

การศึกษาเปรียบเทียบ

แนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต์ ออกัสติน

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPTS OF FAITH IN
THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY AND SAINT AUGUSTINE

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กัลีนปราชญ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๔๗

ISBN 974-364 -298-6

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท
กับเซนต์ ออกัสติน

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กัลลีนปราชญ์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A COMPARATIVE STUDY OF THE CONCEPTS OF FAITH IN
THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AND SAINT AUGUSTINE

PHRAMAHA PHANU PHANUKO (KLINPHRACH)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช)

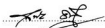
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..........ประธานกรรมการ
(พระวิสุทธิกษัตริย์)

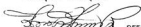
.....กรรมการ

(พระมหาธีรพันธุ์ วชิรญาณ)

.....กรรมการ

(ผศ.สุชัย ครองยุทธ)

.....กรรมการ

(ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์)

.....กรรมการ

(ดร.สุภาวดี นิ่มคณิสร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาธีรพันธุ์ วชิรญาณ ประธานกรรมการ
ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์ กรรมการ
ดร. สุภาวดี นิ่มคณิสร์ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต้อกัสติน
ผู้วิจัย	:	พระมหาภาณุ ภาณุโก (กัลยาณมิตร)
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	:	พระมหาธีรพันธ์ วชิรญาณ พธ.บ., M.A., Ph.D. : ดร. วีรชาติ นิมมอนส์ พธ.บ., ศษ.บ., B.Ed., M.A., Ph.D. : ดร. สุภาวดี นิมคณิสสรณ์ M.Ed., M.A., Ph.D.
วันสำเร็จการศึกษา	:	๓๐ มีนาคม ๒๕๔๔

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับความเชื่อของเซนต้อกัสติน ว่าเป็นอย่างไร และมีลักษณะที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

การวิจัยพบว่า "ศรัทธา" ในพุทธปรัชญามีความหมายถึง ความเชื่อมั่นในความดี เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน ไม่ใช่เพียงอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียว เป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ชักนำไปอยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ พุทธปรัชญาเน้นไม่ให้เกิดลึนหรือหลงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุผล ศรัทธาที่มีเหตุผลในพระไตรปิฎกหมายถึง ตถาคตโพธิศรัทธาอย่างเดียว แต่ในอุคหลังศรัทธาในพุทธปรัชญาถูกกำหนดกรอบไว้ ๔ อย่าง คือ (๑) กรรมศรัทธา (๒) วิปากศรัทธา (๓) กัมมัสสกตาศรัทธา (๔) ตถาคตโพธิศรัทธา โดยสรุปแล้วก็มุ่งเน้นให้เชื่อกฎแห่งธรรมชาติ (law of nature) กฎแห่งการกระทำของปัจเจกบุคคล (law of karma) หรือกฎแห่งเหตุผล (subject and object) และเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ในฐานะเป็นแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อความสิ้นทุกข์

ส่วนศรัทธา (Faith) ของเซนต้อกัสติน ก็มีความหมายเหมือนกับศรัทธาของชาวคริสต์ทั่วไป กล่าวคือมีเนื้อหาหลักที่สัมพันธ์อยู่กับเรื่องพระเจ้า หมายถึงการยึดติดของจิตใจกับความจริงเหนือธรรมชาติและการมอบน้อมของมนุษย์ที่ขึ้นชมต่อพระเจ้า เป็นการมอบความเชื่อใจให้กับพระเจ้าจึงเป็นท่าทีถาวรที่มนุษย์เปิดใจยอมรับพระเจ้า โดยเหตุที่มันเป็นพระพรที่พระเจ้า

ทรงประทานให้แก่ทุกคน ศรัทธาในขอบเขตของอภักดีจึงมี๒ประการคือ (๑) ศรัทธาพระเจ้า (๒) ศรัทธาในพระเจ้า

ในการเปรียบเทียบพระคัมภีร์ทั้ง ๒ ผู้วิจัยพบว่ามีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้ ในด้าน นิยามความหมาย ความสำคัญ การแบ่งประเภท และเป้าหมายสูงสุด มีลักษณะที่เหมือนกันและต่างกันไปตามหลักปรัชญาของตนๆ ในด้านความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุดมีลักษณะที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

ด้านศรัทธาญาณสัมปยุตกับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า มีความแตกต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ ศรัทธาญาณสัมปยุต เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หรือเหตุผล มีการพิสูจน์ทดสอบด้วยปัญญาของตนให้เห็นเหตุผลชัดเจน จนมั่นใจ หมดความสงสัยเลสงสัยก่อนจึงค่อยปักใจเชื่อ เป็นไปในลักษณะที่ว่าเข้าใจแล้วจึงเชื่อ ส่วนศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า อภักดี เชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งมีภาวะสูงสุดที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมนุษย์ไม่อาจเข้าใจพระเจ้าได้อย่างแท้จริงดังที่พระเจ้าเป็น ความรู้ความเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้าเป็นสิ่งที่สนองตอบจากเบื้องบน มาสู่จิตมนุษย์ที่มีศรัทธา ความเชื่อและความศรัทธาเป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิตมนุษย์ให้พร้อมจะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อ ศรัทธาในการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าจึงเป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผลและความเข้าใจ เป็นไปในรูปแบบที่ว่าเชื่อเพื่อที่จะเข้าใจ

Thesis Title	: A Comparative Study of the Concepts of faith in Theravada Buddhist philosophy and Saint Augustine.
Researcher	: Phramaha phanu Phanuko (Klenphrach)
Degree	: Master of Arts (philosophy)
Thesis Supervisory Committee	
	: Phramaha Theerapan vachirayano, B.A., M.A., Ph.D.
	: Dr. Veerachart Nimanong, B.A., M.A., Ph.D.
	: Dr. Subhavadee Numkanisorn, M.Ed., M.A., Ph. D.
Date of Graduation	: March 30, 2005.

ABSTRACT

The objective of this research is to study the principles of the faith in Theravada Buddhist philosophy and in Saint Augustine's philosophy and also to find out how they are, or whether they are the same or different from each other.

From the research it is found that the faith in the Buddhist philosophy means the firm belief in goodness which is the belief supported by reasons and not only by the mere mood. It is the faith supervised by wisdom and leading to the state of believing according to the truth. It is the faith which introduces one to see the relationship between the cause and the effect of all things. The Buddhist philosophy emphasizes that one must not have decision in any matter before one approves it by oneself for getting the reasonable faith. The reasonable faith in Buddhist scripture is really the Tathāgatabodhisaddhā. However, at later times, the faith in Buddhist philosophy was confined to 4 kinds of faith namely: Kammasaddha (faith in the law of

action), Vipakasaddha (faith in the result of action), Kammassakatasaddha (faith in the fact that one has the action of one's own), and Tathagatabothisaddha (faith in the Buddha's enlightenment). It concludes, it emphasizes that one must believe in the law of nature, the law of an individual person's action or the law of cause and effect and the belief in the Triple Gem as the example and the law to be understood and practiced by us for being free from all kinds of suffering.

In Saint Augustine's viewpoint, faith is the same as the belief held of all the Christians, that is to say it has the main essence in relation to the God. It means the mental attachment to the truth above the nature and the human beings' paying courteousness to the God. It is the way of offering the heart to the God which is the permanent posture by which the human beings acknowledge the God open-mindedly, because this kind of action is the blessing given to all by the God. The faith in Saint Augustine's category is of two types: the faith which is the belief that there is the God and the faith which is the belief in God.

Comparing the two views, the researcher finds that there are both the similar characteristic and the different one as follows: Regarding the definition, the importance, the classification and the highest target of faith, there are the same and the different characteristics according to one's own principles of philosophy, but the faith held by the Buddhists and Saint Augustine in the highest matter is absolutely different from each other.

The faith consisting of wisdom (Nanasampayutta – Saddha) and the faith in believing the existence of God are much different from each other. That is to say, the faith consisting of wisdom is the faith with wisdom and reasonability. It is the way of testing with one's wisdom up to the realization of reasons, the confidence, the freedom from doubt and the final belief. It is in the form of belief after fully understanding. On the contrary, Saint Augustine's faith in proving the existence of God confirms that god is the highest One above the nature, and the human beings cannot really understand the God as the God is. The knowledge and the

understanding the existence of the God come from the superior power from the above. The faith helps human beings to prepare their minds to be ready to find out the reasons to support their beliefs. So, the faith in proving the existence of God comes before the reasons and the understanding. It is in the form of belief in order to understand the truth.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายๆท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบคุณเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ คือพระมหาธีรพันธ์ วิชาญโณ ประธานกรรมการ ดร. วีระชาติ นิ่มอนงค์ และดร.สุภาวดี นิ่มคณิตสรณ์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่กรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำ พร้อมทั้งตรวจสอบแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง โดยเฉพาะอาจารย์สุภาวดี นิ่มคณิตสรณ์ ได้ช่วยกรุณาให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ ทำให้ผู้วิจัยได้องค์ความรู้มาทำงานวิทยานิพนธ์นี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสันัน ทวยฤทธิ์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดประจำบัณฑิตวิทยาลัย ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและให้คำแนะนำในหลายๆด้าน ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสุทัศน์ วรทูลี เลขาธิการบัณฑิตวิทยาลัย พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้เมตตาให้คำแนะนำทุกๆเรื่อง ขอขอบคุณ รศ. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจ ABSTRACT ให้เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ คุณอาคม รัตนวงศ์ ที่เอื้อเฟื้อช่วยแปลข้อมูลภาษาอังกฤษ และคุณปิยดา ลิ่มราชภักดิ์วิญญู ที่ช่วยพิมพ์ข้อมูลและตรวจทานจนสำเร็จเป็นรูปเล่มขึ้นมา และงานวิจัยครั้งนี้คงสำเร็จลงด้วยดีไม่ได้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ผู้วิจัยขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุด-หอสมุดทุกแห่งที่ได้เข้าไปใช้บริการ เช่น ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดปริทัศน์มณฑล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดแห่งชาติ ฟ้าวาสูกวี สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยอีสต์แฮมป์ไชร์ สำนักหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมถึงท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่า เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อ. สิวลี ศิริโรล เป็นต้น และท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทุกทุกท่านที่ผู้วิจัยได้นำผลงานมาประกอบงานวิจัยฉบับนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขออุทิศผลงานอันเกิดจากวิริยะอุตสาหะและสติปัญญา บูชาพระคุณ มารดาบิดา และบูชาคุณพระรัตนตรัย อันเป็นสรณะของผู้วิจัย และขออานุภาพแห่งพระไตรรัตนไฉไลโปรดช่วยปกปักรักษาท่านผู้มีอุปการะคุณตามที่ปรากฏนามข้างต้นนั้น ให้มีความเจริญในธรรมเป็นนิตย์ มีความศรัทธาที่ถูกต้อง สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดในศาสนาของท่านๆเทอญ

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลิ่นปราชญ์)

๓๐ มีนาคม ๒๕๔๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(ง)
สารบัญ	(ช)
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์	(ญ)
 บทที่ ๑ บทนำ	 ๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๖
 บทที่ ๒ หลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท	 ๗
๒.๑ รากฐานความเชื่อของชาวตะวันตกก่อนพุทธกาล	๗
๒.๑.๑ บริบททางสังคม	๗
๒.๑.๒ ทัศนคติต่อโลกและชีวิต	๘
๒.๑.๓ ทัศนคติความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า	๑๒
๒.๒ ความหมายและความสำคัญของศรัทธา	๑๔
๒.๒.๑ นิยามและความหมาย	๑๔
๒.๒.๒ ความสำคัญ	๑๗
๒.๒.๓ หลักการสร้าง	๒๓

๒.๓ ประเภทของศรัทธา	๒๖
๒.๓.๑ ประเภทของศรัทธา	๒๖
๒.๓.๒ กระบวนการเกิดของศรัทธา	๓๖
๒.๓.๓ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๓๘
๒.๔ ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด	๔๐
๒.๕.๑ ความเชื่อเรื่องพระนิพพาน	๔๐
๒.๕.๒ ความเชื่อเรื่องการเกิดขึ้นของโลก	๔๕
สรุป	๔๘

บทที่ ๓ หลักศรัทธาของเซนด็อกัสติน	๕๐
๓.๑ รากฐานความเชื่อของชาวตะวันตกก่อนถึงสมัยกลาง	๕๐
๓.๑.๑ บริบททางสังคม	๕๐
๓.๑.๒ ทรรศนะต่อโลกและชีวิต	๕๓
๓.๑.๓ ทรรศนะความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า	๕๕
๓.๒ มโนทัศน์ทางปรัชญาของเซนด็อกัสติน	๕๗
๓.๒.๑ ทฤษฎีมโนคติของหล้าโต	๕๙
๓.๒.๒ แนวคิดทางปรัชญาของสำนักหล้าโตใหม่	๖๓
๓.๓ ความหมายของศรัทธาของเซนด็อกัสติน	๖๗
๓.๓.๑ ความหมายของศรัทธา	๖๗
๓.๓.๒ ความสำคัญของศรัทธา	๖๙
๓.๓.๓ พัฒนาการของศรัทธา	๗๒
๓.๓.๔ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๗๔
๓.๔ ประเภทของศรัทธาของเซนด็อกัสติน	๗๗
๓.๔.๑ ประเภทของศรัทธา	๗๗
๓.๕ ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด	๘๐
๓.๕.๑ ความเชื่อเรื่องพระเจ้า	๘๐
๓.๕.๒ ความเชื่อเรื่องการสร้างโลก	๘๕
๓.๕.๓ การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า	๘๘
สรุป	๙๕

บทที่ ๔ การเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท

กับเซนต์อ็อกส์ติน	๑๗
๔.๑ ความหมายของศรัทธา	๑๗
๔.๒ ความสำคัญของศรัทธา	๑๘
๔.๓ ประเภทของศรัทธา	๑๐๒
๔.๔ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา	๑๐๗
๔.๕ ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด	๑๑๑
๔.๕.๑ พระนิพพานกับพระเจ้า	๑๑๑
๔.๕.๒ ความเชื่อเรื่องกำเนิดของโลกและสรรพสิ่ง	๑๑๖
๔.๖ ศรัทธาญาณสัมพันธ์กับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์	
ความมืออยู่ของพระเจ้า	๑๒๒
สรุป	๑๒๗

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๕

บรรณานุกรม	๑๓๖
------------	-----

ประวัติผู้วิจัย	๑๔๓
-----------------	-----

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อ และหมายเลขย่อคัมภีร์

(๑) การใช้อักษรย่อ

(ก) พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลี ทั้งภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ. มห.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ. มห.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ. ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ. ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ. ป.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	ปรีวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปรีวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(บาลี)	=	สุตตมุตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลกูหรนคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตมุตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ป.	(บาลี)	=	สุตตมุตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกววรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตมุตปิฎก	มธุณินิกาย	มุลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัตถนิมิกาย	มุลป็นณาสก	(ภาษาไทย)
ม. ม.	(บาลี)	=	สุตตมุตปิฎก	มธุณินิกาย	มธุณปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัตถนิมิกาย	มัตถนิมป็นณาสก	(ภาษาไทย)

ม.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	มธุณิมนิกาย	อุปปริปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ล.ล.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	ลัฏฐตตนิคาย	ลศาถวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ล.ล.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	ลศาถววรรค	(ภาษาไทย)
ล.นิ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	ลัฏฐตตนิคาย	นิทานวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ล.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ล.ช.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	ลัฏฐตตนิคาย	ชนุสวาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ล.สพ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	ลัฏฐตตนิคาย	สพยตทวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ล.สพ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สพยตทวรรค	(ภาษาไทย)
ล.ม.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	ลัฏฐตตนิคาย	มหาวาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	เอกกนิปาสปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.อ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ท.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	ทุกนิปาสปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.ท.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ต.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	ตีกนิปาสปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.ต.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	ตีกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ป.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	ปิฎกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	ลัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.น.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตตนิคาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อทุกกนิคาย	ธมมปทปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.อ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อทุกกนิคาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
อ.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อทุกกนิคาย	อิตฺตฺตคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อทุกกนิคาย	อิตฺตฺตนิปาสปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อทุกกนิคาย	ชาตคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
อ.อ.	(บาลี) =	สุตตมนุตปิฎก	อทุกกนิคาย	จุฬินฺทเทสปาฬิ	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อ.อ.	(บาลี) =	อภิมุขปิฎก	วิภังคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
------	----------	------------	------------	------------

(ข) ปกรณ์วิเสสและอรรถกถา

วิสุทธิ. (บาลี)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. (ไทย)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
วิ.อ. (บาลี)	=	วินยปิฎก สมนนตปาสาทิกาปารชิกกณฺฐ ลัทธิเสสชาติมหาวคฺคาปิฏกฏกถา	(ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมังคควลลสินีสีลขันธ์วรรคอุฏฏกถา	(ภาษาบาลี)
ฐ.ธ.อ. (บาลี)	=	ฐกฺกนิกาย ธมฺมปทอฏฏกถา	(ภาษาบาลี)

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลีใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น วิ. มห. (บาลี) ๑ / ๑๐ / ๑๒. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์วินยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ชื่อที่ ๑๐ หน้าที่ ๑๒

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึง เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ทีฆ. (ไทย) ๑๐ / ๕๐ / ๖๐. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ชื่อที่ ๕๐ หน้า ๖๐

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น ที. สี. อ. (บาลี) ๒ / ๔๐ / ๑๐๐. หมายถึง อรรถกถาทีฆนิกาย สุมังคควลลสินี สีลขันธวรรค ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ชื่อที่ ๔๐ หน้า ๑๐๐. ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓ / ๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่บรรพกาลมา ในยุคก่อนประวัติศาสตร์มนุษย์ยังไม่มี การรวมกลุ่มหรืออยู่รวมกันเป็นสังคม ในเวลาต่อมามนุษย์กลายเป็นสัตว์สังคมเพราะเหตุผลเนื่อง ด้วยการเป็นอยู่ของตน และความกลัวภัยต่างๆ ทำให้มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มๆจนกลายเป็น สังคมในระดับต่าง ๆ ขึ้นมาตามหน้าที่รับผิดชอบของตน ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์อยู่รวมกัน เป็นกลุ่มก็เพราะมีความเห็นตรงกัน ซึ่งในทางพุทธศาสนาเรียกว่าทวิภูมิมัญญตา ความ ประพฤติของมนุษย์ในสังคมจะเป็นความประพฤติส่วนรวมก็ตาม จะเป็นความประพฤติระดับปัจเจกชนก็ตาม ย่อมมาจากความเชื่อของกลุ่มชนนั้นๆเป็นแรงผลักดัน ซึ่งเป็นแรงขับให้ทำ เช่นนั้น แรงผลักดันดังกล่าวนี้เรียกว่าความเชื่อหรือความศรัทธา อันเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิด ลัทธิศาสนา ซึ่งศรัทธามีปรากฏอยู่ในทุกๆศาสนา ทั้งศาสนาที่เป็นเทวนิยม และอเทวนิยม

ศรัทธามักใช้คู่กับคำว่า ปสาทะ แปลว่า ความเลื่อมใส ความนิยมชมชอบ เป็นความ เชื่อที่ประกอบด้วยปิติ และโสมนัสในบุคคลหรือหลักการซึ่งถูกกับจิตหรือนิสัยของตน เป็นความ เชื่อที่ประกอบด้วยอารมณ์^{*} นอกจากนั้นยังมีคำที่ใช้เป็นโวหารของศรัทธาได้อีก เช่น จันทะ ทิฏฐิ เป็นต้น^{*} ในทางปรัชญา ศรัทธา คือความเชื่อของมนุษย์ที่มีการจัดไว้อย่างเป็นระบบ ปรัชญาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยเหตุผล ศาสนาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยศรัทธา ส่วนวิทยาศาสตร์สอน ให้มนุษย์เชื่อด้วยประสาทสัมผัส ในการดำเนินชีวิต มนุษย์มักใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมาย ใช้ความรู้ เป็นเครื่องนำทาง ใช้ความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินการกระทำ มนุษย์ส่วนใหญ่มีความเชื่อเฉพาะใน สิ่งที่ต้องการจะเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อในทางศาสนา ต้องใช้ศรัทธามากที่สุด

ความเชื่อ ความศรัทธาที่มนุษย์แต่ละคนแต่ละเชื้อชาติมีต่อโลก ต่อจักรวาล ต่อสังคม และต่อตนเองนั้น ย่อมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้และความเชื่อที่แตกต่างกัน^{*}

* แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บรรณาการ, ๒๕๑๒) , หน้า ๑๔๗-๑๔๘ .

* พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , พุทธธรรม(ฉบับปรับปรุงและขยายความ), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒) , หน้า ๖๑๔ .

* นายแพทย์ สุวิทย์ จันทร์จ๋าม, ปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๑ .

ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ที่เกิดจากการสนองความอยากรู้อยากเห็น (curiosity) จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมอย่างหนึ่ง เริ่มตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ในวัยเด็กมนุษย์แสวงหาความรู้ความเชื่อจากประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัส เช่นการใช้นิ้วลองแตะสิ่งของที่สงสัย เด็กตั้งปัญหาต่างๆ ที่อยู่รอบตัว เมื่อพัฒนาการของเด็กเจริญขึ้นตามวัย มนุษย์จะแสวงหาความเชื่อทางประสบการณ์ด้วยประสาทสัมผัสส่วนอื่น เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการที่จะใช้ความคิด^๑

ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าศรัทธาเป็นเบื้องต้นแห่งการดำเนินกิจต่างๆ และในการปฏิบัติธรรมเริ่มตั้งแต่ระดับโลกียะไปสู่ระดับโลกุตระ เนื่องจากศรัทธาเป็นเหตุ การปฏิบัติเป็นผล หรือศรัทธาเป็นพืชความเพียรเป็นผลนั่นเอง^๒ ศรัทธาถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญมากของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน ในฝ่ายมหายานนั้นจะเน้นหนักไว้เชื่อพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะความเชื่อต่อพระอมิตาภพุทธเจ้า ว่าพระอมิตาภพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในแดนสุทธาวาส (pure land) ทรงดูแลสอดส่องและช่วยเหลือสรรพสัตว์อยู่ตลอดเวลา^๓ ในส่วนที่เป็นฝ่ายเถรวาท ความศรัทธาถือว่า เป็นมรรคานำไปสู่การบรรลุความสุขความเจริญและพระนิพพานได้โดยเฉพาะ ตถาคตโพธิสัทธา ฉะนั้นหลักธรรมหลายหมวดจึงปรากฏว่ามีศรัทธานำหน้า เช่น สัมปรายิกัดลปประโยชน์ ๔^๔ สัมปทา ๔^๕, พละ ๕^๖, เวลาวัชรกรณธรรม ๕^๗, อริยทศย์ ๘^๘ เป็นต้น

ในส่วนของนักปรัชญาชาวตะวันตก ศรัทธาถือว่าได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก นักปรัชญายุคกลางได้นำปรัชญาหลักโศมาอธิบายการมีอยู่ของพระเจ้า ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้าอันเป็นจุดหมายสูงสุดของศาสนาคริสต์ เป็นปัญหาที่ได้รับความสนใจมากจากนักคิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคกลาง ที่บรรดานักปรัชญาในซีกโลกตะวันตก ได้พยายามตีความคำว่าพระเจ้าอย่างกว้างขวาง นักปรัชญาที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งในยุคนี้ คือ เซนต์ ออگัสติน (Saint Augustine) ซึ่งได้เสนอวิธีการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าโดยการให้

^๑ นายแพทย์ สุวัฒน์ จันทระจันท, ปรัชญาและศาสนา, หน้า ๘.

^๒ ชู. สุ. (ไทย) ๒๕ / ๑๑ / ๕๔๔.

^๓ ทวีวัฒน์ ปุณฺณศิริวิวัฒน์, วิถีแห่งมหายาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เบลล์ไทย จำกัด, ๒๕๒๖).

หน้า ๑๐๗.

^๔ อ. อญฺฐก. (ไทย) ๒๑ / ๕๔ / ๑๔๑.

^๕ อ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒ / ๔๖ / ๑๕.

^๖ อ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒ / ๑๑ / ๑๕.

^๗ อ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒ / ๑๑๑ / ๑๑๕.

^๘ อ. สดฺดก. (ไทย) ๒๑ / ๖ / ๙.

ความเชื่อ (belief) และศรัทธา (faith) เป็นจุดเริ่มต้นไปสู่วิถีการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าในแนวทางต่างๆ^{๓๓} จนถึงปัจจุบันนักปรัชญาฝ่ายจิตนิยมก็ยังใช้ศรัทธาเป็นเครื่องมืออันสำคัญสำหรับการเข้าถึงพระเจ้า และในการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตมาโดยตลอด

ศรัทธาถือเป็นสิ่งสำคัญที่นักปรัชญาศาสนาให้ความสนใจมาตลอด โดยเหตุที่ศรัทธามีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับสังคม ระดับประเทศชาติ และระดับโลกโดยองค์รวมดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้นผู้ศึกษาจึงอยากค้นคว้าวิจัยในเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความต่าง, องค์ประกอบ, และจุดหมายที่แท้จริง, ของหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท และศรัทธาในทฤษฎีของนักปรัชญาชาวตะวันตกคือ เรนส์ ออกัสติน โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสัทธาญาณล้มปยุตในพุทธปรัชญาเถรวาท และศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าในปรัชญาของนักบุญออกัสติน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาถึงหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาถึงแนวคิดเรื่องความศรัทธาของ เรนส์ ออกัสติน

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับ ปรัชญาของเรนส์ออกัสติน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

ผู้ทำการวิจัยต้องการศึกษาเชิงเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง ศรัทธา ในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาของนักบุญออกัสติน ให้เห็นความเหมือนและความต่างที่ชัดเจน โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสัทธาญาณล้มปยุตในพุทธปรัชญาเถรวาท และศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าในปรัชญาของนักบุญออกัสติน

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อศาสนา หรือลัทธิความเชื่ออื่น ๆ ที่ตนยึดถือ เขาเป็นสรณะเป็นที่พึ่งที่ระลึก และกียอมตนประพฤติปฏิบัติตาม^{๓๔} ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Faith

^{๓๓} สิวลิ ศิริโร , - ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของพระเจ้า , วิทยาลัยพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๗) , หน้า ๑๕ .

พุทธปรัชญา เป็นศัพท์สมาสมาจากคำว่า พุทธ แปลว่า ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว หรือผู้ซึ่งบุคคลอื่นให้รู้ ให้ตื่น ให้เบิกบาน, หรือเป็นพระนามของศาสดา ของศาสนาพุทธ, และปรัชญา คือวิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง, เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจึงได้ความหมายว่า วิชาว่าด้วยความจริงของศาสนาพุทธ”

เถรวาท หมายถึง นิกายในพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือคติตามที่พระมหาเถระพุทธสาวก ได้วางหลักพระธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนาอย่างเคร่งครัด ไม่ยอมให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใดๆ ในพระธรรมวินัยเหล่านั้น โดยใช้ภาษาขามครหรือบาลีในการจารึกพระธรรมคำสอน นิกายนี้มีชื่อเรียกอย่างอื่น เช่น หินยาน ทักซิณนิกาย”

ความเชื่อ (belief) หมายถึง การยอมรับว่าประพจน์ใดประพจน์หนึ่งเป็นจริง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่จริง ตามปกติความเชื่อว่าเป็นจริง ขึ้นอยู่กับการไตร่ตรองและการอนุมาน (inference) ส่วนความเชื่อว่สิ่งต่างๆ มีอยู่นั้นมักจะมีเกิดจากประสบการณ์ตรง ไม่ต้องอนุมาน”

ความเชื่อมั่น (confidence) หมายถึงความเชื่อมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแน่วแน่โดยเฉพาะต่อพระเจ้าและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้า

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีหนังสือและงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้นี้ดังนี้

๑.๕.๑ เดือน คำดี ได้เขียนหนังสือเรื่องศาสนศาสตร์ มีข้อความตอนหนึ่ง พูดถึงความเชื่ออันเป็นรากฐานของสังคมว่า มนุษย์ทุกคน ย่อมกระทำตามความเชื่อของตน ผู้ใดกระทำตามหลักความเชื่อในศาสนาที่ตนนับถืออยู่ ความเชื่อนั้นก็กลายเป็นวิถีชีวิตของผู้คนไป และเมื่อมนุษย์ได้สั่งสมความเชื่อและการกระทำ หรือปฏิบัติไปตามความเชื่อที่เป็นวิถีอย่างเดียวกัน

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์(ฉบับประมวลธรรม) , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔) , หน้า ๑๒๑ .

^{๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ , ๒๕๔๐) ,หน้า ๕๑๑.

^{๑๓} ประโยชน์ สังกลิ่น, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศึกษาแนวความคิดในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐) , หน้า ๖ .

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เกรฟส์ พับลิชชั่น จำกัด, ๒๕๔๑) , หน้า ๑๒.

ความเชื่อก็กลายเป็นวิถีชีวิตในสังคม และความเชื่อในแง่นี้เป็นบรรทัดฐานทางสังคม (Social Norm) ซึ่งแยกได้คือ

(๑) ความเชื่อ คือพลังชีวิต เพราะมนุษย์กระทำการต่างๆไปตามความเชื่อในลักษณะเป็นความมั่นใจและเป็นความไว้วางใจ

(๒) ความเชื่อ เป็นปฏิกัตแห่งวัฒนธรรม เพราะความเชื่อคือศาสนาซึ่งเป็นปฏิกัตแห่งวัฒนธรรม

(๓) ความเชื่อเป็นแกนกลางแห่งความสามัคคีของคนในสังคมหนึ่งๆ เพราะความเชื่อกลายเป็นวิถีแห่งชีวิตในฐานะศาสนา (Dogma) และวัฒนธรรมที่ห่มห่อสังคมหนึ่งๆไว้ให้มีการปฏิบัติที่มีรูปแบบเดียวกันแสดงออกมาเป็นเอกภาพ

๑.๕.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงศรัทธาไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือพุทธธรรมว่า สำหรับคนสามัญทั่วไป ศรัทธา เป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่ง เป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดมุ่งหมายได้ผลเร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่า บางคราวผู้มีปัญญามากกว่า แต่ขาดความเชื่อมั่น กลับประสบความล้มเหลวซ้ำว่าผู้มีปัญญาด้อยกว่าแต่มีศรัทธาแรงกล้า

๑.๕.๓ นายแพทย์สุวัฒน์ จันทระจันจน์ ได้เขียนหนังสือเรื่องความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา มีข้อความย่อในหน้าที่ ๑ ว่า ความเชื่อของมนุษย์มีการจัดไว้อย่างเป็นระบบ ปรัชญาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยเหตุผล ศาสนาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยศรัทธา ส่วนวิทยาศาสตร์สอนให้มนุษย์เชื่อด้วยประสาทสัมผัส ในการดำเนินชีวิตมนุษย์มักใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมาย ใช้ความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินใจการกระทำ มนุษย์ส่วนใหญ่มีความเชื่อเฉพาะในสิ่งที่ต้องการจะเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อในทางศาสนา

๑.๕.๔ ฝ่ายงานอภิบาลและธรรมทูตยครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก มีใจความกล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า คำว่า "ความเชื่อ" หมายถึง การสนองตอบของมนุษย์ต่อพระเจ้า ผู้เผยแสดงพระองค์และทรงประทานพระองค์เองแก่มนุษย์ในเวลาเดียวกัน พระองค์ทรงนำมาซึ่งความสว่างอันเหลือล้นแก่มนุษย์ซึ่งกำลังแสวงหาความหมายสุดท้าย แห่งจิตของตน

๑.๕.๕ พระมหาปรม โสภาโต (ทองคำ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน. งานวิจัยฉบับนี้มีเนื้อหาสรุปได้ว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีเรื่องของศรัทธาอยู่เป็นจำนวนมากเช่น ในอังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาตพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๓ ได้กล่าวถึงศรัทธาสัมปทา ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๑ ได้กล่าวถึงสมสัทธาในอังคุตตร

นิภาฯ ปัญจนิกขาตพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒ ได้กล่าวถึงศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผลยึดมั่นการกระทำ ดี กล่าวโดยสรุปแล้วศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ใช่ว่าความเชื่อที่ยึดหลักกรรม

๑.๕.๖ สิวลี ศิริโธ ได้ทำวิจัยเรื่องปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า, งานวิจัยฉบับนี้มีเนื้อหาโดยย่อว่า ปัญหาความมีอยู่พระเจ้า (Existence of God) เป็นปัญหาที่นักปรัชญาให้ความสนใจ และเป็นปัญหาสำคัญของการโต้แย้งในกลุ่มของนักปรัชญามาตั้งแต่สมัยของเพลโตจนถึงยุคปัจจุบัน สิ่งที่นักปรัชญาในปัจจุบันสนใจคือการแสวงหาคำตอบ ไม่ใช่การแสวงหาความจริงว่า พระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่จริงหรือไม่ แต่ต้องการวิเคราะห์และแสวงหาคำตอบว่า ข้อความว่าพระเจ้ามีอยู่นั้นมีความหมายอย่างไร การศึกษาในปัญหาการมีอยู่ของพระเจ้าจะช่วยส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับคัมภีร์ของศาสนาที่มีพระเจ้า และของนักปรัชญาที่พูดถึงพระเจ้าด้วย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งเน้นการศึกษาลักษณะศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท และนักบุญออสติน รวมทั้งสภาพสังคมที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทย - บาลีและอรรถกถา

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารเอกสารอื่นๆที่มีความเกี่ยวข้องกับศรัทธา โดยวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๖.๓ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางปริญาของเรนต์ ออกลิติน รวมไปถึงคัมภีร์ในทางคริสต์ศาสนาทั้งภาษาไทย - อังกฤษ

๑.๖.๔ วิเคราะห์ข้อมูลและเหตุผลเชิงเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับศรัทธาของเรนต์ ออกลิติน พร้อมทั้งสรุปผลของการศึกษาเปรียบเทียบและข้อเสนอแนะ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๗.๒ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักศรัทธา ในพระคัมภีร์ของเรนต์ ออกลิติน
- ๑.๗.๓ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเชิงเปรียบเทียบในเรื่องความศรัทธา ระหว่างพุทธปรัชญาเถรวาท กับเรนต์ออกลิติน

บทที่ ๒

หลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท

๒.๑ รากฐานความเชื่อของชาวตะวันตกก่อนพุทธกาล

แหล่งกำเนิดรากฐานความเชื่อและความรู้ในเชิงปรัชญา ในซีกโลกตะวันตกที่สำคัญในสมัยก่อนพุทธกาล ได้แก่ประเทศอินเดีย ในด้านปรัชญา อินเดียถือว่าเป็นรากฐานทางภูมิปัญญาของชาวตะวันตก ในด้านศาสนาอินเดียเป็นที่มาของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู ศาสนาเชน ศาสนาพุทธ และศาสนาซิกข์ และเป็นที่เกิดปรัชญาที่สะท้อนสังคม วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวชมพูทวีปในยุคนั้น นอกจากอินเดียแล้วปรัชญาตะวันตกยังมีแหล่งกำเนิดมาจากรัฐกรีก อธิพลจากปรัชญาทั้งสองแหล่งนี้ ได้แผ่ขยายเข้าสู่ประเทศใกล้เคียง ก่อให้เกิดแบบแผนทางการเมือง การปกครอง ตลอดจนคตินิยมเชื่อ อันส่งผลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในภูมิภาคนั้นตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๑.๑ บริบททางสังคม

พุทธปรัชญาได้ถือกำเนิดมาจากรากฐานของวัฒนธรรมทางตะวันตก ซึ่งได้กล่าวแล้วว่า มีแหล่งวัฒนธรรมที่สำคัญอยู่ ๒ แหล่ง คืออินเดียและจีน แต่เนื่องจากพุทธปรัชญาเถรวาทได้ถือกำเนิดจากประเทศอินเดีย ฉะนั้นผู้วิจัยจะได้ศึกษาเฉพาะบริบททางสังคมของอินเดียเท่านั้น

ประเทศอินเดียในสมัยโบราณ ภาษาทางศาสนานิยมเรียกว่า “ชมพูทวีป” แต่ชาวอินเดียนิยมเรียกดินแดนของตนว่า “ภารตวรรษ” ภารต มาจากคำว่า ภารตะ เป็นพระนามของกษัตริย์ต้นวงศ์ของพวกภารตและพวกปาดชน ซึ่งทำสงครามกันในมหากาพย์เรื่อง “ภารตยุทธ” คำว่าอินเดีย เป็นชื่อเรียกกันในภายหลัง คำว่า อินเดียมีผู้สันนิษฐานไว้ตรงกันว่า คำนี้มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตว่า สินธุ (Sindhu) ซึ่งเป็นชื่อของแม่น้ำสายสำคัญอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ต่อมาชาวเปอร์เซีย เปลี่ยนตัว S เป็น H จึงเป็น Hindhu ในภาษาอังกฤษ และตัดตัว H ตัวหลังออก กลายเป็น Hindos ครั้นนานเข้าก็ออกเสียงเพี้ยนเป็น Hindus และตัดตัว H ข้างหน้าออกกลายเป็น India ตามลำดับ*

ความเป็นมาของประชาชนในอินเดียพอสรุปได้ว่า เดิมทีเดียวมีชาวดราวิเดียนหรือชาวพื้นเมืองอาศัยอยู่ก่อน ต่อมาประมาณ ๒๐๐๐ - ๑๕๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล พวกอินโด

* ทอกลอง วงษ์ธรรม, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ:ธรรมสาร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๔.

อารยัน หรืออินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) ซึ่งเดิมมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคกลางของทวีปเอเชีย บริเวณรอบๆ ทะเลสาบแคสเปียน (Caspian Sea) ได้อพยพมารุกรานอินเดีย และได้รับได้พวกดราวิเดียนให้ถอยร่นไป แล้วได้ตั้งรกรากครั้งแรกอยู่แถบลุ่มแม่น้ำสินธุ ต่อจากนั้นจากนั้นก็แผ่ขยายออกไปตามส่วนต่างๆ ของอินเดียจนกลายเป็นเจ้าของพื้นที่ในที่สุด และพวกนี้ได้ปะปนสายโลหิตกับพวกดราวิเดียนและรับเอาขนบธรรมเนียมเก่าเข้าด้วย พวกอินโดอารยันเกรงว่าจะถูกกลืนโดยพวกดราวิเดียน จึงเกิดมีการแบ่งชนชั้นวรรณะขึ้นในสังคม^๓ หลังจากที่ชาวอินโดอารยันได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในอินเดียแล้ว แนวความคิดที่เด่นชัดในด้านปรัชญาและศาสนาก็เริ่มปรากฏชัดขึ้น แนวความคิดดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นขององค์ความรู้ที่ปวง ที่สามารถนำมาอ้างอิงทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา วรรณคดี สังคม และกฎหมาย

เมื่อชาวอารยันกลายเป็นชาวพื้นเมืองแล้วได้มีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑) ด้านอาชีพ ชาวอารยันมีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม เนื่องจากพวกเขารู้จักใช้เหล็กแล้ว ทำให้สามารถทำงานประกอบอาชีพได้เร็วยิ่งขึ้น ในด้านกรรมสิทธิ์ในชั้นแรกถือว่าที่ดินเป็นสมบัติส่วนรวมในกลุ่มของตน หลังจากสภาพของกลุ่มเริ่มเปลี่ยนแปลงไป สิทธิในการครอบครองแผ่นดินก็เกิดขึ้นจนมีการสืบทอดเป็นมรดก และมีการแบ่งสิทธิในการครอบครองที่ดิน

๒) ด้านการปกครอง เดิมทีเดียวพวกอารยันอยู่กันเป็นหมู่ มีหัวหน้าทำหน้าที่ในการปกครองแบบพ่อปกครองลูก เมื่อจำนวนคนเพิ่มขึ้น ความต้องการผู้ปกครองที่มีความสามารถเข้มแข็งก็เกิดขึ้น จึงได้มีการคัดเลือกหัวหน้าขึ้นเรียกว่า “สมมติราช” และมีการเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อยๆ จนกลายเป็นรูปแบบการปกครอง ๒ ระบบ คือ^๔

(๒.๑) ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์มีอำนาจในการปกครองมีตำแหน่งที่ลดหลั่นลงมา คือ ปุโรหิต เสนาบดี เสนา แต่ส่วนย่อยมีสภาพการปกครองจากจุดย่อย คือ คาม นิคม ชนบท ระดับชนบทยังมีหัวหน้าใหญ่ทำนองเจ้าประเทศราชปกครองอีกด้วย

^๓ นันทนา กปิธกาญจน์, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗.

^๔ พระโศภนคณาภรณ์ (ระบแบบ วิถีปัญญา), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๒๙), หน้า ๗.

(๒.๒) ระบบอภิชนาธิปไตย หรือ สามัคคีธรรม เป็นการปกครองแบบสภาของตระกูลนั้น ๆ โดยมีประธานสภาซึ่งเป็นกษัตริย์เช่นเดียวกัน ส่วนตำแหน่งอื่นๆก็คล้ายคลึงกัน แต่มักจะผูกขาดอยู่กับบุคคลผู้ที่มีอำนาจในสภา เช่น ตำแหน่งปุโรหิต เสนาบดี เสนา เป็นต้น

๓) ด้านสังคม สถานการณ์ทั่วไปทางสังคมก่อนพุทธกาล ของชาวอินเดียมีการแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น ๔ ประเภท เรียกว่า “วรรณะ” แปลว่า สี หมายถึงสีของผิวกาย การแบ่งวรรณะนี้ ได้มีระบุไว้ในคัมภีร์ฤคเวท ว่ามี ๔ วรรณะ คือ

๑) วรรณะกษัตริย์ เป็นนักรบทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง และทำศึกสงครามขยายเขตแดนหรือป้องกันเขตแดนเวลามีภัย

๒) วรรณะพราหมณ์ เป็นพวกทำหน้าที่ทรงจำและสืบต่อคัมภีร์พระเวท และประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๓) วรรณะแพศย์ เป็นวรรณะของคนส่วนใหญ่ในสังคม มีหน้าที่ประกอบพานิชยกรรม เกษตรกรรม และศิลปหัตถกรรมอื่นๆ

๔) วรรณะศูทรเป็นวรรณะของพวกกรรมกรผู้ทำงานรับจ้าง จัดเป็นชนชั้นต่ำในสังคม*

๒.๑.๒ ทัศนคติต่อโลกและชีวิต

ทัศนคติต่อโลกของชาวอินเดียนั้น ได้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนา เช่น พระเวท อารันยกะ อุปนิษัท เป็นต้น แนวคิดเหล่านี้สามารถจัดระบบตามหลักปรัชญาตะวันตกได้ ๓ ประเภท กล่าวคือ

๑) แนวคิดแบบวัตถุนิยม (Materialistic) ได้แก่แนวคิดที่เชื่อว่าสิ่งที่มีอยู่จริงนั้น มีสิ่งเดียว คือวัตถุหรือสสาร (Matter) ซึ่งรวมโลกนี้ คน สัตว์ ซึ่งสามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ส่วนสิ่งที่เป็นนามธรรม ไม่ถือว่ามีอยู่จริง เพราะไม่อาจรู้ได้โดยประจักษ์ พวกนี้จึงปฏิเสธพระเจ้า และการหลุดพ้น แนวคิดวัตถุนิยมดังกล่าวนี้มักเรียกกันว่าลัทธิโลกายิตี เช่น จารวาก เป็นต้น

* สุนทร ณ ริงส์, ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ, (กรุงเทพฯ:นานาสาร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๓๘), หน้า ๒๒ .

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

๒) แนวคิดแบบจิตนิยม (Idealistic) ได้แก่แนวคิดที่เชื่อว่าสภาพที่มีอยู่จริงนั้นมีสิ่งเดียว คือมีสภาพเป็นจิตหรือวิญญาณ สิ่งต่างๆล้วนเป็นผลมาจากจิตวิญญาณทั้งสิ้น และถือว่าจิตเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอมตะ แนวคิดดังกล่าวนี้จะเห็นได้จากปรัชญากลุ่มอัสติคะทั้งหมด

๓) แนวคิดแบบสัจนิยม (Realistic) ได้แก่แนวคิดที่ว่าสิ่งที่เป็นภาวะนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือกายกับจิตหรือรูปนาม (object -subject) รูปธรรมเป็นสิ่งที่รู้ได้ทางประจักษ์ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ส่วนนามธรรมรู้ได้ด้วยการอนุมานด้วยเหตุผล แนวคิดนี้มีอยู่ทั้งในศาสนาพราหมณ์ และในเวลาต่อมาพุทธศาสนาก็มีแนวคิดเช่นนี้เหมือนกัน^๖

ส่วนพระคัมภีร์ในเรื่องชีวิตและความเป็นอยู่ของปรัชญาอินเดีย เราอาจสรุปได้ดังนี้

๑. ปรัชญาอินเดียทุกระบบเป็นปรัชญาชีวิต
๒. ปรัชญาอินเดียทุกระบบเกิดจากความไม่พอใจในสภาพที่เป็นอยู่ของชีวิต
๓. ปรัชญาอินเดียทุกระบบ (เว้นจารวากและอิกิริยาพาละ) เชื่อในกฎแห่งกรรม
๔. ปรัชญาอินเดียทุกระบบ (เว้นวัตนนิยม) เชื่อว่าชีวิตเป็นเหตุของการเวียนว่ายเกิด
๕. ปรัชญาอินเดียทุกระบบ เชื่อว่าการบำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นหนทางไปสู่การเห็นแจ้ง
๖. ปรัชญาอินเดียทุกระบบเชื่อว่า การควบคุมกายและจิตได้จึงจะสามารถบรรลุความสุขที่แท้จริง

๗. ปรัชญาอินเดียทุกระบบ เชื่อว่าการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

จากพระคัมภีร์ดังกล่าวนี้เราจะเห็นได้ว่า ปรัชญาอินเดีย มีความเห็นตรงกันว่า โลกนี้เต็มไปด้วยทุกข์ สัตว์โลกทั้งมวลจึงต้องดิ้นรนเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ หรือพ้นสภาพอันไม่พึงปรารถนา ระบบความคิดใดเชื่อว่ามี การหลุดพ้นทุกข์ ย่อมกำหนดศัพท์ขึ้นเรียกสภาพที่หลุดพ้นนั้น ที่นิยมกันมากในยุคนั้นก็คือโมกษะ^๗ อันเป็นเป้าหมายของชีวิตที่สามารถบรรลุได้ โดยปฏิบัติตามคำสอนที่ว่าผู้หวังความดีสูงสุดจะต้องบำเพ็ญตน ตั้งแต่เกิดจนถึงการออกบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุโมกษะให้ครบทั้ง ๔ ประการ เรียกว่าการเข้าสู่อาศรม มี ๔ ขั้นตอน คือ

- ๑) พรหมจารี คือในปฐมวัยต้องหาความรู้ โดยเฉพาะศึกษาคัมภีร์ทางศาสนา

^๖ นงเยาว์ ธาปณวงศ์, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดแสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๘ - ๙.

^๗ ทองหล่อ วงษ์อรุณา, **ปรัชญาอินเดีย**, หน้า ๖ - ๑๐.

^๘ กิตติ บุญเจือ, **ปรัชญาอินเดีย (โดยเฉพาะพุทธปรัชญา)** สำหรับนักปรัชญาชีวิต, (รายงานผลการวิจัย มูลนิธิโครงการมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒), หน้า ๘๔.

๒) คุรุหัสดี คือการอยู่ครองเรือน และต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมของการครองเรือน

๓) วณปริสดี คือการอยู่ป่า

๔) สันยาสิ คือการแสวงหาสัจธรรม

หลักปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความมีดีสูงสุดของชาวอินเดีย คือการนำอาตมมันของตนให้เข้าถึงปรมาตมมันอันเป็นมูลเดิมคือตัวปฐมวิญญาณ เข้าถึงได้เมื่อใด ก็เรียกว่าโมกษะเมื่อนั้น ผู้ปฏิบัติเมื่อดำเนินตามหลักอาศรม ๔ นั้น เมื่อมาถึงขั้นที่ ๔ แล้ว ก็ต้องปฏิบัติตามหลักयोगที่เรียกว่าโยคะ ๔ ต่อไป เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ

๑) กรรมโยคะ การปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละวรรณะให้ถูกต้อง โดยไม่หวังผลตอบแทน

๒) ภักติโยคะ การปฏิบัติด้วยการอุทิศตนต่อพระเจ้า ด้วยความศรัทธาจนรักภักดี

๓) ขยานโยคะ การปฏิบัติตามคัมภีร์พระเวท จนเห็นแจ้งในธรรมแต่ละอย่าง

๔) ราชนรรค การปฏิบัติด้วยการบังคับใจให้อยู่ในอำนาจด้วยการบำเพ็ญตบะ

นอกจากนั้นยังมีความเชื่อทางอภิปรัชญาเกี่ยวกับโลกและชีวิตอีกมาก ที่ได้ครอบงำความคิดของประชาชนในยุคนั้น โดยยึดหลักหักล้างกันและกัน เพื่อเอาชนะกัน ตามหลักฐานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ว่ามีถึง ๖๒ สำนักหรือ๖๒ พิฎฐิด้วยกัน กล่าวคือลัทธิที่ปรารถนารัศนีส่วนอดีตซึ่งเรียกว่าปูพพันคกับปิกวาทะ มี๑๔ลัทธิ และปรารถนารัศนีส่วนอนาคตและปัจจุบันซึ่งเรียกว่าอปันตกับปิกวาทะ มี ๔๔ ลัทธิ ทั้ง ๖๒ ลัทธินี้ แบ่งเป็นประเภทได้ ๑๐ ประเภท คือ

๑) สัสสวาทะ ลัทธิที่ถือว่า ยึดตาและโลกเที่ยง

๒) เอกัจจสัสสวาทะ ลัทธิที่ถือว่า ยึดตาและโลกเที่ยงเป็นบางอย่าง

๓) อันตานันติกวาทะ ลัทธิที่ถือว่า โลกมีที่ สุด โลกไม่มีที่ สุด

๔) อมราวิกเขปวาทะ ลัทธิที่พูดหลบเลี่ยง มีวาจา ชัดส่ายไม่ตายตัว

๕) อธิจจมุปันนวาทะ ลัทธิที่ถือว่า ยึดตาและโลกเกิดขึ้นเอง ไม่มีเหตุปัจจัย

๖) สัตถุญีวาทะ ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายไปแล้ว ยึดตามีสัตถุญา

๗) อสัตถุญีวาทะ ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายไปแล้วยึดตาไม่มีสัตถุญา

๘) เนวสัตถุญีนาสัตถุญีวาทะ ลัทธิที่ถือว่า ยึดตามีสัตถุญาก็มิใช่ ไม่มีสัตถุญาก็มิใช่

๙) อูจเจทวาทะ ลัทธิที่ถือว่า หลังจากตายแล้ว ยึดตาขาดสูญ

* เลกเจอร์ พันธังยี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๑๖.

๑๐) ที่กฎอัมมนิพพานวาทะ ลัทธิที่ถือว่า มีสภาวะบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน^{๑๐}

ทฤษฎี๒๒ประการนี้ เกิดจากประสบการณ์อันไม่สมบูรณ์ของผู้เสนอทฤษฎี และเกิดจากการอนุมานของนักตรรกวิทยา ถึงแม้ว่าบางทฤษฎีจะเกิดจากพื้นฐานที่ถูกต้อง แต่ก็พลาดได้ เนื่องจากผู้ตั้งทฤษฎีไม่ตลอดสาย มีข้อมูลไม่ตลอดสาย ทฤษฎีเหล่านี้จึงกลายเป็นมิชฌาปฏิญ์ไป

๒.๑.๑ พรรณนะความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า

พรรณนะความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าของชาวพื้นเมืองเดิมของอินเดียนั้น มีการสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบว่า คนอินเดียในสมัยดึกดำบรรพ์มีความเชื่อในสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ๒ อย่างคือ^{๑๑}

๑) แนวความคิดแบบการนับถือและบูชาโลกธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมทั้งธรรมชาติทั่วไปคือต้นไม้และภูเขา

๒) แนวความคิดเป็นแบบวิญญาณนิยม คือมีความเชื่อว่า มีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์อยู่เบื้องหลังสิ่งทีตนนับถือและบูชา วิญญาณที่ว่านี้สามารถจะให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์ได้

จากคติของความเชื่อในสิ่งทั้ง๒ นี้ทำให้เกิดพิธีกรรมตามมา คือ การบูชาเช่นสรวงเพื่อทำให้วิญญาณพอใจจะได้ตกลงมาบันดาลให้พวกตนได้รับแต่ความสุขสวัสดิ์ พ้นจากภัยวิบัติต่าง ๆ ครั้นนานเข้าวิญญาณดังกล่าวก็ถูกพัฒนาจนได้รับการยกย่องเป็นเทพเจ้า และชาวอารยันก็นับถือบูชาเทพเจ้าเหล่านั้นเรื่อยมา

ในสมัยต่อมาคนส่วนใหญ่ก็นับถือศาสนาฮินดู ซึ่งมีพื้นฐานมาจากคัมภีร์พระเวท ชาวอินเดียในยุคต่อมา นับถือเทพเจ้าในแต่ละสมัยต่างกัน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ สมัย คือ

๑. ในสมัยพระเวท มีการนับถือพระเจ้าหลายองค์ ศาสนาของเขาจึงจัดเป็นพหุเทวนิยม เทพเจ้าที่เขา นับถืออาจแบ่งออกได้ ๓ พวกคือ^{๑๒}

(๑) พวกเทพเจ้าที่สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้า ได้แก่อาทิตย์ มีตระ อริมัน อัศวิน วรุณ สุรยะ สวาหิตรี วิษณุ และอุษา

^{๑๐} ที. ที. (ไทย) op / cit - vol / ๑๑ - ๑๓ .

^{๑๑} ทองหล่อ วรธรรมา, ปรัชญาอินเดีย , หน้า ๑๗.

^{๑๒} อติศักดิ์ ทองบุญ, ความน่าประหลาดอินเดีย, ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รวมรวมโดยทรงวิทย์ แก้วศรี, (กรุงเทพฯ:นคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๑๒), : ๒๑๓ - ๒๑๕.

(๒) พวกเทพเจ้าที่สถิตอยู่ในอากาศ ได้แก่ วาตะ อินทระ รุทระ ประจันตะ มารุตะ

(๓) พวกเทพเจ้าที่สถิตอยู่บนภาคพื้นดิน ได้แก่ อัคนี โสมะ ยม และ พญัสอบดี นอกจากนี้ยังมีเทพอีกมากมาย มีหน้าที่ประจำทุกองค์ และมีความสำคัญมากน้อยตามฐานะ

๒. ในสมัยพราหมณะเป็นสมัยที่พราหมณ์มีอำนาจสูง ดังนั้นความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในส่วนที่เป็นความเชื่อเดิมๆค่อยๆเปลี่ยนไปจนเหลือเทพเพียง ๑ องค์ที่เรียกว่าตรีมูรติ คือ

(๑) พระพรหมหรือพระชาติ เป็นเทพผู้สร้าง

(๒) พระวิษณุหรือนารายณ์ มีหน้าที่ดูแลพิทักษ์ดูแลโลกและมนุษย์ เป็นผู้ควบคุมกฎแห่งจักรวาลและกฎศีลธรรม และเป็นผู้ช่วยเหลือเทวดาและมนุษย์ในยามเดือดร้อน

(๓) พระศิวะหรืออิศวร มีหน้าที่ทำลาย

๓. ในสมัยอุปนิษัท มีแนวความคิดเกี่ยวกับพระเจ้าพอประมาณได้ดังนี้

(๑) ความคิดเรื่องเทพเจ้า ในสมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง และได้เกิดความคิดทางปรัชญาขึ้น คือคิดว่ามหาเทพทั้ง ๓ ดังกล่าวในสมัยพราหมณะนั้น เป็นเพียงชื่อของหน้าที่ต่างๆของเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียว คือพระพรหมหรือพรหมัน ซึ่งมีลักษณะเป็นวิญญาณอมตะ เป็นสยัมภู ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีที่สิ้นสุด มีหน้าที่ ๓ อย่างคือ สร้าง พิทักษ์รักษา และทำลาย

(๒) ความคิดทางการปฏิบัติ เนื่องจากชาวฮินดูมีความเชื่อเป็นพื้นฐานว่าชีวิตเป็นทุกข์ ต้องเวียนว่ายตายเกิด แต่มนุษย์ตายเฉพาะร่างกาย วิญญาณ(อาตมัน) ไม่ได้ตายไปด้วย ในสมัยนี้คนจึงหันมาปฏิบัติตามหลักโยคะเพื่อเข้าถึงพรหมันอันไม่มีความทุกข์

จากที่ได้อภิปรายมาจะเห็นได้ว่า ในสมัยก่อนพุทธกาลนั้น ชาวฮินดูมีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเหมือนกับชนชาติอื่นๆ กล่าวคือเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม หรืออำนาจลึกลับว่าอำนาจดังกล่าวสามารถให้คุณให้โทษแก่คนได้ แต่ในสมัยต่อมาเมื่อเกิดลัทธิศาสนาขึ้นวิญญาณดังกล่าวก็กลายเป็นเทพเจ้าตามรูปแบบศาสนาเทวนิยม ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าดังกล่าวนี้เริ่มต้นด้วยความเชื่อแบบพหุเทวนิยม (Polytheism) คือนับถือสิ่งต่างๆในธรรมชาติในฐานะเป็นเทพเจ้า สมัยต่อมาได้ยกองค์เทพองค์หนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้ามีหน้าที่ประจำตำแหน่ง ความเชื่อเช่นนั้นจัดว่าเป็นเอกเทวนิยม (Monotheism) และในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบันเหลือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว จึงกลายเป็นความเชื่อแบบเอกนิยม (Monism) ในที่สุด **

** ภิกขุพร สิริภานุญ และคณะ, ความรู้พื้นฐานทางศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

๒. ๒ ความหมายและความสำคัญของศัพท์อาในพุทธปรัชญา

การที่จะเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นั้น สิ่งที่ทำให้เห็นภาพรวมของสิ่งนั้นได้อย่างชัดเจน คือการให้คำจำกัดความมันเสียก่อนเหมือนกับที่นักปรัชญาตะวันตกนิยม ดังนั้นผู้วิจัยจะได้ เริ่มต้นด้วยการให้นิยามความหมายของศัพท์อา ต่อจากนั้นจะได้อภิปรายในประเด็นอื่นๆต่อไป

๒.๒.๑ นิยามและความหมาย

คำว่า ศัพท์อา เป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า สพุธา แปลว่า ความเชื่อ สามารถแยกศัพท์ได้ดังนี้ ส บพหน้า ธา ธาตุ เป็นไปในความทรงไว้ เชื้อมัน ตั้งมัน อ ปัจจัยในนามกิตก์ ดังรูปวิเคราะห์ศัพท์เป็นภาษาบาลีได้ดังนี้

สพุทฺธิ เอตฺยาติ สพุธา แปลว่า บุคคลย่อมเชื่อมั่น ด้วยธรรมชาตินี้ เพราะเหตุ นั้นธรรมชาตินี้จึงชื่อว่าศัพท์อา**

สมฺมา จิตฺตํ นิเรติ เอตฺยาติ สพุธา แปลว่า บุคคลย่อมตั้งจิตไว้โดยชอบด้วย ธรรมชาตินั้น เพราะเหตุนั้นธรรมชาตินั้น จึงชื่อว่า ศัพท์อา**

สยํ สพุทฺธิติ สพุธา แปลว่า ที่ชื่อว่าศัพท์อาเพราะเป็นธรรมชาติดังนั้น**

สพุทฺทมนมฺมุตฺตมฺว วา เอสาติ สพุธา แปลว่า ธรรมชาตินั้นเป็นเพียงความเชื่อเท่านั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่าศัพท์อา (ความเชื่อ)**

นิยามความหมายดังกล่าวนี้เป็นเพียงการวิเคราะห์ศัพท์ทางด้านภาษาศาสตร์ สำหรับความหมายในเชิงกว้างของศัพท์อาในขอบเขตของพุทธปรัชญา พอประมวลมาได้ดังนี้

ศัพท์อา หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสในทางธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อ ด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริง เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามสิ่งที่ชั่วร้าย และลักษณะอาการที่เป็นไปในภายนอก**

** มุนินฺธโรภมฺมกฺกชวฺหิตฺถํ, อภิธานปฺปทีปิกา และ อภิธานปฺปทีปิกฐฺกฺ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๘๗.

** มุนินฺธโรภมฺมกฺกชวฺหิตฺถํ, สพุทฺธิติมาอาปกรณํ สุตฺตมาอา, (ฉันทมฺมิกโธ), (กรุงเทพมหานคร : มุนินฺธโรภมฺมกฺกชวฺหิตฺถํ, ๒๕๖๕), หน้า ๔๐๔.

** เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๔.

** วิสุทธิ, ๓ / ๓๔.

** พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๓.

ศรัทธา คือความเชื่อความมั่นใจ ในพระรัตนตรัยกล่าวคือสิ่งสำคัญสูงสุด ๓ ประการคือ

(ก) ความเชื่อ ความมั่นใจในพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบซึ่งยืนยันถึงวิสัยความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถเข้าถึงผู้ลี้จธรรม เข้าถึงความจริงและความดีงามสูงสุดได้ ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ เจริญงอกงามขึ้นได้ ทั้งในด้านระเบียบชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางกายและวาจา ทั้งในด้านคุณธรรมที่พึงอบรมให้แก่อำนาจจิตใจ ทั้งในด้านปัญญาความรู้คิดเหตุผล จนสามารถหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดที่เรียกว่า กิเลสและกองทุกข์ได้

(ข) ความเชื่อ ความมั่นใจในพระธรรม ทั้งความจริง ความดีงาม ที่บุคคลต้นแบบ คือพระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่า เป็นสิ่งที่พระองค์ได้ปฏิบัติเห็นผลประจักษ์กับตนเองมาก่อน เรียกว่าค้นพบแล้วจึงนำมาประกาศเปิดเผยไว้ ธรรมนั้นเป็นสภาวะดำรงอยู่หรือเป็นไปตามธรรมชาติของมัน เป็นกฎเกณฑ์แน่นอน คือนิยามแห่งเหตุและผล อย่างที่เรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ

(ค) ความเชื่อ ความมั่นใจในสงฆ์ คือชุมชนหรือสังคมแบบอย่าง ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่า มนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุความจริงความดีสูงสุดได้อย่างคนต้นแบบ

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่เป็นไปได้ หรือแน่ใจเกี่ยวกับการมีอยู่ เป็นอยู่ การประเมิน สิ่งที่ดีควรทำ สิ่งที่ดีควรห้ามหรือสาเหตุ

ศรัทธา คือธรรมอันเป็นกำลังที่ทำให้มนุษย์เกิดความคิด ซึ่งเป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่การนำไปสู่การบรรลุวิมรรค เราจะเห็นได้ว่าบุคคลจะทำอะไรประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีศรัทธาก่อน”เมื่อมีศรัทธาแล้วก็ย่อมมีกำลังกาย กำลังใจ กำลังความคิด ทำให้มนุษย์เกิดความเพียรพยายามกระทำกิจทั้งหลายทั้งทางโลกและทางธรรม ด้วยบากบั่น มุ่งมั่น เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดกำลังอย่างมหาศาล ในทางพระพุทธศาสนา เรียกกำลังว่าพละธรรม มี ๕ ประการ คือ

๑) ศรัทธา คือ เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ

๒) วิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบธรรม

“ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ , พิมพ์ครั้งที่๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๒), หน้า ๔๑๔ .

“ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ , มนุษย์กับสังคม (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์ , ๒๕๔๐), หน้า ๕๖ .

“ ศรัทธา โฉนี้เราสามารถพิจารณาว่าฉันทาที่เหมือนฉันทะ

- ๓) สติ คือ ความระลึกได้ จำได้หมายรู้
 ๔) สมาธิ คือ ความตั้งใจมั่น มั่นคง เด็ดเดี่ยว แน่วแน่
 ๕) ปัญญา คือ ความรอบรู้ในสิ่งต่างๆ ตามสภาวะความเป็นจริง^{๓๓}

ศรัทธา คือเครื่องนำทาง เป็นเครื่องชักนำให้บุคคลเข้าไปหา ให้สนทนา ให้ตั้งใจ ฟัง ให้จดจำ ให้นำไปพิจารณา ให้บุคคลได้บรรลุจุดหมายอันสูงสุดแห่งชีวิต ดังพระพุทธพจน์ว่า “สทฺธาย ตรติ โธมํ” แปลว่า คนย่อมข้ามโอชะได้ด้วยเพราะมีศรัทธา^{๓๔}

ในคัมภีร์มิลินทปัญหาได้กล่าวไว้ว่า ศรัทธา คือความเชื่ออันมีลักษณะ ๒ ประการคือ

๑) สัมปสาทลักษณะศรัทธา ศรัทธาที่มีลักษณะทำจิตให้เสื่อมใส ให้ผ่องใส ศรัทธา ลักษณะเช่นนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมกำจิตนิรณัน ย่อมขับไล่นิรณันออกไปจากจิตใจ จิตใจที่ปราศจากนิรณันย่อมมีความผ่องใส ไม่มีความขุ่นมัวด้วยกิเลส เมื่อจะให้ทานก็ดี รักษาศีลก็ดี ฟังธรรมก็ดี เจริญเมตตาภาวนาก็ดี จิตย่อมมีสภาวะผ่องใสนั่นเอง

๒) สัมปิกขันทลักษณะศรัทธา คือ ศรัทธาที่มีลักษณะงูใจ ได้แก่งูใจของพระโยคาวจร ผู้ยังลงสู่ความเพียร ผู้เจริญภาวนา ผู้กำลังปฏิบัติกรรมฐานอยู่ ให้เป็นผู้ผ่องใส เบิกบาน ให้ได้เข้าถึงคุณธรรมพิเศษที่เป็นทางสายกลาง ที่จะนำพระโยคาวจรไปสู่เป็นโสดาปัตติมารค สกิทาคามิมารค ตามลำดับ เพื่อจะเป็นแนวทางนำจิตให้แล่นไปสู่การบรรลุวิมุตติธรรมขั้นสูงคือพระอรหัตตผลเป็นที่สุด^{๓๕}

ศรัทธา นอกจากจะหมายถึงหลักธรรมตามที่กล่าวมาแล้ว ศรัทธาก็ยังหมายถึง เจตสิก คือสิ่งที่เกิดดับพร้อมกับจิต อยู่คู่กับจิตอย่างอิงอาศัยกัน ศัทธาเจตสิก คือความเชื่อ ความเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเชื่อ อันได้แก่ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผล ในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง ศรัทธาในฐานะเจตสิกมีอรรถ ๔ ประการ คือ

๑. สทฺธน ลक्षण	มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อเป็นลักษณะ
๒. ปสาทธสา	มีการยังสัมปยุตธรรมให้ผ่องใสเป็นกิจ
๓. อากาหุสุตฺตีย ปัจจุปฏฺฐานา	มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผล

^{๓๓} อ. ปญฺจาก . (บาลี) ๒๒ / ๑๖ / ๑๑ .

^{๓๔} ต. ภ. (บาลี) ๑๕ / ๒๔๖ / ๒๕๔ .

^{๓๕} กรมศิลปากร , มิลินทปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : กรมการพิมพ์ , ๒๕๑๖) .

๔. ตพฺรณฺยวตฺตํ ปทฺฐานํ มีวัดอุยฺยเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้^{๑๙}

ดังนั้นศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทตามที่อภิปรายมานั้น พอสรุปได้สั้นๆว่า ศรัทธาคือความเชื่อ ความเลื่อมใส ในสิ่งที่ควรเชื่อ หมายถึงความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย กล่าวคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง สิ่งต่างๆดำเนินไปตามหลักเหตุปัจจัย ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาบังการ นอกเสียจากกฎแห่งกรรมเท่านั้น

๒.๒.๒ ความสำคัญ

ตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญามองว่าศรัทธา มีความสำคัญมาก แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะสรุปลงเป็น ๒ ประการ คือความสำคัญด้านสังคม และความสำคัญด้านพุทธปรัชญาโดยตรง

(ก) ความสำคัญในด้านสังคม

ความเชื่อเป็นพลังทางสังคมที่สำคัญครอบคลุมกิจกรรมของมนุษย์ในทุกด้าน เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และจริยธรรม^{๒๐} ศรัทธา จึงเป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ปัจจัยหนึ่ง ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่า ความเชื่อ หมายถึง ความคิด ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นสาเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาตามความเชื่อนั้น^{๒๑}

พุทธปรัชญามองว่าสรรพสิ่งตกอยู่ภายใต้กฎอิทัปปัจจยตา เมื่อเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้น เหตุการณ์นั้นๆมีเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่องอย่างสลับซับซ้อนผลักดันเป็นทอดๆ พอเหมาะพอดีให้เกิดขึ้น กระบวนทัศน์ของพุทธปรัชญาถือว่าสังคมก็อยู่ภายใต้หลักนี้เช่นกัน และศรัทธาจัดเป็นกลไกที่มีหน้าที่สำคัญต่อสังคม^{๒๒}

^{๑๙} วรณสิทธิ์ ไชยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมคธสังคหะ (ปริบทที่ ๒ เจตสิกสังคหะภาค), (กรุงเทพมหานคร: ทิพยวิสุทธิการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔.

^{๒๐} เตือน คำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒.

^{๒๑} M. Rokeach and J. W. Crube, อ้างใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับสังคม, (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร: สำนักส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๗.

^{๒๒} นภาพศ กาญจนะ, "ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา" ใน วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๔), หน้า ๔๔.

ศรัทธาจึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการอธิบายสังคมแบบพุทธ ซึ่งเราอาจพิจารณาได้ว่า ความเชื่อทางศาสนา เป็นกลไกในการรวมกลุ่มทางสังคม ความเชื่อดังกล่าว เป็นสิ่งที่แยกสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่ง ดังเราจะเห็นได้ว่าสังคมแบบพุทธ ก็มีแบบแผน ความเชื่อ ความศรัทธาเป็นของสังคมตน คือศรัทธาในพระรัตนตรัย ศรัทธาต่อจุดหมายสูงสุด คือนิพพานที่จะต้องดำเนินไปให้ถึง เป็นต้น ศรัทธาที่รวมศาสนิกของพุทธให้เข้าเป็นเอกภาพ นั้นเราจะเห็นได้จากองค์ประกอบของสังคมแบบพุทธที่ต้องมีพุทธบริษัท ๔ และพุทธบริษัท นั้น ต้องมีความ สัมพันธกัน มีหลักปฏิบัติต่อกัน เช่นสาราณียธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะต้องมี สิ่งที่ทำให้พวกเขาสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ไปทางเดียวกันอย่างมีเอกภาพ สิ่งนั้นก็คือ ศรัทธาในตัวศาสนา หรือในหลักธรรมคำสอนของศาสนา ศรัทธาจะเป็นตัวประสานให้กลุ่มชนที่มีศีลและทฎฐิเสมอกันให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก และในขณะเดียวกันก็จะเป็นตัวแบ่ง แยกผู้ที่มีทฎฐิต่างกันให้ออก ไปจากสังคม และตามข้อเท็จจริงที่ผ่านมา สังคมสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งเกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรมในศาสนาด้วย เช่น พระสารีบุตร ถ้ายังอยู่กับอาจารย์สัจจชัย ก็คงไม่มีโอกาสบรรลุธรรม แต่เมื่อมาอยู่ในสังคมสงฆ์จึงมีโอกาสพบกับภิกษุผู้มีศีล ได้รับ คำแนะนำ อันเรียกว่าปรีโธเทศที่ตีจึงสำเร็จมรรคผลได้

ดังนั้นศรัทธา ความเชื่อ จึงมีความสำคัญ เพราะมีบทบาทและอิทธิพลในการดำเนินชีวิตในสังคมแบบพุทธ โดยยึดเอาคำสอนทางศาสนา มาใช้เป็นเป้าหมายของชีวิต และกำหนดกรอบของการดำเนินชีวิต ตามหลักธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตน คือศีล สมาธิ ปัญญา

(ข) ความสำคัญในด้านของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาถือว่า ศรัทธามีความสำคัญในฐานะเป็นเบื้องต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา เพราะศรัทธาเป็นเครื่องชักจูงโน้มนำให้บุคคลเริ่มต้นปฏิบัติธรรม ศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ คอยจรเืองการปฏิบัติธรรม ให้ดำเนินต่อไปด้วยความเพียรพยายาม จนได้เข้าถึงปัญญา ฉะนั้นผู้วิจัยจึงสรุปความสำคัญในด้านพุทธปรัชญาลงใน ๒ ประเด็น คือ (๑) ศรัทธามีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม (๒) ศรัทธาเป็นแหล่งที่มาของความรู้อัน

(๑) ศรัทธามีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม

พุทธปรัชญามีทรรศนะว่าบุคคลมีศรัทธาแล้วจึงปฏิบัติธรรม ในทางตรงข้ามถ้า ศรัทธาเสื่อมสูญก็จะไม่ปฏิบัติ แนวทางนี้ชี้ให้เห็นว่าศรัทธาเป็นแรงจูงใจอันสำคัญ ที่จะทำให้เกิดการใฝ่ใจสู่ธรรม หรือเสริมสร้างความเพียร ทั้งนี้เราจะเห็นได้ว่า ศรัทธาเป็นแรงจูงใจที่ต้องมาก่อนสิ่งอื่น ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างของพระสาวก ๒ รูป คือพระสารีบุตรและพระวัคคลิ

ผู้ได้ซึ่งรับการสนับสนุนจากศรัทธาจึงมีโอกาสดุสิตธรรม ในกรณีของพระสารีบุตร ถ้าพระสารีบุตรไม่ “เลื่อมใส” ในจริยาวัตรของพระอัสสสิก่อน ย่อมไม่น้อมใจสู่ธรรมจนสำเร็จโสดาบัน ในการได้ฟังว่า “สิ่งนี้เกิดแต่เหตุ สิ่งนี้ย่อมดับไปเพราะเหตุ” แล้วบวชปฏิบัติต่อจนสำเร็จมรรคผล จึงยืนยันได้ว่าถ้าพระสารีบุตรไม่มีปลาหศรัทธาในตัวบุคคลคือพระอัสสสิ ก่อน ก็อาจจะอยู่กับอาจารย์อัสสิหรือต่อไป ไม่มีวันที่จะได้บรรลุธรรม อนึ่งในกรณีของพระวัคคลี ถ้าท่านไม่ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ก็คงจะไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม” และคงไม่มีโอกาสประพฤติปฏิบัติจนได้รับคำแนะนำจากพระ พุทธองค์จนสำเร็จมรรคผล”

ประการถัดไปพุทธปรัชญาถือว่าเจตจำนงในการพันทุกข์ ต้องเริ่มที่ศรัทธาโดยจัดศรัทธาเข้าในองค์มรรคในฐานะเป็นสัมมาทิฏฐิ อันเป็นปฐมมรรค ซึ่งจำเป็น เพราะศรัทธาทำให้เราสร้างเจตจำนง เพื่อดำเนินไปสู่ปัญญา ดังนั้นในความเป็นจริงจะเห็นได้ว่า โดยทั่วไปความรู้สึกหรืออารมณ์เกิดขึ้นก่อน แล้วจึงหาเหตุผลมาสนับสนุน ด้วยวิธีการปฏิบัติให้ได้รู้แจ้งเห็นจริง และอารมณ์ความรู้สึกที่ว่านี้เป็นสิ่งที่ได้จากศรัทธา จะบอกว่าศรัทธาไม่มีความจำเป็นต่อการบรรลุไม่ได้ เนื่องจากไม่มีเจตจำนงอันเป็นตัวเหตุ ก็ไม่มีการบรรลุสืบเนื่องเป็นผล” ในกรณีนี้เราจะเห็นว่าเจตจำนงจะต้องเกิดขึ้นก่อน ฉะนั้นถ้าไม่มีความศรัทธา ก็จะไม่เกิดกระบวนการที่เป็นเหตุนำไปสู่ความพันทุกข์อันเป็นผลได้เลย

จากที่ได้อภิปรายมาจะเห็นได้ว่า ศรัทธามีความสำคัญต่อการบรรลุธรรม แต่ไม่ใช่ทั้งหมด หมายความว่าศรัทธามีความจำเป็น แต่ลำพังศรัทธาอย่างเดียวไม่พอเพียงแก่การบรรลุธรรม เนื่องจากศรัทธาเป็นเพียงขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา ศรัทธานั้นยังต้องดำเนินต่อไป เพื่อก้าวขึ้นสู่ความพากเพียรปฏิบัติ เนื่องจากศรัทธาเป็นมูลบของการสร้างความเพียร และศรัทธาในพุทธปรัชญาต้องนำไปสู่ความเพียรจึงใช้ได้ ดังพระพุทธพจน์ต่อไปนี้

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาครัสรู้ ของพระศาสดาว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชชา

^{๑๑} สจ.ม. ๑ / ๔๔.

^{๑๒} ส.บ. (ปท) ๑๗ / ๔๗ / ๑๕๗.

^{๑๓} สจ.ม. ๔ / ๔๒ - ๔๔.

^{๑๔} นาคเชธ ภาณุขณะ “ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา” ใน วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ (กุมภาพันธ์-ธันวาคม ๒๕๓๔), : ๔๔ - ๔๕.

และจรรยา ฯลฯ.... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม มีอาพาธน้อย แล้วย่อม
ปรารภความเพียรอยู่

ข้อความดังกล่าวนี้ชี้ชัดว่าบุคคลที่มีความเพียรนั้นต้องมีความศรัทธาเป็นพื้นฐาน
หรือจะพูดว่าความเพียรเป็นหลักธรรมที่ตามหลังศรัทธาก็ถูกต้อง ถึงแม้ว่าศรัทธาจะนำไปสู่
ความเพียรแล้วก็ตาม แต่ความเพียรนั้นต้องเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ จึงจะประสบผลสำเร็จได้
ดังจะเห็นได้จากข้อความในพระไตรปิฎกว่า

สิ่งใดที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีเรี่ยวแรง จะพึงถึงด้วยเรี่ยวแรง
ของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ ด้วยความเอาธุระของ
บุรุษ สิ่งนั้นพระองค์ได้ทรงเห็นที่แล้ว.....

(๒) ศรัทธาเป็นที่มาของความรู้

เมื่อเราพิจารณาถึงญาณวิทยาของพุทธปรัชญา ก็ต้องตั้งคำถามว่าความรู้สูงสุด
คืออะไร มีแหล่งกำเนิดมาจากไหน และมนุษย์เข้าถึงความรู้เช่นนั้นได้อย่างไร ตอบได้ว่า
ความรู้สูงสุดได้แก่ปัญญา และปัญญามีแหล่งที่มา ๓ ทาง คือ

๑) ความรู้เกิดจากการฟังเรียกว่า “สุตมยปัญญา” ซึ่งตรงกับคำว่าศัพท์ประมาณ
(testimony) ในปรัชญาอินเดีย คือพยานหลักฐานรวมทั้งข้อมูลต่างๆซึ่งอาจจะเป็นความจริง
หรือเท็จก็ได้

๒) ความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผล เรียกว่าจินตามยปัญญา ตรงกับคำว่า
อนุมานประมาณ (inference) ในปรัชญาอินเดีย คือการคิดหาเหตุผลจากสิ่งที่ประจักษ์ เพื่อ
เรียนรู้สิ่งที่ไม่ประจักษ์ โดยอาศัยความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งสอง

๓) ความรู้เกิดจากการอบรมฝึกฝน เรียกว่าภาวนามยปัญญา ตรงกับคำว่า
ประจักษ์ประมาณ (perception) ในปรัชญาอินเดีย คือประสบการณ์ตรงแบบพิเศษ ซึ่งอาศัย
พุทธปัญญาอันมีมาโดยสัญชาตญาณ^{๓๓}

ความรู้ ๒ แหล่งแรก อาจผิดหรือถูกก็ได้ พุทธปรัชญาจึงสอนให้ตรวจสอบความรู้
๒ แหล่งแรก กับ แหล่งที่ ๓ อันเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ถ้าสอดคล้องกับ

^{๓๓} ที. ปา. (บาลี) ๑๑ / ๑๕๕ / ๒๔๗.

^{๓๔} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๑๖๐ / ๑๒๑ - ๑๒๒.

^{๓๕} วัชรุฎี. ๓ / ๔ - ๕.

ประสบการณ์ตรง ให้ผลเป็นกุศลและเกิดความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ ให้ถือว่าความรู้นั้นถูกต้อง^{๙๙} การให้ตรวจสอบเช่นนั้น ไม่ใช่ว่าพุทธปรัชญาไม่ยอมรับความรู้ที่ได้มาจากสุตมยปัญญา และจันตามยปัญญา เพียงแต่เห็นว่าความรู้ทั้งสองนั้นต้องได้รับการยืนยันด้วยประสบการณ์ตรงหรือภาวนามยปัญญาเท่านั้น^{๑๐๐}

ในการที่พุทธปรัชญายอมรับความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงเช่นนี้ เราสามารถจะพิจารณาได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงแบ่งสมณพราหมณ์ออกเป็น ๓ กลุ่มคือ

๑. อนุสสวีกา กลุ่มที่ได้ความรู้จากการฟังตามกันมา เช่น ผู้ศึกษาคัมภีร์พระเวท
๒. ตกกี วีมสิ กลุ่มที่ได้ความรู้จากการใช้เหตุผล คาดคะเนหาความจริง
๓. สามเษว ธมฺม อภิญญาย กลุ่มที่ได้ความรู้จากอภิญญาอันเป็นประสบการณ์ตรง^{๑๐๑}

พระพุทธเจ้าทรงนับพระองค์เองไว้ในกลุ่มที่สาม คือกลุ่มผู้เข้าถึงความรู้แท้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง ความรู้นี้จัดเป็นภาวนามยปัญญา และเป็นความรู้แบบพิเศษ ความรู้นี้พิเศษดังกล่าวนี้มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๑. เป็นความรู้ที่สามารถเปิดเผยสภาวะลักษณะที่แท้จริงของสิ่งนั้นๆ ได้
๒. เป็นความรู้ที่มีอิทธิพลปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปาทาน
๓. เป็นความรู้ชั้นโลกุตตระ อยู่เหนือธรรมชาติที่ปุถุชนจะรู้ได้
๔. เป็นความรู้ชั้นญาณทัสสนะ จึงล้นส่งล้นในสิ่งทั้งปวง
๕. เป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความสุข สงบ เย็นกาย – เย็นใจ^{๑๐๒}

ความรู้ที่มีลักษณะ ๕ ประการเหล่านี้ จึงเป็นความจริง เป็นความรู้เหนือธรรมชาติเกินวิสัยที่ปุถุชนจะเข้าใจ แต่จะหยั่งรู้ได้ด้วยปัญญาจักขุเท่านั้น เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทางจิตโดยตรง ความรู้นี้เรียกว่า “อภิญญา”

จากข้อความที่อธิบายมานั้น ทำให้ได้คำตอบว่าความรู้สูงสุดในพุทธปรัชญา คือ อภิญญาซึ่งเป็นปัญญาระดับสูงสุด ปัญหาต่อมาก็คือบุคคลจะเข้าถึงความรู้สูงสุดนั้นได้อย่างไร

^{๙๙} จ. ตัก. (บาลี) ๒๐ / ๖๖ / ๑๔๔.

^{๑๐๐} พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท” ใน มหาจุฬารัชมหาสาร: ปรัชญานุภาพทิศ, รวมรวมและจัดพิมพ์โดย ทรงวิทย์ แก้วศรี, : ๒๖.

^{๑๐๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓ / ๔๗๔ / ๔๖๗.

^{๑๐๒} ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, ปรัชญาจีนเต๋า, หน้า ๒๖๑.

ตอบได้ว่าพุทธปรัชญาถือว่าความรู้แบบภาวนามยปัญญา นั้น บุคคลสามารถเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติ หรือพัฒนา ผิกฝน อบรมทางจิตที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยความเพียรพยายาม เพราะพุทธปรัชญาถือว่าจิตมนุษย์นั้นมีศักยภาพหรือธาตุรู้อยู่ทุกคน เมื่อมีการฝึกฝน ย่อมเกิดความรู้ขึ้นปัญญาขึ้นได้ ตามสมควรแก่สติปัญญาบารมี เมื่ออภิปรายมาถึงตอนนี้ทำให้มีคำถามตามมา ว่าศรัทธาเป็นที่ยึดของความรู้(ปัญญา)ดังกล่าวอย่างไร ตอบว่าความรู้ในพุทธปรัชญามีแหล่งที่มาจากการบำเพ็ญภาวนา เป็นความรู้ที่เข้าถึงได้ด้วยมิติของการปฏิบัติเท่านั้น ทั้งนี้จะเห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียร จนได้ตรัสรู้พระโพธิญาณ ซึ่งทำให้ทรงเป็นสัพพัญญู ในแง่หนึ่งความรู้อันเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ เป็นความรู้ที่พิสูจน์ได้ด้วยบุคคลใดก็ตาม ที่พร้อมจะปฏิบัติธรรม ดังนั้นสำหรับคนทั่วไปก็ต้องมีสิ่งที่ยกนាំให้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงปัญญานั้น และศรัทธาก็เป็นเพียงสิ่งเดียวที่ทำได้ตามแนวคิดนี้ศรัทธาได้ถูกจัดให้อยู่ ณ จุดเริ่มต้นแห่งกระบวนการความเห็นชอบการปฏิบัติ จนรู้เองเห็นเอง^{๓๓} ศรัทธาจึงอยู่ในฐานะเป็นที่ยึดของความรู้สูงสุดของมนุษย์ เราจึงเห็นความสำคัญของศรัทธาในด้านญาณวิทยาว่า เป็นรากฐานของปัญญา

ฉะนั้นความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่ถูกต้องจึงต้องเป็นความรู้ที่มาจากประสบการณ์ตรง หมายถึงความรู้ระดับสูงที่จะเข้าถึงได้ก็ต่อเมื่อได้พัฒนาตนเองถึงขีดสุดแล้ว ความรู้ดังกล่าวจึงอยู่เหนือผัสสะ แต่ก็มิอยู่จริงดังที่นักวิชาการพุทธศาสนาสรุปไว้ว่า

สิ่งเหล่านี้อธิบายด้วยประสาทสัมผัสธรรมดาไม่ได้ อธิบายด้วยเหตุผลตรรกะ และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้ แต่สิ่งนี้มีจริง และผู้ประสบมาแล้วคือพระพุทธองค์และพระอรหันต์ทั้งหลาย การที่จะรู้ได้ต้องรู้ด้วยตนเอง สำหรับศาสนาพุทธความจริงขั้นสูงสุดมิได้อยู่พ้นประสบการณ์ของมนุษย์ แต่อยู่พ้นไวยาหาร และคำอธิบายของมนุษย์ เป็นสิ่งที่แต่ละคนจะต้องทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง^{๓๔}

การที่พุทธปรัชญาถือว่าปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ตรงชนิดพิเศษนี้ ถือว่าเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากศรัทธาเป็นมูลเหตุ เพราะการที่จะยอมปฏิบัติสิ่งใดนั้นจำเป็นจะต้อง

^{๓๓} สุวรรณ ลดาอาณันท์, ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา , หน้า

^{๓๔} วิทย์ วิศุทเททย์, "ความรู้ในทัศนะของพระพุทธศาสนา", ใน วารสารพุทธศาสนศึกษา, (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๔) , : ๔๔- ๔๕.

มีศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างฉันทะ เพื่อนำไปปฏิบัติหรือสร้างความเพียร และบรรลุปัญญาขั้นสูงสุด”

สรุปได้ว่าศรัทธาในพุทธปรัชญา มีความสำคัญ ทั้งในด้านสังคมในฐานะเป็นศูนย์รวม กลุ่มชนที่มีความเชื่อที่เหมือนกันมีกลุ่มต่างๆของแต่ละสังคมให้เป็นเอกภาพและเป็นพลังใจแก่ปัจเจกบุคคล ทั้งในด้านพุทธปรัชญาโดยตรง ในฐานะที่ศรัทธาเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในกระบวนการปฏิบัติธรรม และเป็นที่มาของความรู้สูงสุด

๒.๒.๓ หลักการสร้าง

พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้ พุทธปรัชญาจึงสอนให้สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อน สำหรับหลักการสร้างศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นต้องอาศัยเหตุปัจจัย ๒ ประการ คือ

๑. ปรีโธโฆสะ (ปัจจัยภายนอก)

๒. โยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน)”

(๑) ปรีโธโฆสะ”

ปรีโธโฆสะ มาจากคำว่า “ปรีโธ” แปลว่าผู้อื่น กับคำว่า “โฆสะ” แปลว่าเสียง ด้วยคำ เมื่อรวมกันจึงแปลว่า เสียงจากผู้อื่น หมายถึงคำและคำสั่งสอนจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือการชักจูงจากผู้อื่น อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งเป็นปัจจัยทางสังคม โดยทั่วไปหมายถึงเขาเฉพาะเสียงที่ดังงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ เขาเฉพาะอย่างยิ่งต้องเกิดจากความรัก ความปรารถนาดี เสียงดังงามถูกต้องเช่นนี้เกิดจากแหล่งที่ดี คือคนมีปัญหาและมีคุณธรรม ซึ่งในทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง ถ้าคนดีคือสัตบุรุษหรือบัณฑิตนี้ ไม่ทำหน้าที่ช่วยเหลือ แนะนำสั่งสอนชักนำผู้อื่นให้เกิดสัมมาทิฐิ ก็เรียกว่าเขาทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แต่บุคคลผู้แสวงหาสัมมาทิฐิไม่จำเป็นต้องรอให้สัตบุรุษมาหาตน ตรงข้ามเราต้องกระตือรือร้นเข้าไปหา เพื่อปรึกษาสดับฟังขอคำแนะนำชี้แจงสั่งสอน เข้าร่วมหมู่อยู่ใกล้ ตลอดจนศึกษาแบบอย่างจากบัณฑิตหรือ

” ส. ม. (นาสี) ๑๙ / ๑๐๐๘ / ๑๑๒.

” จ. พท. (นาสี) ๒๐ / ๑๒๖ - ๑๒๗ / ๑๑.

” ปัจจัยทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ เพราะในระบบพุทธปรัชญาได้จัดศรัทธาไว้ในฐานะเป็นมรรคข้อแรก ดังนั้นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิก็คือปัจจัยให้เกิดศรัทธานั่นเอง

สัตว์ภูษณ์เอง การกระทำอย่างนี้คือการเสวนาสัตบุรุษหรือ “กัลยาณมิตรุตตา” แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร**

กัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึง บุคคลผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอทาง หรือเป็น ตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ดังนั้นกัลยาณมิตรจึง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตรทรงปัญญาหรือผู้ สามารถแนะนำสั่งสอนเป็นที่ปรึกษาได้**

กัลยาณมิตรตามที่กล่าวมานี้มีความสำคัญมาก ฉะนั้นจึงไม่ใช่คนธรรมดา ต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติอย่างสมบูรณ์ซึ่งเรียกว่าอริยชน ซึ่งทำให้ผู้อยู่ร่วมมีความสุขเหมือนอยู่ใน หนุญญาตี** ให้คำแนะนำเป็นไปอย่างถูกต้อง คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่ท่านแสดงไว้หลาย ประการ เช่น ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติขั้นพื้นฐานที่เรียกว่ากัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ*** และสัปปริยธรรม ๗ ประการ***

สำหรับบรรพชิตกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้นของการบรรลุคุณวิเศษ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้า ทรงเปรียบเทียบว่า “เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุรพนิมิตจนใด ความมีกัลยาณมิตร ก็เป็นตัวนำ เป็นบุรพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัชฌาติกมรรค แก่ภิกษุ จันนั้น”*** ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสสรรเสริญกัลยาณมิตรผู้เป็นปัจจัยนอกไว้ว่า “โดยกำหนด องค์ประกอบภายนอก เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบอย่างอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นไปเพื่อ

** พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๖๒๒ - ๖๒๓.

* วัสุทฺธิ. ๑ / ๑๒๓ - ๑๒๕ .

** พุ. ธ. (บาลี) ๒๕ / ๒๐๗ / ๕๓.

*** อ. สุ. สดฺตก. (บาลี) ๒๓ / ๑๑ / ๒๗. “ปิโย ,ศุ. ,ภาวนีโย, วสุตา, วาณกรโม, คมฺภีริ กถิ กตฺตา, โน จฏฺฐาน นโยชช”

** ที. ป. (บาลี) ๑๑ / ๓๓๑ / ๒๖๔. “ธมฺเมญฺจตา, ธตฺตญฺจตา, ธตฺตญฺจตา, มตฺตญฺจตา, กาลญฺจตา, บริสญฺจตา, ปุคฺคญฺจตา”

** ส. ม. (บาลี) ๑๗ / ๕๖ / ๒๔.

ประโยชน์อันยิ่ง ใหญ่ เหมือนความมีกัลยาณมิตรด้วย** ดังนั้นคนที่มีมิตรดี ย่อมมีความเจริญ
หลายประการ เช่นที่ทรงตรัสไว้ว่า ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ

๑. จักเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจาระและโคจรอยู่
๒. จักเป็นผู้มีโอกาสได้ยิน ได้ฟัง ได้ร่วมสนทนาตามความปรารถนาในเรื่องต่างๆ ที่
ขัดเกลาอุปนิสัย ชำระจิตให้ปลอดโปร่ง

๓. จักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียรเพื่อกำจัดอกุศลธรรม จักบากบั่น ไม่ทอดธุระ
ในกุศลธรรมทั้งหลาย

๔. จักเป็นผู้มีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะ หยั่งรู้ความเกิดดับ นำไปสู่
ความสูญสิ้นความทุกข์**

สำหรับคุณผู้สหายทั่วไป พระพุทธเจ้าก็ทรงชี้แนะให้คบกัลยาณมิตรเท่านั้น เพราะจะ
นำความสุขความเจริญมาให้ แต่จะอย่างไรก็ตามลำพังประโยชน์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้
เกิดศรัทธาที่ถูกต้องได้หากขาดโยนิโสมนสิการ

(๒) โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ แปลว่าการทำในใจโดยแยบคาย หมายถึงการใช้ความคิดถูกวิธี
ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์** ในทางปฏิบัติได้แก่การรู้จัก
มอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองสิ่งนั้นๆ ตามที่มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล
สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออก ให้เห็นตาม
สภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึก ตัณหา อุปาทาน
ของตนเข้าไปตัดสิน

อนึ่งโยนิโสมนสิการในที่นี้มีหน้าที่คอยชักกระแสดำความคิดให้เดินไปตามทางที่ถูกต้อง
เป็นกระบวนการใช้ปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล โยนิโสมนสิการจึงช่วยให้เกิด โลภี
สัมมาทิฐิ เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ความศรัทธาเป็นไปอย่างถูกต้อง นอกจากนั้นโยนิโสมนสิการ
เป็นตัวตัดสินถูกผิด ผู้ใดใช้โยนิโสมนสิการได้ดี การอาศัยปัจจัยภายนอกก็ลดลง ผู้ที่ไม่ใช้
โยนิโสมนสิการเลย กัลยาณมิตรใดๆ ก็ไม่สามารถช่วยได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงตรัส

** อช.สงก. (บพ.) ๒๐ / ๗๔ / ๑๓.

** อช.นวก. (ไทย) ๒๓ / ๑ / ๔๒๗ - ๔๒๘.

** พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, หน้า

สรรเสริญโยนิโสมนสิการอยู่บ่อยๆ เช่น " ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังข้อนี้ได้ ว่าจักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ จักเจริญสมาธิอันเป็นธรรม กำจัด ราคะ โทสะ โมหะ เป็นที่สุด"^{๔๔}

สรุปว่าหลักการสร้างศรัทธาต้องอาศัยปัจจัยทั้ง ๒ ประการ คือปรโตโมหะอันเป็นพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอน หรือความเชื่อในความมีเหตุมีผลน่าไว้วางใจของผู้สอนเอง จึงมีการรับฟัง การศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้น มองเห็นเหตุผลด้วยตนเอง โดยอาศัยโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการช่วยให้ความเชื่อนั้นเป็นไปในทางที่ถูกต้อง หรือเป็นไปเพื่อปัญญา จึงกล่าวได้ว่าการสร้างศรัทธาที่ถูกต้องก็คือการสร้างปัญญานั้นเอง

๒.๑ ประเภทของศรัทธา

๒.๑.๑ ประเภทของศรัทธา

พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลักของพุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ได้แบ่งประเภทของศรัทธาไว้ คงมีเฉพาะตถาคตโพธิสัตถาอย่างเดียว แต่พุทธปรัชญาสอนให้มีศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุและผลเป็นสัมมาทิฏฐิ พระธรรมสังคายนากล่าวในชั้นต่อมาได้รวบรวมศรัทธาไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. กัมมัตถา เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. วิปากัตถา เชื่อผลแห่งกรรม
๓. กัมมัตถสทาสัตถา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของๆตัว
๔. ตถาคตโพธิสัตถา เชื่อปัญญาการตรัสรู้เองโดยชอบของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๔๕}

๑) กัมมัตถา เชื่อกฎแห่งกรรม ทฤษฎีว่าด้วยกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องสำคัญมากในอภิปริชญาของพุทธปรัชญาเพราะพุทธศาสนาเป็นกรรมวาท คือเชื่อหลักกรรมลิขิต ไม่ใช่พรหมลิขิตอย่างพวกเทวนิยม ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงสอนเรื่องกรรมไว้หลายแห่ง เช่น "เราควรพิจารณาเสมอว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด"^{๔๖} กรรมย่อม

^{๔๔} ส. ม. (บาลี) ๑๙ / ๗๖ / ๒๗๗ .

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: หามหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๑๙) , หน้า ๕๒๙ .

^{๔๖} อ. ปญฺญก. (บาลี) ๒๒ / ๕๗ / ๖๖ - ๖๗ .

จำแนกสัตว์ไว้แล้วและประณิตต่าง ๆ กัน”^{๖๖} เป็นต้น กรรมในความหมายของพุทธปรัชญาแปลว่า การกระทำ เป็นคำกลางๆ แต่การกระทำไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือมีความตั้งใจของผู้ทำเป็นหลัก ดังพระพุทธพจน์ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ เจตยิตฺวา กัมมํ กโมติ กาเยน วาจาเยน มโนสา”^{๖๗} แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ในการกระทำกรรมแต่ละครั้งถือเจตนาเป็นหลักเสมอ

เจตนาในหลักกรรมนี้ หมายถึงการกระทำ การพูด ที่แสดงออกภายนอกโดยจงใจ กิเลส ความคิดต่างๆที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปภายในจิตใจ กิเลส ความรู้สึกและทำที่ต่อสิ่งต่างๆที่ได้ประสบทางประสาทสัมผัสและที่ระลึกขึ้นมาในใจ กิเลส ดังนั้นเจตนาประกอบอยู่ทั้งนั้น เจตนาจึงเป็นเจตจำนง ความตั้งใจ การเลือกอารมณ์ของใจ^{๖๘} เจตนาจัดเป็นแกนสำคัญที่สุดของการกระทำ เป็นสาระที่ทำให้เกิดการกระทำ ดังนั้น กิเลสที่บุคคลจงใจทำหรือทำด้วยเจตนา กิเลสนั้นจึงจะเรียกว่าเป็น “กรรม” และกรรมในพุทธปรัชญาถูกจัดไว้หลายประเภทด้วยกัน ผู้วิจัยจะขอนำมาแสดงไว้เพียงบางส่วน ดังนี้

ก.) กรรมที่จัดตามเจตนาที่เป็นมูลเหตุ ท่านจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) กุศลกรรม ได้แก่กรรมดี เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาดี กรรมฝ่ายกุศลนี้เป็นการกระทำเกิดจากกุศลมูล กล่าวคืออโลภะ ความอหิงสา อโมหะ เป็นการกระทำไปด้วยความเมตตาเมื่อแม่ เป็นไปด้วยความสำรวมและกระทำไปด้วยปัญญา”^{๖๙}

๒) อกุศลกรรม ได้แก่กรรมชั่วหรือกรรมไม่ดี เป็นการกระทำที่เกิดจากกุศลเจตนา เป็นการกระทำ ที่มีเจตนาไปในทางที่ไม่ดี เช่น ทำไปด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง เป็นการกระทำไปโดยไม่มีปัญญากำกับ”^{๗๐}

ข.) กรรมที่ท่านจำแนกตามพหุวิธ คือทางที่ทำความกรรม หรือทางแสดงออกของกรรม จัดเป็น ๓ ประการคือ

๑) กายกรรม กรรมที่ทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย

^{๖๖} ม.จ. (บาลี) ๑๔ / ๒๐๙ / ๒๖๒ .

^{๖๗} อ.จ. อภ. (บาลี) ๒๒ / ๖๓ / ๓๙๕ .

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๑๗๖.

^{๖๙} ที. ป. (บาลี) ๑๑ / ๓๐๕ / ๑๙๓ .

^{๗๐} ที. ป. (บาลี) ๑๑ / ๓๐๕ / ๑๙๓ .

๒) วาจกรรม กรรมที่ทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

๓) มโนกรรม กรรมที่ทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ^{๒๓}

ค.) กรรมในที่บางแห่งท่านจำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล
จำแนกออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทาง กาย วาจา ใจอัน
ประกอบด้วยกำเริบเบียดเบียน จึงเกิดในโลกที่มีความเบียดเบียนมันตรกเป็นต้น

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิดทางกาย วาจา ใจอัน
ประกอบด้วยกำเริบไม่เบียดเบียน จึงได้เข้าถึงโลกที่มีสุข เช่น เทพ รูปพรหม อรูปพรหม

๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว คือ คือบุคคลบางคนปรุงแต่งความคิด
ทางกาย วาจา ใจอันประกอบด้วยกำเริบเบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง จึงเข้าถึงที่อันมีทั้ง
สุขทั้งทุกข์เช่นมนุษย์

๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อเป็นไปเพื่อสิ้นกรรม คือเจตนาเพื่อ
ละกรรมทั้งหมด หรือเจตนาที่ไม่ต้องการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๒๔}

ประเภทของกรรมดังกล่าวมานี้กำหนดด้วยใจเป็นใหญ่ เพราะใจเป็นตัวกำหนดว่า
จะเป็นกรรมหรือไม่ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบพาลของใจไว้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจเสียหายจะพูดหรือทำ ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป
ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว จะพูดหรือทำ ความสุขย่อมติดตามมา”^{๒๕}

๒) วิปากสังขาร เรียกว่าวิบาก คือเชื้อผลที่สูงมาจากกรรม เช่น ผลที่ดีก็สูงมาจาก
กรรมดี ผลที่ชั่วก็สูงมาจากกรรมชั่ว เป็นต้น ศัพท์ว่าวิบาก เป็นภาษาบาลีแปลว่า สูง หรือสูง
พิเศษ หมายถึงสิ่งที่ต่อเนื่องมาจากเหตุ เป็นส่วนผล วิบากหรือผลหมายความว่าเดียวกัน
กฎแห่งวิปากนี้เป็นกฎที่สืบเนื่องมาจากกฎแห่งกรรม เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งเหตุและผล ซึ่ง
เป็นกฎแห่งสากลจักรวาล ที่ว่าด้วยเรื่องเหตุผล กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ต้องมี
เหตุมีปัจจัยเกี่ยวเนื่องกัน จะเกิดขึ้นเองโดยลำพังหรือโดยไม่มีเหตุไม่มีได้ โดยนัยกว้างกรรม
และผลกรรมมีอยู่ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลที่เกี่ยวข้องกันประดุจลูกโซ่ มีพระพุทธพจน์แสดง

^{๒๓} ธ.จ. ต.ก. (ไทย) ๒๐ / ๑๗๑ / ๑๖๐- ๑๖๑.

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๑ / ๔๑ / ๑๗ - ๑๘.

^{๒๕} จ. ส. (บาลี) ๒๕ / ๑- ๒ / ๑๕.

ถึงกฎดังกล่าวนี้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^{๒๕}

วิปากศรัทธา ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อที่ว่า กรรมที่สัตว์ทำไว้ในอดีต ย่อมต้องส่งผลของกรรมนั้นมาให้อัตว์ได้เสวยในปัจจุบัน ใครทำดีไว้ในอดีตก็จะได้รับผลดีในปัจจุบัน ใครทำชั่วไว้ในอดีตก็จะได้รับผลชั่วในปัจจุบัน ดังพุทธภาษิตว่า “หว่านพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีได้ผลดี ทำกรรมชั่วได้ผลชั่ว”^{๒๖} ทำกรรมอย่างใดไว้จะต้องได้รับผลของกรรมอย่างนั้น แต่มีปัญหายุ่งยากอยู่ว่าตัววิปากของกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ตอบได้ว่าวิปากของกรรมเริ่มทำงานตั้งแต่ขณะที่บุคคลมีเจตนา และใช้เจตนาทำกรรมเป็นต้นไป คือกระบวนการก่อวิปาก ได้เริ่มดำเนินและบุคคลจะเริ่มได้รับผลของกรรมตั้งแต่บัดนั้นไป^{๒๗}

นอกจากนั้นพุทธปรัชญาเชื่อว่ากรรมแม้เล็กน้อยก็มิไร้ผล ต้องมีผลตามมาแน่นอน ดังจะเห็นได้จากพระบาลีว่า “กรรมดีหรือชั่วทั้งหมดที่คนสั่งสมไว้ย่อมมีผล ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จะนิดหน่อยที่จะว่างเปล่า ย่อมไม่มีเลย”^{๒๘} ในที่บางแห่งทรงแสดงวิปากศรัทธาไว้ในแง่อุปมาเช่น “กรรมชั่ว ก็เหมือนน้ำนมที่รดใหม่ๆ ไม่แปรเป็นผลในทันที แต่กรรมนั้นย่อมตามเสาะคนพาล เหมือนไฟที่ถูกเผากลับไว้”^{๒๙} หรือ “ความดีที่ทำได้เอง เป็นเหมือนมิตรที่ติดตามตนสืบต่อไป”^{๓๐}

วิปากศรัทธาดังที่ได้ยกปริยายมานั้น ส่วนใหญ่ทรงแสดงถึงผลกรรมอันบุคคลจะได้รับในภายภาคหน้า ส่วนผลของกรรมในภพปัจจุบันท่านพระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ ๔ ประการ คือ^{๓๑}

ก) ระดับภายในจิตใจ คือกรรมให้เกิดผลภายในจิตใจ มีการสั่งสมคุณสมบัติคือ กุศลและอกุศล คุณภาพและสมรรถภาพของจิต มีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกนึกคิด และความสุขความทุกข์เป็นต้น

^{๒๕} ส. น. (บาลี) ๑๖ / ๒๑ / ๒๔.

^{๒๖} ส. ส. (ไทย) ๑๕ / ๒๕๖ / ๑๐๙.

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๖.

^{๒๘} จ. ขา. (ไทย) ๒๘ / ๒๙ / ๙๘๓.

^{๒๙} จ. ร. (ไทย) ๒๕ / ๗๑ / ๒๙.

^{๓๐} ส. ส. (ไทย) ๑๕ / ๕๓ / ๖๔.

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๗ - ๑๘๔.

ข) ระดับบุคคลิกภาพ คือ กรรมทำให้เกิดผลในด้านการสร้างอุปนิสัย ประมวลลักษณะความประพฤติ การแสดงออก การวางตัวความสัมพันธ์กับคนอื่นหรือสภาพแวดล้อมทั่วไป

ค) ระดับวิถีชีวิตของคน คือกรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของคน ทำให้เขาได้รับประสบการณ์ที่นำไปปรารถนาและไม่นำไปปรารถนา พบกับความเลื่อม ความเจริญ ซึ่งเรียกว่าโลกกรรม

ง) ระดับสังคม คือกรรมที่คนทั้งหลายทำ มีผลต่อความเป็นไปของสังคม เช่น ก่อให้เกิดความเลื่อมความเจริญ ความร่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากร่วมกันของมนุษย์ทั้งหลาย รวมทั้งผลจากการที่มนุษย์กระทำต่อสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่ย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์เอง

๑) กัมมัสสกตาสัทธา คือเชื่อว่าสัตว์ทั้งปวงมีกรรมเป็นของตน หมายถึง ทั้งเหตุ ทั้งผล รวมลงที่คน เมื่อคนทำเหตุคือกรรมดีก็แลล็ดผลดี กรรมและผลที่ดีก็รวมลงที่บุคคล เมื่อบุคคลทำกรรมที่ชั่ว ก็แลล็ดผลที่ชั่ว เหตุผลที่ชั่วก็รวมลงที่บุคคล กัมมัสสกตาสัทธานี้ไม่มีรูปศัพท์ใช้เป็นของตัวเอง แต่มีคำที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่ากัมมัสสกตาสัจจะ^{๓๓} ซึ่งเป็นญาณของพระพุทธเจ้า เป็นญาณที่รู้ว่าสัตว์ทั้งหมดจะต้องเป็นไปตามกรรมของตน กัมมัสสกตาสัทธา จึงเป็นเพียงศัพท์ที่ใช้กันในภายหลัง

กัมมัสสกตาสัทธานิทางปฏิบัติ หมายถึงความรู้จักจับเหตุผลมาพิจารณา จนเห็นจริงเกิดความรู้อื่น เช่น เมื่อเห็นผลว่าสัตว์ประตบทุกข์อยู่ในปัจจุบัน ก็เพราะได้ทำเหตุที่ไม่ดีไว้ในอดีต หรือเมื่อเห็นเหตุว่าสัตว์กำลังทำความชั่วในปัจจุบัน ก็รู้ว่าเขาจะได้รับผลคือความทุกข์ในอนาคต ดังเช่นที่สุภมาณพเคยทูลถามถึงความสงสัยของตน กับพระพุทธเจ้าว่า

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรรนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาแล้ว ปรากฏความเลวบ้าง ความประณีตบ้าง มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏว่าอายุสั้นบ้าง อายุยืนบ้าง มีโรคน้อยบ้าง มีโรคนามากบ้าง มีผิวพรรณทรมานบ้าง มีผิวพรรณงามบ้าง มีศักดิ์น้อยบ้าง ... มีปัญญาน้อยบ้าง มีปัญญามากบ้าง

ในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบแก่สุภมาณพนั้นว่า “ดูก่อนสุภมาณพ เพราะสัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวบ้าง ให้ประณีตบ้าง แยกต่างกันไป”^{๓๔}

^{๓๓} จ. ม. (บาลี) ๒๓ / ๑๔ / ๑๕๖.

^{๓๔} ม. จ. (บาลี) ๑๔ / ๒๔๗ / ๒๖๒.

๔) ตถาคตโพธิสัทธา ความเชื่อในปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคต หรือ เชื่อปัญญาวิมุตติธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึงความเชื่อความมั่นใจในพระปรีชาญาณของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นบุคคลต้นแบบที่ทรงยืนยันถึงสมรรถวิสัยของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้ธรรม เข้าถึงความดีสูงสุดได้ด้วยสติปัญญาและความเพียรพยายามฝึกฝนพัฒนาตน” ซึ่งพระองค์ทรงบรรลุก่อนใครๆ เหมือนลูกไก่ที่ฟาลายเปลือกไข่ออกมาได้ก่อนผู้อื่น

ตถาคตโพธิสัทธา เป็นความเชื่อที่เบนออกจากการอ่อนวอนหวังพึ่งเทพเจ้า อันเป็นอำนาจภายนอก มาสู่การกระทำของมนุษย์ ดังนั้นหลักการของตถาคตโพธิสัทธาจึงไม่เหมือนการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาทั่วไป การนับถือพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพื่อเข้าถึงพระองค์ เหมือนการนับถือพระเจ้า ซึ่งมีจุดหมายเพื่อเข้าไปรวมเป็นเอกภาพกับพระเจ้า แต่การนับถือพระพุทธเจ้านั้น ต้องพยายามปฏิบัติเพื่อเข้าถึงภาวะที่พระองค์ทรงดำเนินไปแล้ว เมื่อทรงเข้าถึงภาวะเช่นนั้นแล้วก็ทรงตรัสบอกชี้ทางให้ปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติตามนั้นก็จะไม่ได้รับผลใดเลย ถึงแม้จะติดตามไปข้างหลังก็ไม่มีประโยชน์ ดังเช่นพระวัชกริซึ่งมีความรักองค์มาก คอยติดตามเพื่อดูรูปพระวรกายของพระองค์ จึงถูกเตือนว่า “การเห็นร่างกายอันเปื่อยเน่านี้จะมีประโยชน์อะไร ผู้ใดแลเห็นธรรมด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเห็นเรา”

ดังนั้นความเชื่อในตถาคตโพธิสัทธาไม่ใช่เป็นการนับถือแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาให้เป็นพุทธะได้ แต่ยกเอาตัวมนุษย์ขึ้นตั้ง โดยเน้นบุคคลในอุดมคติ ผู้บรรลุจุดหมายในการที่พัฒนาศักยภาพนั้นได้สำเร็จ ในฐานะเป็นคนต้นแบบสำหรับเตือนจิตสำนึกในความสามารถเช่นนั้นของมนุษย์แต่ละคน”

ในหลักการที่เคร่งครัดตถาคตโพธิสัทธานั้นหมายถึง ความเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ โดยเฉพาะในทพระพุทธคุณ ๔ คือ”

๑. อรหิ ได้แก่ทรงห่างไกลจากกิเลส ไม่มีข้าศึก หักซึ่งกำลังสารจักรได้ ไม่ทำบาปในที่ลับ
๒. สมมาสมพุทโธ ได้แก่ ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงได้ด้วยพระองค์เอง และโดยชอบธรรม

” พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ , หน้า ๔๒๕.

” ศ.ร. (บาลี) ๑๘ / ๔๘ / ๔๖.

” พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จัดพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๒๖.

” วิ.ธ. ๑๑๕ - ๑๓๐ .

๓. วิชาจรรยาสมุปานุโน ได้แก่ ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้ ความประพฤติ อันดีงาม
๔. สุตโต ได้แก่ ทรง ได้ไปอยู่ที่ดี เสด็จไปงาม และทรงตรัสจากที่จริงและเป็นประโยชน์
๕. โลกวิทู ได้แก่ทรงรู้แจ้งโลก คือการเกิดและการดับในสังขาร และโลกธรรม ๘
๖. ชนุตตโร บุริชฌมุตตโร ได้แก่ ทรงเป็นผู้มีกเวโนยสัตว์ชั้นยอด ไม่มีผู้เสมอเหมือน
๗. สตุถา เทวมนุสสานิ ได้แก่ ทรง

เป็นบรมครูของทวยเทพ และหมู่มนุษย์

๘. พุทโธ ได้แก่ ทรงเป็นผู้ ตื่นจากกิเลส เบิกบาน เพราะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส

๙. ภควา ได้แก่ ทรงทรงจำแนกธรรม ทรงเปิดเผยแก่เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในวัฏธวัช

ศรัทธา ๔ ประเภทตามที่กล่าวมานั้น พุทธปรัชญาเรียกว่าสัทธาญาณสัมปยุต

สัทธาญาณสัมปยุต หมายถึงศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา ประกอบด้วยญาณ เป็นความเชื่อเพราะมีความเข้าใจในเหตุผลเป็นมูลฐาน พุทธปรัชญาถือว่าศรัทธาในลักษณะเช่นนี้ เป็นความเชื่อที่ถูกต้อง เป็นศรัทธาสว่าง เพราะไม่มีผดมนด้วยอวิชชา เป็นศรัทธาของมนุษย์ผู้มีความคิดเป็นของตนเอง ตามหลักเหตุผล ละความงมงายเสียได้ เพราะปรับสัทธาอินทรีย์ กับปัญญินทรีย์ให้สมดุลกัน^{๓๓}

ศรัทธาญาณสัมปยุตนี้นักปราชญ์ทางพุทธศาสนาชั้นหลังได้แสดงให้เห็นว่า เป็นศรัทธาที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติความคิด ให้เปลี่ยนไปจากความเชื่อเดิมๆ ๑ ประการ คือ^{๓๔}

๑) ถือหลักกฎธรรมชาติ พุทธปรัชญาถือว่าความจริงนั้นเป็นกฎธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมัน พระพุทธเจ้าอยู่ในฐานะเป็นผู้ค้นพบความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ โดยที่กฎนั้นมันอยู่อย่างธรรมชาติอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติหรือไม่อุบัติก็ตาม มันก็เป็นหลักยืนตัวอยู่ตามธรรมชาติ^{๓๕} และกฎแห่งกรรมดังกล่าวข้างต้นก็จัดเข้าในกฎธรรมชาตินี้ด้วย นอกจากนั้นกฎธรรมชาติดังกล่าว ยังแสดงว่า สิ่งทั้งหลายเกิดมาจากเหตุปัจจัย เป็นสิ่งไม่คงที่เกิดดับๆ ไม่คงตัว ถูกปัจจัยที่ขัดแย้งบีบคั้นให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ ธรรมจริงดังกล่าวเป็นพื้นฐานของธรรมชาติ

^{๓๓} วิสุทธิ. ๑ / ๑๖๔ .

^{๓๔} พระเทพเวที (ประยูรฯ ปยุตโต). พุทธศาสนา ในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, หน้า

^{๓๕} ส. น. (ปาสี) ๑๖ / ๒๐ / ๒๕ .

๒) เป็นการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ พุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นท่ามกลางศาสนาพราหมณ์ ที่มีความเชื่อว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง มนุษย์จึงต้องบวงสรวงฮ้อนวอนด้วยพิธีกรรม และด้วยการบูชาัญ เพื่อเอาใจเทพเจ้าให้โปรดปราน นอกจากนั้นคัมภีร์พระเวทยังกำหนดหลักของวรรณะ ๔ ไว้อีก ทุกอย่างถูกครอบงำอยู่อย่างนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วจึงทรงประกาศอิสรภาพของมนุษย์ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้สูงสุด ดังที่พระองค์ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง

๓) เขาปัญญานาถแทนศรัทธา กล่าวคือจากลัทธิศาสนาเดิมๆ นั้นเน้นการใช้ศรัทธาอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงปัญญา แต่พอมาถึงสมัยของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ปัญญา คือความเข้าใจในเหตุปัจจัย, ความรู้, ความเข้าใจในกฎธรรมชาติ เข้ามาแทน ทรงสอนว่าก่อนจะเชื่อสิ่งใดต้องผ่านการตรวจสอบก่อนเสมอ ถึงแม้ตัวพระองค์เองก็ทรงอนุญาตให้พระภิกษุตรวจสอบก่อนที่จะเชื่อพระองค์เช่นกัน^{๑๑}

หลักการทั้ง ๓ นั้น ทำให้พุทธปรัชญามีความเชื่อต่างไปจากแนวความคิดเดิม โดยเฉพาะมีจุดเน้นอยู่ที่การใช้ปัญญาเข้ามาตรวจสอบให้ความเชื่อนั้นมีเหตุผล และเป็นความจริง หลักการหรือวิธีการพิจารณาสอบสวนแหล่งที่มาของความเชื่อมีปรากฏในพระไตรปิฎกที่ชาวพุทธรู้จักกันในนามกาลามสูตร ดังนี้

๑. มา อนุสฺสเวน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
๒. มา ปรมุปราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
๓. มา อติกิราย อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมุปทาเนน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. มา ตกฺกเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะศรัทธา
๖. มา นยเหตุ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
๗. มา อากาเรวิวุตฺตเกน อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
๘. มา ทิฏฺฐินิซุมานุชฺชนฺติยา อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจแล้ว
๙. มา ภพฺพุปปสย อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าเป็นไปได้
๑๐. มา สมโม โน ครุติ อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือที่ว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^{๑๒}

^{๑๑} ม. มุ. (ปาตี) ๑๒ / ๔๓๔ / ๔๓๑ - ๔๓๒.

^{๑๒} อ. ส. ก. (ไทย) ๒๐ / ๖๖ / ๒๓๖.

หลัก ๑๐ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่กระตุ้นเตือนว่า ยังไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริง จนกว่าจะได้พิสูจน์ด้วยประสบการณ์ของตนเอง และในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงเน้นว่าควรทำกรรมดีและเชื่อกฎแห่งกรรม เพราะจะทำให้ได้รับประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๗} แต่อย่างไรก็ตาม บุคคลที่จะมีความเชื่ออันประกอบด้วยปัญญาดำรงตนอยู่ด้วยเหตุผล สามารถใช้ปัญญาได้ดั่งนั้น จะต้องอาศัยสิ่งที่เป็มูลเหตุ ๕ ประการ คือ

- ๑) เป็นคนไม่มีความเห็นผิดเป็นชัยอาศัย
- ๒) เป็นคนไม่คบหาสมาคมกับด้วยบุคคลผู้เป็นมิชฌาปฏิฎิ
- ๓) ไม่เป็นคนหันหลังให้พระลัทธิธรรม
- ๔) เป็นคนไม่มีมิชฌาวิตก
- ๕) เป็นคนที่จมลงอยู่ในอารมณ์โดยอุปายอันแนบคาย^{๑๘}

ส่วนความเชื่อที่มีลักษณะตรงข้ามกับศรัทธา^{๑๙} ประการตามที่กล่าวมานั้น ทางพุทธศาสนาเรียกว่าศรัทธาญาณวิปยุตหมายถึง ศรัทธาที่ปราศจากญาณ ไม่ประกอบด้วยปัญญา ปราศจากปริชาหยังรู้ ปราศเหตุและผล เป็นความงมงาย เพราะเชื่อผู้ขึ้นและสิ่งขึ้นว่าสามารถเป็นที่พึ่งของตนได้ ดังเนื้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

มนุษย์เป็นอันมากแล ถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเข ป่า ลวน และต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นที่พึ่ง ที่พึ่งนั้นแลไม่เกษม ที่พึ่งนั้นไม่อุดม เพราะบุคคลอาศัยที่พึ่งนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.....^{๒๐}

ศรัทธาญาณวิปยุต จึงเกิดจากความเชื่อของมนุษย์ผู้ไม่ได้เรียนรู้ เกิดจากความกลัว ความเชื่อที่เกิดเพราะความไม่รู้เช่นนี้จึงแสดงออกในลักษณะที่เชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ในอำนาจของวิญญาณ ในอำนาจของภูตผี หรือในอำนาจของเทพเจ้า^{๒๑} คนที่มีศรัทธาญาณวิปยุต จึงมีลักษณะยกความสามารถของตนให้สิ่งขึ้นที่มองไม่เห็น ขอมตนให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาติที่เหนือตนหรือที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ซึ่งจะเรียกว่าเทพเจ้า (Diety) หรือพระเจ้า (God) อย่างไรก็ดี ผลที่เกิดตามมาก็คือมนุษย์ต้องยอมให้เดิเรื่องเช่นสังเวท แก่

^{๑๗} อ. ต.ก. (ไทย) ๒๐ / ๖๖ / ๒๖๒.

^{๑๘} มุทฺติยธิภีธรรมเลขาชาดวิทยาธิย, ปรมัตถธรรม ๔, (พระนคร : ตีพิมพ์โดยเจริญ, ๒๕๑๒), หน้า ๒๗.

^{๑๙} จ. ธ. (บาลี) ๒๕ / ๑๔๔ / ๕๐.

^{๒๐} เสฐียร พันธงธิ , ศาสนาปริอบเทียบ , (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๔๗๔.

ธรรมชาตินั้นๆ ลักษณะเช่นนี้ จึงเท่ากับมนุษย์ยอมเสียความเป็นใหญ่ในตน ยอมอยู่ใต้อำนาจของ
สิ่งที่ตนคิดว่า มีอำนาจเหนือตน (Supreme Being) และยอมเป็นผู้หมดเสรีภาพในตน

ศรัทธาญาณวิปยุตจึงมีลักษณะที่ไม่เชื่อกฎแห่งธรรมชาติหรือกฎแห่งกรรม เพราะ
มีความเชื่ออยู่บนพื้นฐานว่า ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดผลต่างๆ ก็คือการคลบนัลดาลของอำนาจ
เหนือธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ ตัวโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ
อำนาจคลบนัลดาลเหล่านั้นก็คือความศรัทธา และวิธีปฏิบัติต่ออำนาจเหล่านั้นคือการ
บวงสรวงอ้อนวอน เพื่อให้อำนาจดังกล่าวคลบนัลดาลให้มนุษย์สมปรารถนา

นอกจากนั้นสิ่งที่คนส่วนมากเข้าใจและปฏิบัติตามกันอยู่ ก็จัดเป็นศรัทธาญาณ
วิปยุตได้ เช่น ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ อัตตกิลมณ
านุโยค การปฏิบัติแบบการทรมานตนมากเกินไป อย่างเช่นนิครนถ์ นาฏะบุตร ยึดถือปฏิบัติ^{๑๑}
และการสูลัทธิกานุโยค การหมกมุ่นในกามคุณ หรือการปฏิบัติแบบสบายเกินไป อย่างเช่น
พวกจรวาก ทั้งสองพวกนี้พุทธปรัชญาถือว่าเป็นญาณวิปยุต เพราะปฏิบัติตามๆกันมาจน
เป็นความเชื่อปร่ำปร่า พระองค์เคยทดลองแนวทางนั้นแล้วก็ไม่พ้นทุกข์จึงตรัสบอกว่ทางทั้ง
สองนั้นเป็นมิจจาทิฎฐิไม่ถูกต้อง

ศรัทธาญาณวิปยุตดังกล่าวนี้ มีพื้นฐานมาจากสาเหตุ ๔ ประการ คือ

- ๑) ปัญญาอสังวัตตะนิกัมมะชูปนิสสละปะตา อาศัยกรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เกิดปัญญา
- ๒) สัพพยาปัระละโลกูปัตติ เกิดในโลกที่มีความพยายาบาท
- ๓) อินทระริยะอะปะริปากะตา มีปัญญินทรีย์ยังไม่แก่กล้า
- ๔) กิเลสอะระวิหะระตา ไม่ห่างไกลจากกิเลส^{๑๒}

เมื่อบุคคลประกอบด้วยเหตุทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้ ก็จะเป็นปัจจัยส่งผลให้บุคคล
นั้น กลายเป็นมิจจาทิฎฐิ หรือส่งผลให้ประสบกับสิ่งอันไม่เป็นไปเพื่อปัญญา ๕ ประการ คือ

- ๑) มีความเห็นผิดเป็นอริยาคัย
- ๒) มักคบกับบุคคลผู้ที่เป็นมิจจาทิฎฐิ
- ๓) มักจะเป็นคนหลังให้พระสังฆธรรม

^{๑๑} นิครนถ์ นาฏะบุตร ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคนนี้ได้แก่กาสานภะวิระของศาสนาเซน ปรัตตโน
กัทธิ บุญเจือ, ปรัชญาจีนเคิส (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา), (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๒), หน้า ๓๙ - ๔๑.

^{๑๒} มุทนิยธิภังกรมหาธาตุวิทยาลัธ, ปรมัตถธรรม ๔, ๖๖.

๔) เป็นคนผู้มากไปด้วยมิจฉาวิตก

๕) เป็นคนที่จมลงในอารมณ์โดยอุบายไม่แยบคาย^๖

สรุปได้ว่า ในคัมภีร์ดั้งเดิมของพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงศรัทธาไว้อย่างเดียวคือ ตถาคตโพธิสัตถา แต่ในสมัยต่อมาพระโบราณาจารย์ได้ จัดศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ กรรม ศรัทธา วิปากศรัทธา กัมมัสสกตาศรัทธา และตถาคตโพธิสัตถา ศรัทธาทั้ง ๔ ประเภทนั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็นความเชื่อประกอบด้วยเหตุผล ความมั่นใจ ในความจริง ความดี และในการทำความดีไม่สุ่ไหลไปตามลักษณะภายนอก จึงจัดเข้าใน สัทธาญาณสัมปยุต ส่วนศรัทธาที่มีลักษณะตรงกันข้าม คือศรัทธาที่เกิดจากอวิชชา ปราศจากปัญญา เป็นศรัทธาที่ไม่มีเหตุผล ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ จัดเข้าในสัทธาญาณวิปยุต ซึ่งเป็นศรัทธาที่พุทธปรัชญาปฏิเสธ

๒.๓.๒ กระบวนการเกิดของศรัทธา

กระบวนการเกิดของศรัทธาในพุทธปรัชญา ได้ถูกจัดไว้ในกระบวนการดับทุกข์ โดยมีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์เป็นที่สุด กระบวนการเกิดดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงแสดงไว้ว่า เป็นธรรมที่เป็นอาหารของกันและกัน หรือเป็นอัญญมัญญปัจจัย ๒ รูปแบบ คือ

๑) รูปแบบที่หนึ่งทรงแสดงกระบวนการเกิดโดยไม่ได้ทรงเริ่มที่ศรัทธา แต่ทรงแสดงถึงมูลเหตุของการเกิดของศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนหลุดพ้นจากทุกข์

๒) รูปแบบที่สองทรงแสดงกระบวนการเกิด โดยทรงเริ่มที่ศรัทธา แล้วพัฒนาไปจนถึงบรรลุธรรมผล

รูปแบบที่หนึ่ง ทรงแสดงถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดศรัทธา เป็นวิธีของการปฏิบัติธรรมที่พัฒนาไปอย่างมีขั้นตอน แต่ละขั้นเป็นความก้าวหน้าที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติขั้นถัดไป ดังนี้

การคบสัตบุรุษที่ บริบูรณ์ ย่อมยัง การฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่ บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำให้ไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์ การทำให้ไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติ สัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรียให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรียที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจิต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจิต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัญฐาน

^๖ มุคนิโธการทลภาธาตุวิหาลัย, ปรมัตถธรรม ๔, หน้า ๒๐๘.

๔ ให้บริบูรณ์ สถิติปฏิฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพธองค์ ๘ ให้บริบูรณ์ โพธองค์ ๘ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้^{๑๑}

สามารถเขียนเป็นสัญลักษณ์ลำดับได้ดังนี้

เสวนาสัตบุรุษ → สดับธรรม → เกิดศรัทธา → โยนิโสมนสิการ → สถิติสัมปชัญญะ
→ อินทริยสังวร → สุจริต → สถิติปฏิฐาน → โพธองค์ → วิชาและวิมุตติ

รูปแบบที่สอง ทรงแสดงกระบวนการเกิดของศรัทธาโดยทรงเริ่มที่ตัวศรัทธา แล้วพัฒนาไปตามลำดับ อันเป็นกระบวนการตามธรรมชาติโดยตรงที่ทรงมุ่งเน้นให้เห็นถึงการเกิดต่อกันไปของกระบวนการ จนถึงการยังรู้ดีจรรมน^{๑๒} เรียกว่า “อนุพุทฺธปฏิบัติ” ดังมีพระพุทฺธพจน์ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การตั้งอยู่ในอหัตถผลนั้น ย่อมมีได้ ด้วยการศึกษาลำดับ ด้วยการทำโดยลำดับ ด้วยความปฏิบัติโดยลำดับ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอหัตถผล ย่อมมีได้ด้วยเหตุที่ กุลบุตรในธรรมวินัยนี้ เกิดศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ย่อมเฝ้าโสดกลาง เมื่อเฝ้าโสดกลางแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมย่อมทรงธรรมไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนได้ซึ่งความพินิจ เมื่อธรรมทนความพินิจได้อยู่ อันตะย่อมเกิด เมื่อเกิดอันตะแล้วย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมตั้งความเพียร เมื่อมีตนสงบแล้วย่อมทำให้แจ้งชัด ซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย และย่อมแทงตลอดเห็นแจ้งบรมสัจจะนั้นด้วยปัญญา^{๑๓}

สามารถเขียนเป็นสัญลักษณ์ ตามลำดับได้ดังนี้

ศรัทธา → เข้าไปหา → หยั่งเข้าไปนั่งใกล้ → คอยตั้งใจรับฟัง → สดับธรรม → ทรงธรรมไว้ → ไตร่ตรองความ → เข้าใจพอเห็นตามที่สอน → เกิดความพอใจ → มีความอุตสาหะ → สอบสวนจนจับหลักได้ชัดเจน → ลงมือปฏิบัติความเพียร → ยังรู้ดีจรรมน

^{๑๑} อ.ุ. ทสก. (บาลี) ๒๔/๖๑/๗๒.

^{๑๒} ม. ม. (บาลี) ๑๓/๑๔๓/๑๕๔.

^{๑๓} ม. ม. (บาลี) ๑๓/๑๔๓/๑๕๗.

ในกระบวนการพัฒนาจิตรูปแบบที่สองนี้ พระพุทธองค์ชี้ให้เห็นการเกิดขององค์ธรรม มีศรัทธาเป็นมูลบท โดยมีหลักให้ศึกษาไปตามลำดับ หรือปฏิบัติธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป เริ่มตั้งแต่ปลูกศรัทธาความเชื่อเป็นพื้นฐาน แต่กระบวนการนี้ต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องจึงสำเร็จประโยชน์ ถ้าหยุดเสียในระหว่าง ก็ไม่สามารถบรรลุจุดหมายปลายทางได้

กระบวนการเกิดของศรัทธาของพุทธปรัชญา ตามที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติในทางพุทธศาสนานั้นตั้งแต่เริ่ม จนถึงจุดหมายปลายทาง ต้องมีศรัทธารวมอยู่ด้วยเสมอ ซึ่งศรัทธาเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้กระบวนการนั้นดำเนินต่อไปได้ ถึงแม้ว่าบางกระบวนการศรัทธาจะถูกจัดให้อยู่ในอันดับที่๒หรือ๓ ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ จึงอาจสรุปได้ว่า การปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนาจะเป็นไปได้ ข้อธรรมอื่นๆจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องมีศรัทธาเป็นปัจจัยส่งเสริมด้วยจึงจะเป็นไปได้ตลอดสาย

๒.๓.๓ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า ศรัทธาเป็นเพียงจุดเริ่มต้นสำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุด ศรัทธาจึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวมันเอง ศรัทธาต้องนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ และการกระทำสำคัญก็คือการที่ศรัทธาได้นำส่งต่อไปให้ถึงขั้นทดลองปฏิบัติและคอยจรรโลงการปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริงอย่างประจักษ์^{๑๖} เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เมื่อบุคคลประกอบความเพียรอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดปัญญาหรือญาณทัสสนะ ทำให้มีความรู้ความเห็นสิ่งต่างๆตามความเป็นจริงสามารถกำจัดอวิชชา ทำให้ตัดกิเลสได้แล้ว ในขั้นสุดท้ายศรัทธาที่เคยมีประโยชน์ เป็นประหนึ่งว่าเป็นเนื่อดินซึ่งคอยให้สารอาหารเพื่อความงอกเงยแก่ปัญญา ในที่สุดเมื่อปัญญางอกเงยเต็มที่ ก้าวพ้นแม้กระทั่งเหตุผล เนื่อดินเองก็ไม่มีค่าจำเป็นอีกต่อไป ต้นไม้ใหญ่่นั้นสามารถยืนหยัดมั่นคงได้ด้วยตนเอง เป็นอิสระจากศรัทธาทิ้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น^{๑๗} ดังนั้นในขั้นสูงสุดเมื่อโลกุตตรปัญญาเกิดขึ้นแล้ว ศรัทธาก็จะต้องจากไป ถ้าศรัทธายังอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะตราบดีที่ยังเชื่อต่อจุดหมายนั้นอยู่ ก็แสดงว่ายัง

^{๑๖} ฟูมิโอะ มะกุทานิ, ศาสนาเปรียบเทียบ ระหว่างพระพุทธศาสนา กับคริสต์ศาสนา, แปลโดย พระภิกขุญาณ (จ่านงค์ จุฑินฺทโร), (กรุงเทพฯ:มจร : โรงพิมพ์พระจุลวงศ์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๕๗.

^{๑๗} สุวรรณา ลาอาณันท์, ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, หน้า

ไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้น ด้วยการรู้เห็นจริงด้วยตนเอง ต่อเมื่อได้รู้เห็นประจักษ์ จึงไม่ต้องเชื่อต่อใครๆหรือต่อเหตุผลใดๆอีก จึงพูดได้ว่าพุทธปรัชญานั้นสามารถเข้าสู่ได้โดยศรัทธาแต่บรรลुได้โดยปัญญา ปัญญาจึงเป็นสิ่งยิ่งใหญ่ที่สุดที่ทำให้หลุดพ้นจึงเรียกว่า “ปัญญาวิมุตติ”

อีกอย่างหนึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าจุดหมายสูงสุดของศรัทธาคือความสุขก็ได้ ในพุทธปรัชญาท่านแบ่งความสุขออกเป็น ๓ ประเภท ตามลำดับจากสุขชั้นต่ำ ไปสู่สุขชั้นสูงสุดคือ

๑) ระดับกามสุข คือความสุขที่เนื่องด้วยกาม มีบ่อเกิดมาจากการกามคุณ ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เนื่องด้วยเวทนา คือการเสกสแวง เป็นความสุขระดับปุถุชนที่เกี่ยวข้องอยู่ในโลก เป็นความสุขที่ไม่แน่นอน ไม่จีรังยั่งยืน

๒) ระดับฉานสุข คือสุขที่เนื่องด้วยฉาน มีบ่อเกิดมาจากจิตที่ได้สัมผัสกับสมาธิ เป็นภาวะที่จิตบรรลุสมาธิระดับหนึ่ง ฉานสุขเป็นแดนต่อระหว่างกามสุขกับนิพพาน สุข จิตที่เข้าถึงสมาธิเช่นนี้ย่อมหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาชั่วคราว แต่ก็มีเฉพาะในฉานเท่านั้น

๓) ระดับนิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน มีบ่อเกิดมาจากปัญญา หรือวิปัสสนา เป็นความสุขสูงสุด หรือบรมสุข เป็นความสุขที่เป็นประสบการณ์เฉพาะตน เพราะเกิดจากการดับอวิชชา ตัณหา อุปาทานได้อย่างถาวร ทำให้เห็นโลกตามที่มันเป็นจริง และเป็นเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ดังพระพุทธพจน์ว่า “สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญให้มาก ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด”^{๙๙}

การจะบรรลุนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญานั้นได้นั้น ต้องเดินตามแนวทางอริยมรรคมีองค์ ๘ ดังนี้

(๑) สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ	(๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ
(๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ	(๔) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
(๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ	(๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ
(๗) สัมมาสติ ระลึกชอบ	(๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ^{๑๐๐}

องค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ท่านจัดเข้าเป็นประเภท ๆ เรียกว่า ขันธ หรือธรรมขันธ แปลว่าหมวดธรรม หรือกองธรรม มี ๓ ขันธ กล่าวคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในศีลขันธ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในสมาธิขันธ

^{๙๙} ส. ม. (ไทย) ๑๑ / ๕๓๑ / ๓๔๑.

^{๑๐๐} ส. ม. (ไทย) ๑๑ / ๒๔ / ๒๖.

สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในปัญญาชั้น^{๗๗} หรือเรียกว่าธาตุสี่ สมานี ปัญญา เมื่อบุคคลปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานี้ได้สมบูรณ์ ก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายของศรัทธา

สรุปได้ว่าเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา ได้แก่การเกิดปัญญาที่ทำให้เห็นโลกตามความเป็นจริง ไม่ใช่เห็นโลกตามที่เรายากให้เป็น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป้าหมายของศรัทธาคือความสุขขั้นสูงสุดคือนิพพานสุข อันมาจากการปฏิบัติตามขั้นตอนทั้ง ๓ คือ ศีล สมานี ปัญญา ก็ได้

๒.๔ ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด

๒.๔.๑ ความเชื่อเรื่องพระนิพพาน

ความเชื่อเรื่องนิพพานหรือนิรวาณเป็นเป้าหมายสูงสุดของวัฒนธรรมอินเดีย เป็นผลงานของพุทธศาสนาที่ใช้คำนี้มาอย่างเสมอต้นเสมอปลาย และให้ความสำคัญแก่คำนี้มากที่สุด ในคัมภีร์ฤคเวท มีที่ใช้ในรูปของนิวาติ ซึ่งแปลว่า(ลม)เป่าหรือพัดไป ในคัมภีร์จานโดยะอุปนิษัท หมายถึงความรุ่งเรืองอย่างแท้จริง ในคัมภีร์มหาภารตะ และภควัทคีตาหมายถึงความหลุดพ้นของอาตมจากร่างกายและกลับเข้าสู่ปรมาตมอีกครั้งหนึ่ง^{๗๘} แต่คำว่านิพพานในที่นี้พระพุทธศาสนาไม่ได้ลอกมาจากอุปนิษัท เพราะในพระมหาลสูตรแห่งทีฆนิกาย^{๗๙} เป็นข้อยืนยันแนวคิดทางปรัชญาที่สามารถรวบรวมได้ในสมัยนั้นได้ถึง ๖๒ สัทธิ แต่พุทธปรัชญาไม่มีแนวคิดแบบนั้นเลย พุทธปรัชญามีลักษณะต่างจากสัทธิอื่นๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏในมูลปริยายสูตรแห่งมัชฌิมนิกาย^{๘๐} ที่ว่าสัทธิปรัชญากายนอกยึดแนวอัตตา (อาตมมัน) เป็นแกนกลาง ในขณะที่พุทธปรัชญายึดแนวอนัตตา (อนาตมมัน)เป็นแกนกลาง ดังนั้นนิพพานของพุทธปรัชญาจึงมีลักษณะชัดเจนในตัวเอง ไม่ได้ยืมเรื่องนิพพานมาจากสัทธินิกายอื่น^{๘๑}

นิยามความหมาย

นิพพานนั้นเมื่อว่าตามรูปศัพท์มีความหมายดังนี้

^{๗๗} ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๔๖๒ / ๔๑๒.

^{๗๘} จินดา จันทพันธ์, พุทธปรัชญาพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : ม. ป. ป.), หน้า ๑๔๑.

^{๗๙} ที. ส. (บาลี) ๙ / ๒๘ -๓๙ / ๑๑-๓๘.

^{๘๐} ม.ญ. (บาลี) ๑๒ / ๕-๘ / ๔-๖.

^{๘๑} จินดา จันทพันธ์, พุทธวิทยาวิธี, (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิจัยพุทธวิทยาจัดพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๐.

๑. “นิพพาน” ประกอบด้วยศัพท์ นิ(ออกไป, หดไป, ไม่มี) + วานะ(พัดไป) เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจึงแปลว่า ไม่มีการพัดไป คำว่า “วานะ” เป็นชื่อเรียกกิเลสต้นหาโดยสรุป นิพพานก็คือไม่มีกิเลสที่จะร้อยรัดพัดกระเพื่อมให้กระวนกระวายใจด้วยไฟคือราคะเป็นต้น ขยายความว่า ได้แก่ ความดับ ความหยุด ความบรรเทา ดับความร้อนใจ ไม่มีความกระวนกระวาย การทำให้เย็น ในลักษณะบวกรจึงหมายถึง สันติ ความสุข และความสมบูรณ์^{๑๑๑}

๒. นิ + วาน (นิ = ออกไป หลีกไป วานะ = เครื่องร้อยรัด คือ ต้นหา) นิพพาน จึงหมายถึง สภาพที่ปราศจากต้นหาที่ทำหน้าที่ประจุเชิงกัณฐกัณฐิตไว้ในสังสารวัฏ^{๑๑๒}

๓. นิ + วณ (นิ = ไม่มี วณ = ปา) นิพพานหมายถึง สภาพที่ไม่มีปา หรือ ปราศจากปา คือ ไม่มีปาคือกิเลส ได้แก่ดับกิเลส^{๑๑๓}

ความหมายแรกเป็นความหมายที่ใช้กันอย่างกว้างขวางที่สุด คือนิพพานเป็นการดับสนิทแห่งกิเลสอันเกิดจากไฟคือ ราคะ โสหา โมหะ ในความหมายเชิงปฏิฐาน นิพพานจึงหมายถึง สภาพที่เย็นสนิท กล่าวคือ ความเย็นใจ ดับความเดือดร้อนใจ ทำให้ชุ่มชื่นใจ เป็นความสงบหรือสันติสุข ส่วนความหมายที่๒และที่๓นั้นเป็นการเสนอความเป็นไปได้ในทางภาษาศาสตร์เท่านั้น

นอกจากนั้นนิพพานนั้นยังมีความหมายตามนัยอื่นๆอีก เช่น นิพพานคือ ภาวะที่จิตรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ หรือปฏิจางมุปบาทถึงที่สุดแล้ว นิพพานคือภาวะที่ประณีตอย่างยิ่ง สงบอย่างยิ่ง เป็นที่สละคืนอุปธิกิเลสทั้งปวง เป็นภาวะที่ดับสนิทแห่งความหลงผิดทั้งปวง นิพพานคือ ความแท้จริงแท้สูงสุด ที่บัญญัติและตรรกเข้าไม่ถึง เป็นต้น^{๑๑๔}

ประเภทของนิพพาน

นิพพาน มี ๑

นิพพาน เมื่อว่าโดยสภาวะลักษณะแล้วมีอย่างเดียว คือ สันติลักษณะ หมายถึงความสงบจากกิเลสและขันธทั้ง ๕ ทั้งหลาย พระอรหันต์ทั้งหลาย จะมีจำนวนมากเท่าใดก็ตาม เมื่อปรินิพพานแล้ว ย่อมเข้าถึงสันติสุขด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นภาวะเช่นนั้นจึงเป็นอย่างเดียวกัน

^{๑๑๑} อรรถกถา . (ไทย) ๒๐ / ๑๕ / ๔๗๑ .

^{๑๑๒} จ.ร. (บาลี) ๑๐ / ๖๑ / ๒๔๖ .

^{๑๑๓} จ.ร. (บาลี) ๒๕ / ๑๓๗ / ๑๔๐ .

^{๑๑๔} วิธาน สุวิธานต์, อภิปริชญา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,

นิพพาน มี ๒

นิพพานเมื่อว่าโดยปริยายแห่งเหตุแล้ว มี ๒ ประเภท ตามคัมภีร์ อิติวุตตกะ คือ^{๑๐๐}

๑) สอุปาทิเสสนิพพาน หรือเรียกว่ากิเลสปรินิพพาน หมายถึงนิพพานธาตุที่มีอุปาทิคือชั้น ๕ เหลือ หรือนิพพานที่ยังมีเชื้อเหลือ คือการดับกิเลสแต่ยังคงมีชั้น ๕ อยู่ นิพพานประเภทนี้อยู่ในฐานะประสบการณ์ชีวิต เป็นผลสำเร็จทางจิตใจที่บุคคลสามารถกระทำให้เกิดขึ้น เมื่อสามารถดับราคะ โทสะ โมหะ อวิชชา ตัณหา อุปาทานได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นบรรณิพพานประเภทนี้ และเรียกบุคคลนั้นว่าพระอรหันต์ โดยที่ร่างกายภายนอกเป็นบุคคลธรรมดา แต่จิตใจของท่านเป็นพระอรหันต์

๒) อนุปาทิเสสนิพพาน หรือเรียกว่าชั้นอนิพพาน หมายถึงนิพพานของพระอรหันต์เมื่อสิ้นชีวิตลง เป็นภาวะของนิพพานที่ไม่มีชั้น ๕ เหลือ หรือนิพพานที่ไม่เกี่ยวกับชั้น ๕ ดับทั้งกิเลสและเบญจขันธ์ จึงเป็นภาวะของนิพพานแท้ ๆ ที่พ้นจากการสวอาภรณ์ เป็นภาวะที่ปราศจากภพ ซึ่งเป็นเป้าหมายของพุทธปรัชญา

นิพพานมี ๓

นิพพาน เมื่อกล่าวโดยการเข้าถึง ตามอาการเห็นไตรลักษณ์ แบ่งออกเป็น ๓ คือ

๑. สอุปญตนิพพาน หมายถึงผู้เจริญวิปัสสนาจนเห็นไตรลักษณ์คือ อนัตตา เห็นความไม่ใช่ตัวตน บังคับไม่ได้ เป็นความว่างเปล่า สูดุสิ้นจากกิเลสและชั้น ๕ ไม่มีอะไรเหลืออยู่

๒. อนิมิตตนิพพาน หมายถึงผู้เจริญวิปัสสนา จนเห็นอนิจจัง อันปราศจากนิमितเครื่องหมาย รูปร่างสัณฐาน สิ้นสรรพธรรมอย่างใดเลย

๓. อัปปณิหิตนิพพาน หมายถึง ผู้เจริญวิปัสสนาจนเห็นไตรลักษณ์คือทุกข์ ว่าทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรไป หาปณิหิตที่ตั้งไม่ได้ ไม่มีอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยโลกะ ไม่มีตัณหาที่เป็นตัวต้องการอยู่ในนิพพานนั้น^{๑๐๑}

คุณลักษณะของนิพพาน

พุทธปรัชญาเห็นว่านิพพานจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เป็นการยากที่จะอธิบายให้เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะนิพพานเป็นภาวะที่มีความละเอียดลึกซึ้ง เกินกว่าวิสัยของปุถุชนจะ

^{๑๐๐} ชู. อิติ. (ปาทิ) ๒๕ / ๔๔ / ๒๕๖ - ๒๕๗.

^{๑๐๑} พระสังฆคัมภีร์คัมภีร์ อัมมาเจริยะ, ปรมัตถโชติกะ, (ปริเภทที่ ๑- ๖) , (กรุงเทพฯสถานสงเคราะห์, ๒๕๒๖) , หน้า ๑๒๗ .

เข้าใจ เราจะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ด้วยการคิดตามหลักเหตุผลหรือตรรกไม่ได้ เป็นภาวะที่บัญญัติหรือสัญลักษณ์ใดๆ เข้าไม่ถึง เพราะนิพพานเป็นภาวะลักษณะที่มีอยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ (โลกุตระ) อยู่เหนือเหตุผลโดยประการทั้งปวง

นอกจากนั้นนิพพานเป็นภาวะธรรมอันไม่จำกัดด้วยกาลและเทศะ เมื่อเป็นภาวะที่อยู่เหนือกาลและเทศะ การจำกัดขอบเขตของนิพพาน จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถทำได้ เพราะนิพพานมีลักษณะไม่เหมือนกับสิ่งใดๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า ไม่มีลักษณะ เห็นได้ยาก จะเปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ยาก ฉะนั้นการบรรยายคุณลักษณะของนิพพาน จึงเท่ากับไม่จำกัดลักษณะของนิพพานเป็นการผิด แต่พระพุทธองค์ทรงอาศัยพระกรุณา จึงตรัสถึงคุณลักษณะนิพพานให้ผู้ยังเป็นปุถุชนพอฟังแล้วเข้าใจ ซึ่งพระอนุรุทธาจารย์ได้สรุปคุณลักษณะของนิพพานไว้ ๕ ประการคือ

๑. ปถิ แปลว่า ส่วนหนึ่ง หมายความว่า สภาวะธรรมชนิดหนึ่งที่เข้าถึงได้ มีอยู่เฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับสังขตธรรม

๒. อจฺจุตฺติ แปลว่า ธรรมที่ไม่ตาย หมายความว่า ไม่มีการเกิด ไม่มีการตาย เพราะความตายจะมีได้ก็ต้องมีการเกิด เมื่อไม่มีความเกิดแล้ว ความตายก็มีไม่ได้

๓. อจฺจุณฺติ แปลว่า ธรรมที่ก้าวล่วงชั้น ๕ ที่เป็นอดีต และอนาคต แม้ว่าจะไม่ได้แสดงการก้าวล่วงของชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบัน แต่ได้แสดงการก้าวล่วงจากชั้น ๕ ที่เป็นอดีต และอนาคต การก้าวล่วงแห่งชั้น ๕ ที่เป็นปัจจุบันย่อมสำเร็จไปด้วย ฉะนั้นพระนิพพานจึงเป็นธรรมที่พ้นจากกาลทั้ง ๓ เรียกว่า กาลวิมุต และเป็นธรรมที่พ้นจากชั้น ๕ เรียกว่า ชันวิมุต

๔. อสฺสชฺชติ แปลว่า ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่ง หมายความว่า พระนิพพานไม่ใช่จิต เจตสิก รูป เพราะไม่ต้องมีปัจจัย ๔ คือ กรรม จิต อุตฺตฺตา อาหาร เป็นตัวปรุงแต่ง

๕. อนฺนุตฺตํ แปลว่า เป็นธรรมที่ประเสริฐ หมายความว่า ธรรมอื่นๆ ที่จะประเสริฐกว่าพระนิพพานนั้นไม่มีเลย^{***}

สารัตถะของพระนิพพาน

สารัตถะของนิพพาน ได้แก่การดับทุกข์อันเกิดจากอุปทานชั้น ๕ ได้อย่างถาวร เพราะทุกข์นั้นเกิดจากชั้น ๕ เมื่อพิจารณาในแง่สุภาทิเลสนิพพาน นิพพานไม่ได้อยู่แยกจากชั้น ๕ สมมติว่าชั้น ๕ คือเหริยญ ทุกข์กับนิพพานก็คือด้านทั้ง ๒ ของเหริยญนั้น ทุกข์

^{***} พระสังฆมณเฑียรบาล อรรถกถาปิฎก, ปรมัตถสัทธัมมปิณฑ, (ปริบทที่ ๑-๖), หน้า ๑๒๕.

อาจเป็นด้านหัว(ด้านที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) นิพพานอาจเป็นด้านก้อย(ด้านที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) จึงมีคำกล่าวในหลักมหายานดั้งเดิมอยู่เสมอว่า “นิพพานกับสังสารวัฏเป็นอันเดียวกัน” แต่ชั้น ๕ ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ จึงแตกต่างกันชนิดหนึ่งระหว่างด้านหัว(ด้านที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง)กับด้านก้อย (ด้านที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) คือ ด้านหัวตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์กล่าวคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทั้งระบบ ในขณะที่ด้านก้อยตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์เฉพาะข้อสุดท้าย คือ เป็นอนัตตา^{***} เมื่อนิพพานเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับชั้น ๕ โดยเป็นอนัตตา และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับรู้ด้วยด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ จึงมีปัญหาคือว่า นิพพานมีจริงหรือไม่ ถ้าไม่มีจริง นิพพานก็จะไม่มีสาระอย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยจะได้อภิปรายต่อไป

พุทธปรัชญาเถรวาท ไม่ยอมรับการตีความของสำนักปรัชญาเถรวาทเดิมที่ว่า นิพพานเป็นความดับทุกข์ เมื่อทุกข์และชั้น ๕ ดับไปจึงไม่มีอะไรเหลืออยู่ นิพพานจึงเป็นอภาวะ ไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง แต่พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นว่านิพพานมีอยู่จริง ไม่มีใครสร้าง เป็นภาวะบรมลัทธิที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นสภาวะที่ถาวร ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มีธรรมชาติไม่เกิดแล้ว ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าไม่มีธรรมชาติอันไม่เกิดไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งแล้วไร้ การออกไปจากธรรมชาติอันมีความเกิด มีเบื้องต้น มีผู้สร้าง มีปัจจัยปรุงแต่งนี้ก็จะมีไม่ได้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เนื่องจากมีธรรมชาติอันไม่เกิด ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง ฉะนั้น การออกไปจากธรรมชาติอันมีความเกิด มีเบื้องต้น มีผู้สร้าง มีปัจจัยปรุงแต่งนี้จึงมีได้ ***

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงความมีอยู่จริงของนิพพานในระดับปรมาตม์ ถ้าอสังขตธรรมคือนิพพานไม่มีจริง ความหลุดพ้นจากสังขตธรรมคือชั้น ๕ ก็ไม่มีได้***

ดังนั้น นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงไม่ใช่อภาวะ แต่เป็นภาวะที่มีอยู่จริงเป็นโลกุตระ การกล่าวถึงนิพพานว่าไม่ใช่สิ่งนั้นไม่ใช่สิ่งนี้ ก็ไม่ได้หมายความว่านิพพานไม่มี

*** พระมหาสมจินต์ สุมภาปญโญ, “นิพพานเป็นอสังขตธรรมอนัตตา,” บทความในการเสวนาทางวิชาการ, (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

*** ชู. ชู. (บาลี) ๒๕ / ๑๑ / ๒๓๑.

*** พระมหาปฐมาภะรุณ ธมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ใน มหาจุฬาลง วิชาการ: ปรัชญาพุทธ ศศ., : ๒๒๖.

นิพพานเป็นสิ่งที่บรรยายไม่ได้ด้วยภาษาชาวบ้าน เพราะนิพพานไม่เหมือนอะไรเลยที่ปุถุชนพบเห็นในโลก พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงความมีอยู่ของนิพพานในเชิงปฏิเสธว่า

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ(นิพพาน)มีอยู่นะ ที่ไม่มีดิน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟ ไม่มีลม ไม่มีอากาศ ไม่มีวิญญายตนะ ไม่มีวิญญาณตนะ ไม่มีอาภิญญตนะ ไม่มีเนวสณฺณตนะ ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ทั้งสองอย่าง เราไม่กล่าวอายตนะนั้นว่าเป็นการมา การไป การตั้งมั่น การจุติ การอุปติ, อายตนะนั้นไม่มีที่ตั้งอาศัย ไม่เป็นไป ทั้งไม่ต้องมีเครื่องยึดเหนี่ยว, นั่นแหละคือจุดจบของทุกสิ่ง^{***}

ตามนัยแห่งพระพุทธพจน์นี้ จะเห็นได้ว่านิพพานเป็นอายตนะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่จริง แต่นิพพานนั้นไม่สามารถอธิบายได้ด้วยภาษาที่ใช้กันอยู่ เหมือนกับไม่สามารถอธิบายได้ว่าไฟจากดวงเทียนที่ดับแล้วไปอยู่ในที่ใดหรือทิศใด ดังนั้นสารัตถะของนิพพานก็คือความมีอยู่ แต่อธิบายด้วยภาษาทั่วไปไม่ได้ เราจะพูดถึงนิพพานได้โดย ๒ นัย หรือ ๒ วิธีคือ

๑. นัยเชิงลบ (Negative) แสดงในแง่ที่ว่าปฏิเสธเช่นนิพพานไม่มีความสุขความเดือดร้อน หรือไม่มีกิเลสใดๆเหลืออยู่เลย

๒. นัยเชิงบวก (Positive) แสดงในเชิงรับรอง เช่นนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่มีภาวะอย่างอื่นสุขยิ่งกว่า ***

สรุปว่าพุทธปรัชญาเชื่อว่านิพพาน เป็นสภาพจิตที่ว่างเปล่าจากกิเลส คือโลก ไกรธ หลง เมื่อบุคคลมีสภาพจิตดังกล่าวนี้ตายไป วิญญาณหรือจิต ซึ่งประกอบด้วย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็ไม่ต้องไปเกิดที่ไหนอีก ผู้ถึงนิพพานจึงสิ้นทุกข์อันเกิดจาก เกิด แก่ เจ็บ ตายโดยสิ้นเชิง เข้าถึงจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาอย่างแท้จริง

๒.๔.๒ ความเชื่อเรื่องการเกิดขึ้นของโลก

พุทธปรัชญาได้ให้ความหมายของโลกไว้ว่า คำว่า“โลก”เป็นภาษาบาลี มีวิเคราะหาคัพพว่า ลูฐฐติติ โลก แปลว่าที่ชื่อว่าโลก เพราะพินาศสลายไป*** โลกในความหมายนี้จึง

*** ชู. ชู. (บาลี) ๒๕ / ๑๔ / ๒๑๒ .

*** บุญมี แทนแก้วและคณะ. ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ: มาน : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๕๗.

*** บุญมีและคณะ. ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ: มาน : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๕๖-๕๗. / หรือ ส. สก. (บาลี) ๑๔ / ๑๒ / ๑๗.

ได้แก่สิ่งที่มีการเกิด การตั้งอยู่ และการแตกดับไป และพุทธปรัชญาถือว่า ไม่ว่าโลกฝ่ายวัตถุนิยม จิตนิยมและทวินิยม ก็ล้วนตกอยู่ในลักษณะเดียวกันทั้งสิ้น เนื่องจากพุทธปรัชญามองว่าโลกก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎของสามัญญลักษณะ กล่าวคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยปรุงแต่งนั้นๆ

พรรณนาเรื่องการเกิดขึ้นของโลก

พุทธปรัชญาเป็นฝ่ายอเทวนิยม(Atheism)จึงปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ปฏิเสธลัทธิที่มีพระผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิดและความเป็นไปของโลกในรูปแบบของการคลบนินดาล โดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ พุทธปรัชญามองสิ่งต่างๆว่ามีได้เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย ดังที่พระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า“แท้จริงในประวัติแห่งสสารนี้ ไม่มีใครสร้างสสาร ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าหรือพระพรหมก็ตาม ธรรมล้วนๆดำเนินไป เพราะการประชุมเข้าของเหตุปัจจัย”^{***} พุทธปรัชญาถือว่าโลกทางกายภาพมีองค์ประกอบหลักๆ คือธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เกาะกลุ่มกันอย่างสมส่วน รวมตัวกันแน่น เนื่องจากการรวมตัวกันของสสารหรือวัตถุธาตุ ที่ไม่มีอำนาจสิ่งใดเป็นตัวกำหนด หรือเป็นผู้สร้าง การรวมตัวของวัตถุต่างๆนั้นเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดังนั้นเมื่อมีผู้มาทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงเรื่องความเกิดขึ้นของโลก พระองค์มักจะตรัสตอบว่า โลก เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เพราะอาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันแล้วเกิดการรับรู้เท่านั้นว่า

ดูก่อนสมิทธิ จักขุ รูป จักขุวิญญาน ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาน มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือ บัญญัติว่าโลก ก็มีอยู่ ณ ที่นั้น.....^{***}

ในการตรัสตอบปัญหาเรื่องโลกทุกครั้ง พระพุทธเจ้าจะตรัสตรูปลงเพียงเท่านั้น และเมื่อตรัสถึง การเกิดขึ้น และดับไป ของโลกก็มักจะตรัสในกระแสแห่งปัจจัยสมุปบาทมุ่งแสดงโลกภายในเท่านั้นว่า

ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดแห่งโลกเป็นไฉน ความเกิดแห่งโลกนั้น คือ อาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุวิญญาน รวมธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา... นี่แหละเป็นความเกิดแห่งโลก ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย ก็

*** วิสุทธิ. ๓ / ๒๒๔.

*** ส. สฬา. (บาลี) ๑๔ / ๒๔ / ๓๔ .

ความดับแห่งโลกเป็นโชน ความดับแห่งโลกนั้นคือ อาศัยจักขุและรูป เกิดจักขุ วิทยญาณ รวมธรรม ๓ ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เกิดเวทนา เพราะเวทนา เป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาดับโดยส่ำรอกไม่เหลือ อุปาทานจึงดับ...ภิกษุทั้งหลาย นี่แลเป็นความดับแห่งโลก”^{***}

พระพุทธคำรัสต้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ต้องการให้บุคคลหันมาสนใจเรื่องภายในตัวเองไม่ควรคิดฟุ้งซ่านถึงปัญหาเรื่องโลกภายนอกตัวเอง และเมื่อมีผู้ถามเรื่องโลก เช่นนี้พระพุทธเจ้าก็มักจะไม่ว่าพรพยากรณ์โดยถือว่าเป็นอภัยภาคปัญหา”^{****} เมื่อมีการสนทนาเรื่องโลก ไม่ว่าจะเป็นโลกภายในหรือโลกภายนอก พระพุทธเจ้าจะตรัสสรุปเรื่องโลกไว้ว่า “ให้มองเฉพาะตนเอง ไม่ควรมองนอกตัว โลกเกิดดับที่ตัวเราไม่แปรอาวโล เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่ง ซึ่งมีสติปัญญาและใจนี้แหละ”^{*****}

สรุปว่า พุทธปรัชญาไม่ยอมรับความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลกตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ โลกเกิดขึ้นเมื่อไร อย่างไร พุทธปรัชญาไม่ให้ความสนใจ แม้จะมีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ในอรรถกถาพุทธสูตรบางส่วน”^{***} แต่คำสอนนั้นก็มุ่งสอนเรื่องกรรม มากกว่าเรื่อง การเกิดโลก และการที่พุทธปรัชญาไม่ยอมรับเรื่องพระเจ้าผู้สร้าง ก็เพราะพุทธปรัชญาเห็นว่า โลกเป็นสิ่งที่ไม่มีที่ถาวร แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป กฎธรรมชาติ ดังกล่าวนี ชัดแย้งกับลักษณะที่สำคัญของพระเจ้าคือความเป็นสิ่งคงที่ เป็นนิรันดร์ และเป็นอมตะ ซึ่งเรียกว่าอาตมันหรือพรหมมัน ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงหันมาสอนให้สาวกพิจารณา รู้เท่าทันภาวะของโลกตามที่มีมันเป็น และสนใจโลกภายในมากกว่าสิ่งที่ไม่คงภายนอกเพื่อจะได้ปฏิบัติให้สิ้นทุกข์ต่อไป

*** ส.สพ. (บาลี) ๔๘ / ๑๐๘ / ๔๒.

**** ม.ม. (บาลี) ๑๑ / ๑๒๓ - ๑๒๔ / ๗๗ - ๑๐๓. “โลกเที่ยงหรือ, โลกไม่เที่ยงหรือ, โลกมีที่สุดหรือ, โลกไม่มีที่สุดหรือ, วิทยญาณกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือ, วิทยญาณกับสรีระเป็นตนละอย่างหรือ, สัตว์ตายแล้วเกิดอีกหรือ, สัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีกหรือ, สัตว์ตายทั้งเกิดอีกทั้งไม่เกิดอีกหรือ, สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่หรือ.”

***** อ.จ. จตุกก. (บาลี) ๒๑ / ๔๕ / ๕๔.

***** ที.ป.ว. (บาลี) ๑๑ / ๑๑๑ - ๑๑๐ / ๖๔ - ๘๔.

สรุป

จากการศึกษาวิจัยแนวความคิดเรื่องหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปความได้ว่า คำว่าศรัทธา เป็นภาษาสันสกฤต หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใสในทางธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี ในความจริง มีจิตตั้งมั่นอยู่กับพระรัตนตรัย กล่าวคือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามสิ่งที่ยั่วชวน และสิ่งแวดล้อมภายนอก ศรัทธาในพุทธปรัชญาจึงเป็นสิ่งที่ต้องมีปัญญาเข้ามาเป็นเครื่องควบคุมในฐานะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นด้วยเสมอ นอกจากนั้นศรัทธายังหมายถึงโสมนัสเจตสิกธรรม คือสิ่งที่เกิดขึ้นขึ้นพร้อมกับจิต ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จะชักนำให้จิตมีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อเป็นลักษณะ ศรัทธาทั้งในทางธรรมและเจตสิกธรรมมีความหมายเหมือนกันคือความเชื่อที่มีปัญญากำกับ หมายถึงต้องอยู่ในขอบเขตของความเชื่อ ๔ ประการ คือ

๑. กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม
๒. วิปากสัทธา เชื่อผลแห่งกรรม
๓. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตัว
๔. ตถาคคโพธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของโดยชอบของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ความเชื่อทั้ง ๔ ประการนี้สรุปเหลือ ๒ ประเภทคือ ๑ ข้อแรกเป็นความเชื่อในเหตุผล หรือในกฎธรรมชาติ เพราะพุทธปรัชญามองเรื่องกรรมเป็นกฎธรรมชาติ ส่วนข้อที่ ๔ เป็นความเชื่อในความสามารถส่วนตัวของผู้เข้าถึงความจริง

ศรัทธาในพุทธปรัชญาสร้างขึ้นจากปัจจัยที่สำคัญ ๒ ประการคือ ๑) ปัจจัยภายนอกคือ ปรีโธมสหรือกัลยาณมิตรได้แก่การแนะนำ ชักจูงให้ได้เห็น ได้ฟังสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวแล้วเก็บเอาสิ่งนั้นมาสังเคราะห์ แยกแยะส่วนดีและไม่ดีออกจากกัน ๒) ปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการ ได้แก่กระบวนการคิดอย่างรอบคอบ แยกแยะจุดดีจุดด้อย คุณและโทษ เป็นต้น

ในด้านความสำคัญ ศรัทธาเป็นกระบวนการเบื้องต้นของการพัฒนาปัญญาที่ขาดไม่ได้ เพราะเป็นตัวทำให้เกิดความซาบซึ้ง ตัวยึดมั่นในเหตุผลเท่าที่ตนเองเห็น ว่าจุดหมายข้างหน้านั้นเป็นไปได้จริง มีคุณค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไปให้ถึง และเป็นที่มาของของความรู้สูงสุด

จุดหมายหรือคุณค่าสูงสุดของศรัทธาถือว่า ศรัทธาไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ศรัทธาเป็นสิ่งที่น่าสง่าให้ถึงวิริยะ ชักนำไปเกิดความพยายามทดลองปฏิบัติ ให้เห็นผล ประจักษ์ซึ่งนำไปสู่โลกุตตรปัญญาอันเป้าหมายสูงสุด และเป็นการหมดภาระของศรัทธาไป โดยสิ้นเชิง หลักศรัทธาที่จะทำให้ไปสู่จุดหมายเช่นนี้ได้ ต้องเป็นศรัทธาญาณสัมปยุตคือเป็น ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และศรัทธาญาณสัมปยุตนี้เท่านั้น ที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ จริงตามความประสงค์ของพุทธปรัชญา

บทที่ ๓

หลักศรัทธาของเชนส์ ออกัสติน

๓.๑ รากฐานความเชื่อของชาวตะวันตกก่อนถึงสมัยกลาง

คำว่า ตะวันตก เป็นคำที่มีความหมายสัมพัทธ์ ขึ้นอยู่กับว่าตัวผู้พูดผู้เขียนอยู่ที่ใด เพราะคำนี้มีความหมายเคลื่อนที่ได้ เช่นประเทศอินเดีย เป็นประเทศที่อยู่ทางทิศตะวันตกของประเทศไทย แต่เวลาบรรยายอารยธรรมตะวันตก ก็ไม่มีใครบรรยายอารยธรรมของอินเดียไว้ด้วย ตรงกันข้ามอารยธรรมของอินเดียกลับไปปรากฏในอารยธรรมตะวันออก ที่เป็นเช่นนี้เพราะคำราที่ใช้ส่วนมากนักวิชาการชาวยุโรปและอเมริกาเป็นผู้แต่ง นักวิชาการเหล่านี้เอาตัวเองเป็นศูนย์กลางและนักวิชาการในซีกโลกตะวันตกที่ทำงานวิชาการมาก ก็คือนักวิชาการที่กรุงโรมซึ่งรู้ภาษาละติน พวกนี้ได้ยึดกรุงโรมเป็นศูนย์กลางของการค้นคว้าศิลปวิทยาการต่างๆ พื้นที่โดยอยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงโรม ก็เรียกว่าซีกโลกตะวันตก อันได้แก่ดินแดนในทางทิศตะวันตกของกรุงโรมทั้งหมด ส่วนพื้นที่อันอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงโรม ก็เรียกว่าซีกโลกตะวันออก*

เมื่อกล่าวถึงอารยธรรมตะวันตก มีอารยธรรมอันเป็นที่รู้จักกันดีอยู่สองอารยธรรม คือ อารยธรรมกรีกและโรมัน อารยธรรมกรีกเกิดขึ้นก่อนและกระจายเป็นวงกลมบนชายฝั่งรอบทะเลเอเจียน (Aegean sea) และทะเลไอโอเนียน (Ionian sea) ทางใต้ทะเลเครตั้น (Cretan sea) เป็นเขตแดนอารยธรรมกรีกซึ่งเป็นจุดพล่งทางปัญญาของชาวตะวันตก กรีกจึงเป็นบรรพบุรุษสายตรงของอารยธรรมตะวันตก ในฐานะที่ดินแดนนี้เป็นแหล่งกำเนิดวิชาการสาขาต่างๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวกรีกมีลักษณะเป็นคนช่างคิด และไม่ได้คิดอยู่เฉยๆ มีการพิสูจน์ทดลองตั้งทฤษฎีแล้วนำมาทดลองปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม เช่น วิธีการปกครองแบบต่างๆ เป็นต้น

๓.๑.๑ บริบททางสังคม

คำว่ากรีก (Greek)* เป็นคำที่ชาวโรมันเรียกชาวชาวกรีก แต่ชาวกรีกเรียกตัวเองว่า เฮลเลเนียน (Hellenes) และเรียกชื่อประเทศของตนว่า "เฮลลัส" (Hellas) ประเทศกรีกตั้งอยู่ทางตอน

* คูณเดญิงสุริยา รัตนกุล, อารยธรรมตะวันตก (ภาค๑), (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยวิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔), หน้า ๗๕.

* นิพนธ์า กปิลกาญจน์, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๓.

ใต้ของคาบสมุทรบอลข่าน (Balkan) อยู่ทางตะวันออกสุดของยุโรป ชาวกรีกในปัจจุบันเป็นพวกอารยันอพยพไปยังประเทศกรีกเมื่อประมาณก่อนคริสต์กาล ๒๒๐๐ ปี โดยแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๓ กลุ่ม คือ*

กลุ่มที่ ๑ คือ อาเคอาน (Achean) เข้ามายึดครองตั้งแต่แคว้นเทสซาลี (Thessaly) อีโกลเลีย (Etolia) และอะคาร์นินเนีย (Acamalia) เรื่อยไปจนถึงฝั่งทะเลเอเจียนใต้แล้วเข้ายึดครองเมืองไมซีนี (Mycenae) และทีรินส์ (Tiryns) ตามลำดับ ส่วนบางพวกข้ามไปยึดเมืองคนอสซอส (Knossos) จากชาวเกาะครีต (Crete) และที่เลยไปยึดครองเกาะในทะเลอีเจียนก็มี กลุ่มอาเคอานนี้เมื่อได้รวมกับชาวพื้นเมืองแล้ว ได้มีชื่อต่อมาว่าพวกเอโอเลีย (Aeolian)

กลุ่มที่ ๒ คือ พวกไอโอเนีย (Ionian) ได้เข้ายึดครองภาคตะวันออกของกรีกและหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลอีเจียน

ชาวกรีกทั้ง ๒ กลุ่มนี้ เมื่อได้เข้ายึดครองดินแดนดังกล่าวแล้ว ต่างก็ได้รับอารยธรรมจากชาวพื้นเมืองซึ่งเจริญกว่าตน จึงได้ปรับปรุงวัฒนธรรมของตนเข้ากับชาวพื้นเมือง จนทำให้กลายเป็นอารยชนขึ้นมา นอกจากนั้นยังได้ปรับปรุงอารยธรรมขึ้นใหม่หลายอย่างเช่น การใช้ภาษากรีกเป็นภาษากลางทั่วประเทศ พิธีเผาศพผู้ตาย การนับถือเทพเจ้าแห่งเขาโอลิมปัส เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ คือพวกโดเรีย (Dorian) พวกนี้เป็นชนอารยชนยิ่งกว่า ๒ พวกแรก จึงมีความโหดเหี้ยมและชอบทำสงคราม จนสามารถเข้ายึดครองดินแดนของพวกเอโอเลียและไอโอเนียไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามริมทะเลชายฝั่งตอนใต้ได้ทั้งหมด แล้วเลียบฝั่งขึ้นมาทางตะวันออกจนถึงคอคอดคอรินธ์ (Corinth) เป็นผลให้พวกเอโอเลียต้องถอยร่นไปยึดดินแดนของพวกไอโอเนียจนเหลือแต่แคว้นอิตาลีคา (Attica) เพียงแคว้นเดียว ทำให้พวกไอโอเนีย อพยพไปตั้งนครรัฐใหม่ตามเกาะต่าง ๆ

การตั้งนครรัฐกรีก

ภูมิประเทศของดินแดนกรีกเป็นที่ราบเล็ก ๆ ระหว่างภูเขา การคมนาคมไม่สะดวก ไม่มีแม่น้ำสายใหญ่ผ่านจึงไม่เหมาะที่จะจะมีการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ดังนั้นกรีกโบราณจึงไม่ได้อยู่รวมกลุ่มเป็นประเทศเดียวกัน หากแต่แยกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยเรียกว่า "นครรัฐ" * ซึ่งตรงกับภาษากรีกว่า "โพลิส" (Polis) ภาษาอังกฤษที่ตรงกับ Polis ที่สุด

* ฟิน ลอกบัว, ปวงปรัชญากรีก, (กรุงเทพฯ:อมรินทร์, สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐ -

* คุณหญิง สุริยา รัตนกุล, อารยธรรมตะวันตก (ภาค ๑), หน้า ๗๖ .

ได้แก่คำว่า city-state คือบริเวณพื้นที่ที่แบ่งเดียวเป็นทั้งนคร (city) และเป็นทั้งรัฐ (state) เบ็ดเสร็จในตัวเอง นครรัฐบางแห่งเล็กมากจนไม่น่าเรียกว่านคร แต่ก็ยังอนุโลมเรียกว่านครรัฐ เพราะเป็นหน่วยทางสังคมและการปกครองที่เป็นเอกเทศไม่ขึ้นกับนครรัฐแห่งอื่น

นครรัฐ (Polis) ในทางกายภาพ ประกอบด้วยเมืองซึ่งมีที่ดินสำหรับทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์อยู่โดยรอบ ในทางการเมืองนครรัฐคือกลุ่มประชาชนที่อยู่ใต้การปกครองและกฎ หมาย ในทางจิตวิญญาณนครรัฐเป็นสมาคมที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง โดยองค์รวมแล้วความเจริญด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนศาสนา ศิลปะวรรณคดี ปรัชญา มีจุดเริ่มต้นมาจากนครรัฐแทบทั้งสิ้น

นครรัฐดังกล่าวมานี้มีกลุ่มนครรัฐที่สำคัญ ๑๒ นคร คือ มีโฟเคอา (Phocaea) คลาไซมีเน (Clazomenae) เอรีเทร (Erythrae) เทออส (Teos) เลเบดอส (Lebedos) โคลโลโฟน (Colophon) เอเฟซุส (Ephesus) ปรีเเน (Priene) มียุส (Myus) ไมเลตุส (Myletus) คีออส (Chios) และซามอส (Samos) รวมเรียกว่าไอโอเนีย* นอกจากนั้นยังมีนครรัฐซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดปรัชญาและการปกครองอีก๒นครรัฐ คือ อັตติก และลาโคเนีย นครรัฐเหล่านี้เจริญเติบโตขึ้นกลายเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญของโลกในกาลต่อมา

ลักษณะการปกครอง

ลักษณะการปกครองของกรีกนั้น ก่อนที่จะมารวมกันเป็นนครรัฐ ชาวกรีกใช้วิธีการปกครองแบบพ่อบ้าน เมื่อได้มารวมกันนครรัฐแล้ว ได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็นระบบอย่างอื่นๆ ซึ่งการปกครองของแต่ละนครรัฐก็แตกต่างกันออกไป แต่กล่าวโดยรวมแล้ว ระบบที่ใช้กันมากก็คือระบบราชาธิปไตย (Monarchy) และระบบประชาธิปไตย (Democracy) การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ใช้กันมากในยุคนั้นมีองค์การสำคัญ ๓ ส่วนคือ^๖

ก.สภาราษฎร (the Assembly of the People's) ประกอบขึ้นด้วยสมาชิกคือผู้ที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงทั้งหมดมีการประชุมประมาณเดือนละ ๔ ครั้ง สภาราษฎรนี้ทำหน้าที่พิจารณาร่างกฎหมายซึ่งมีผู้นำเสนอต่อสภาโดยตรง หรือร่างกฎหมายที่ผ่านการพิจารณาขึ้นต้นของที่ประชุมสภาหารือมาก่อน และได้รับการเสนอให้สภาราษฎรพิจารณาต่อไป

* ฟิน คอกบัว, ปวงปรัชญากรีก, หน้า ๒๑.

^๖ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อารยธรรม สมัยโบราณ - สมัยกลาง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๙ - ๑๓๐.

ข. **สภาห้าร้อย**(Council of the Five Hundreds) คือสภาซึ่งอยู่เหนือสภาราษฎรขึ้นไป เดิมถือเป็นสภาสูง แต่ภายหลังลดหน้าที่ลงเป็นคล้ายกรรมาธิการพิจารณาร่างกฎหมายของสภา ราษฎร สมาชิกสภาได้รับการเลือกมาจากคนในมณฑลต่างๆ ในรัฐของตนๆ สภาห้าร้อยทำหน้าที่ ทางด้าน นิติบัญญัติ บริหาร โดยเฉพาะเป็นผู้ตรวจสอบร่างกฎหมายที่เสนอเข้าสู่สภาราษฎร

ค. **ด้านตุลาการ** (judiciary) คือผู้พิจารณาคดีของนครรัฐ ซึ่งการพิจารณาคดีของกรีก ในสมัยนั้นเป็นศาลประชาชนเรียกว่า "เฮลิอาชา" (heliaea) ศาลนี้ประกอบด้วยลูกขุน ๖,๐๐๐ คน โดยเลือกมาจากพลเมืองของนครรัฐที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ ลูกขุนจำนวน ๖,๐๐๐ คนนี้แบ่งออกเป็น ๑๐ คณะ ทุละประมาณ ๕๐๐ คนที่เหลืออีก ๑,๐๐๐ คนเป็นจำนวนที่สำรองไว้ในกรณีฉุกเฉิน หรือเมื่อเกิดที่ยุ่งวุ่นวาย สำหรับการพิจารณาคดีก็ขึ้นกับคดีนั้น ถ้าคดีเล็กก็ใช้คณะผู้พิพากษา ๓๐ คน ถ้าคดีสำคัญเช่น คดีไฮคราติส ก็ใช้คณะลูกขุนมากเป็นจำนวนพันคน

๓.๑.๒ ทรรศนะต่อโลกและชีวิต

ชาวกรีกในยุคดึกดำบรรพ์ก็มีทรรศนะต่อโลกและชีวิตเช่นเดียวกับชนชาติอื่นๆ คือ อธิบายโลกและชีวิตด้วยความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อดังกล่าวมาจากสาเหตุ ๓ ประการ

๑. เกิดจากความกลัวต่อธรรมชาติ (Fear of Nature)
๒. เกิดจากความปราศจากความรู้ (Lack of Knowledge)
๓. เกิดจากความต้องการผลตอบแทน (Needs of Recompense)"

(๑) เกิดจากความกลัวต่อธรรมชาติ

ในยุคดึกดำบรรพ์มนุษย์พบเห็นธรรมชาติรอบๆ ตัวที่สัมผัสมาแต่แรกเกิด เช่น ความมืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน แผ่นดินไหว น้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด ซึ่งมัก เกิดขึ้นบ่อยๆ มนุษย์มีหน้าที่ต่อสู้ธรรมชาติดังกล่าวนี้ ยามใดที่สามารถเอาชนะได้ ความเกรงกลัวก็ไม่มี แต่ถ้าไม่สามารถชนะได้ ก็ยิ่งเหลือความกลัวอย่างมากเท่านั้น ในยามนั้นเองมนุษย์ ก็พากันบูชาแสดงความจงรักภักดี ยอมตนให้อยู่ใต้อำนาจของธรรมชาตินั้น แล้วพลอยเชื่อว่า อำนาจนั้นดลบันดาลโลกและชีวิตอย่างไรก็ได้

(๒) เกิดจากความปราศจากความรู้

ความไม่รู้ในที่นี้ได้แก่ความไม่รู้เหตุผล คือไม่รู้เหตุผลทางภูมิศาสตร์ ทางดาราศาสตร์

" นงเยาว์ ชากุลวงศ์, ศาสนา กับ สังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง , ๒๕๓๖) , หน้า ๙ .

ทางชีววิทยา และธรรมชาติรอบๆตัว ดังนั้นเมื่อไม่เข้าใจปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร มาจากไหน ทำได้ถึงเป็นเช่นนั้น ทำให้เชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ พวกกันที่ง้ออำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติจึงเกิดขึ้น ระบบความเชื่อนี้ทำให้เกิดการข่มขู่ลงโทษและพิธีกรรมอื่นๆตามมา เพราะเชื่อว่าสามารถให้โทษแก่ตนเองได้

(๑) เกิดจากความต้องการผลตอบแทน

สาเหตุนี้เกิดจากอุปนิสัยของมนุษย์ที่มีภูมิปัญญาที่น้อยว่า เมื่อให้สิ่งใดแก่ใคร ก็มักหวังผลตอบแทนที่มากกว่า และรู้จักประจบเอาใจผู้อื่นที่เหนือกว่าตน เมื่อมีความกลัวสิ่งใดก็พยายามนับถือบูชา ขอมตนเป็นผู้ช่วยให้รอดพ้นภัย เพื่อขอให้คุ้มครองตนให้รอดพ้นจากภัย และให้มีชีวิตที่ดี ไร้มีความอุดมสมบูรณ์ แนวคิดเช่นนี้มีตกทอดมาถึงปัจจุบัน

ต่อมาเมื่อชาวกรีกเจริญขึ้นอยู่ในยุควัฒนธรรม มีความเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น มีความเชื่อว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์อยู่ในตัว ไม่ขึ้นกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวกรีกจึงเปลี่ยนมาอธิบายโลกและชีวิตโดยไม่อ้างถึงเทพเจ้าอันมีลักษณะเป็นธรรมชาตินิยม ซึ่งในยุคแรกๆชาวกรีกมีความสนใจศึกษาเรื่องความจริง มีความพยายามที่จะก้าวไปให้ทันปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นเหมือนม่านปิดบังความแท้จริงของโลกและชีวิต ซึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทั้งหลาย ดังนั้นปรัชญากรีกในสมัยโบราณจึงมีลักษณะเป็นระเบียบวิธีวิจัย ว่าด้วยการโต้ตอบกันทางความคิดระหว่างผู้ที่ต้องการแสวงหาความจริง ดังนั้นปรัชญากรีกจึงไม่มีอุดมคติเพื่อการพ้นทุกข์ ด้วยการดับกิเลสสันนิบาให้เหลือเชื่อไปเวียนว่ายตายเกิดอีก เหมือนอย่างในศาสนาของชาวตะวันออก ที่เป็นเช่นนั้นเพราะปรัชญากรีกไม่ได้มีกำเนิดมาจากศาสนาเหมือนปรัชญาตะวันออก และไม่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนา หักคะแนนนี้มีความสำคัญ ในฐานะเป็นรากฐานของการพัฒนาความคิดในยุคถัดมา ๓ ประการคือ^๑

(๑) ทำให้ความก้าวหน้าทางวิทยาการเกิดขึ้น การยอมรับสิ่งเหนือธรรมชาติทำให้มนุษย์ไม่คิดแสวงหากฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คิดแต่จะต้องทำตามความประสงค์ของสิ่งเหนือธรรมชาติ ว่าทำอย่างไรสิ่งเหนือธรรมชาติจึงจะพอใจหรือปฏิบัติตามความปรารถนาของตน แต่วิวัฒนาการอีกแนวหนึ่งของความคิดมนุษย์ก็คือการค้นหากฎเกณฑ์เท่าที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ต้องคำนึงถึงปัญหาว่าสิ่งเหนือธรรมชาติหรือไม่ เมื่อมนุษย์คิดเช่นนี้จึงพ้นอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติไปแล้วครั้งหนึ่ง กล้าพึ่งตนเอง และแก้ปัญหาด้วยตนเอง เมื่อมนุษย์คิดถูกบ้าง

^๑ คุณหญิง สุวิภา รัตนกุล , สารธรรมโลก , (ภาค ๑) , หน้า ๑๓๗ .

^๒ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สารธรรมสมัชชโบราณ - สมัยกลาง, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๓๔

ผิดบ้าง ก็จะค่อย ๆ สะสมสิ่งที่ถูกใจมากขึ้นเรื่อย และไม่ทำสิ่งที่ผิดซ้ำอีก วิทยาการจึงเจริญมากขึ้น ละเอียดถี่ถ้วนและรัดกุมขึ้น แยกย่อยออกเป็นสาขาต่าง ๆ มากขึ้นในเวลาต่อมา

(๒) ทำให้เกิดความเชื่อในอำนาจของเหตุผล การเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถเป็นตัวของตัวเองได้ และเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถทำอะไรได้เอง นอกจากพึ่งสิ่งเหนือธรรมชาติเท่านั้น แต่เมื่อมนุษย์เลิกพึ่งสิ่งเหนือธรรมชาติเสียได้ก็เริ่มมีความมั่นใจในตัวเอง ยิ่งปรากฏว่าตนสามารถหาความรู้ได้เพิ่มขึ้นควบคุมธรรมชาติได้มากขึ้น จึงมีความมั่นใจว่าเหตุผลของมนุษย์จะเป็นเครื่องมือให้มนุษย์ก้าวหน้าต่อไปได้ไม่รู้จักจบ

(๓) เป็นการเปลี่ยนฐานะของมนุษย์ในจักรวาล ความเชื่อถ้อยในสิ่งเหนือธรรมชาติทำให้มนุษย์มีฐานะเป็นทาสอยู่ตลอดเวลา เพราะต้องหวังพึ่ง คอยเอาอกเอาใจและยอมรับการทำร้ายหรือลงโทษจากสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยไม่คิดจะต่อสู้เลย แต่เมื่อมนุษย์หันมาเชื่อบทความคิดแบบสภาวะนิยม ทำให้มนุษย์เปลี่ยนฐานะมาเป็นนายของธรรมชาติ ศักยภาพธรรมชาติเพื่อควบคุมธรรมชาติให้มาเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ มนุษย์จึงสามารถกำหนดชะตาชีวิตและแนวทางไปสู่อนาคตด้วยตนเองมีความรู้ดีกว่าสัตว์ไม่มีชีวิต ไม่ถูกสิ่งเหนือธรรมชาติบงการอีกต่อไป

๑.๑.๓ พรรณนาความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า

กรีกเป็นประเทศที่มีความเชื่อเรื่องเทพนิยายเหมือนกับชนชาติอื่นๆ ความเชื่อพระเจ้าของกรีกได้ปรากฏอยู่ในศาสนากรีกโบราณซึ่งมีลักษณะเป็นพหุเทวนิยม กล่าวคือมีการนับถือเทพเจ้าหลายองค์ ซึ่งพัฒนาขึ้นจากธรรมชาตินิยม เพราะชาวกรีกนับถือเทพเจ้าซึ่งดำรงอยู่ตามธรรมชาติ เทพเจ้าแต่ละองค์เกิดขึ้นจากงานนิพนธ์มหากาพย์ ของนักประพันธ์ชาวกรีกผู้มีชื่อเสียง ๒ คน คือในเรื่อง อีเลียด (Iliad) กับเรื่องโอดิสซีย์ (Odyssey) ของโฮเมอร์ และเรื่องเทพกำเนิด (Theogony) ของเฮสิเอด ที่แต่งไว้เมื่อประมาณ ๑๐๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล ซึ่งกล่าวถึงเทพเจ้าว่ามีบุคลิกลักษณะคล้ายมนุษย์ แต่มีอิทธิปาฏิหาริย์และเป็นอมตะ ในจำนวนเทพเจ้าเหล่านั้นมีเทพเจ้าองค์ที่สำคัญดังนี้^{๑๐}

ซีอุส (Zeus) พระพญัสถิผู้เป็นจอมเทพมีสายฟ้าเป็นอาวุธ เป็นเทพเจ้าประจำฟ้ามาถึงสมัยโรมันเรียกว่า จูปีเตอร์ (Jupiter)

เฮรา (Hera) มเหสีใหญ่ของซีอุส เป็นเทพีผู้ประสาทความสุขสวัสดิ์ในการสมรสมาถึงสมัยโรมัน เรียกว่า จูโน (Juno)

^{๑๐} พื้น คอกบัว , ปวงปรัชญากรีก, หน้า ๒๑.

อะพอลโล (Apollo) คือพระอาทิตย์ เทพเจ้าแห่งแสงสว่างและความอบอุ่น คนตรี
กี และวรรณคดี มาถึงสมัยโรมันเรียกว่า ฟีนุส (Phuebus)

อาร์เทมิส (Artemis) คือพระจันทร์น้องสาวของอะพอลโล เทพีแห่งพรหมจารี และ
การล่าสัตว์ มาถึงสมัยโรมันเรียกดีแอนา (Diana)

เอเรส (Ares) คือ พระอังคาร เทพเจ้าแห่งสงคราม มาถึงสมัยโรมันเรียกมาร์ส (Mars)

เฮอว์เมส (Hermes) คือพระพุธ เจ้าแห่งฝน เทพเจ้าแห่งนักพูดและเทพเจ้าแห่งการ
ลักขโมย มาถึงสมัยโรมันเรียกเมอร์คิวรี (Mercury)

อะโฟรดิติ (Aphrodite) คือ พระศุกร์ เป็นเทพีแห่งความงาม สมัยโรมันเรียก วีนัส
(Venus)

โปซีดอน (Poseidon) คือพระสมุทร เทพเจ้าแห่งทะเล มาถึงสมัยโรมัน เรียกเนปจูน
(Neptune)

เดเมเตอร์ (Demeter) คือพระนางธรรณี เทพีแห่งแผ่นดินและพืชพันธุ์ธัญญาหาร
มาถึงสมัยโรมันเรียก ซีเรส (Ceres) คำนี้ได้กลายมาเป็นภาษาอังกฤษว่า Cereal ธัญชาติ

เฮสเทีย (Hestia) เทพีแห่งความสุขในเคหสถาน สมัยโรมันเรียกเวสตา (Vesta)
เป็นเทพีที่มีชื่อเสียงทางความหมดจดกว่าเทพอื่นๆ และเป็นต้นเหตุให้ตามไฟในที่บูชาตาม
บ้านของชาวกรีก

เฮฟส์ตุส (Hephaestus) เทพเจ้าแห่ง ไฟ โลหะ และหัตถกรรม สมัยโรมันเรียกว่า
วัลแคน (Vulcan)

เอเธน่า (Athena) เทพีแห่งศิลปวิทยา สมัยโรมันเรียกว่ามินเอร์วา (Minerva)

นอกจากนั้นชาวกรีกยังเชื่อว่า มีเทพเจ้าเป็นอีกจำนวนมากที่ทรงสถิตอยู่ในที่ต่างๆ
ตามธรรมชาติทั่วไป ทั้งนี้ก็เพราะชาวกรีกชอบจินตนาการถึงสิ่งต่าง ๆ ให้มีชีวิต
จิตใจ เหตุที่เป็นเช่นนี้คงเป็นการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ เพื่อตอบสนองของความอยากรู้
อยากเห็นของคนสมัยนั้น ซึ่งวิทยาการต่างๆยังไม่เจริญมากนัก เทพเจ้าในจินตนาการ
เหล่านั้นก็มีรูปร่างคล้ายมนุษย์ นอกจาก นั้นยังมีอุปนิสัยและกิเลสไม่ต่างจากมนุษย์

ดังนั้นเทพเจ้าเหล่านั้นจึงต้องการให้มนุษย์เช่นสรวงบุชา^{๓๓} ส่วนเรื่องการสร้างโลกนั้น ชาวกรีกได้อธิบายโดยยกให้เป็นหน้าที่ของอำนาจลึกลับเช่นเดียวกับชาติอื่นๆ^{๓๔}

๑.๒ มโนทัศน์ทางปรัชญาของเซนต์ ออกัสติน (Saint Augustine)

เซนต์ออกัสติน มีมูลบททางความคิดมาจากปรัชญากรีก ซึ่งได้เสนอแนวคิดไว้ต่างหาก แนวคิดทางปรัชญาหรือความรู้เชิงปรัชญาดังกล่าวนั้นเริ่มขึ้นจากความรู้ความเชื่อในระดับส่วนตัว หรือความรู้เฉพาะ (Private wisdom) แต่เป็นความรู้ชนิดปลายเปิด (open-ended)^{๓๕} ที่สามารถนำเอาเหตุผลอื่นที่ตีความมาได้แย้งได้เสมอ เพราะปรัชญากรีกมีลักษณะที่ทำให้ใคร่ครวญกว้างพร้อมที่จะรับฟังความเห็นหรือเหตุผลของผู้อื่น โดยสอนให้คนคิดหาเหตุผล (Rational) กระแสความคิดทางปรัชญาดังกล่าวนั้น นักปราชญ์ได้แบ่งออกเป็น ๑ สมัยคือ

๑. สมัยเริ่มต้น (ก่อนคริสต์ศักราช ๖๐๐ - ๕๕๐)
๒. สมัยเจริญรุ่งเรือง (ก่อนคริสต์ศักราช ๕๕๐ - ๓๒๒)
๓. สมัยเสื่อม (ก่อนคริสต์ศักราช ๓๒๒ - ๕๒๗)

(๑) สมัยเริ่มต้น

ปรัชญาตะวันตกเกิดจากความสงสัยใคร่รู้ เกี่ยวกับแก่นแท้หรือสัจตถะของโลกภายนอก โดยธาลีส (Thales) เป็นคนแรกที่ตั้งคำถามว่าอะไรคือปฐมธาตุของโลก และพยายามตอบคำถามด้วยเหตุผลและหลักฐานที่ได้จากการสังเกตธรรมชาติรอบตัว ธาลีสไม่ได้อ้างเพนนิยามสนับสนุนคำตอบของตน แต่เปิดโอกาสให้ความคิดเสรีมีบทบาทในการแสวงหาคำตอบสำหรับปัญหาที่ตั้งขึ้นดังนั้นจึงมีผู้อื่นสามารถโต้แย้งได้ ซึ่งในเวลาต่อมา อนักซิมานเดอร์ (Anaximander) ศิษย์ของธาลีส แย้งว่าปฐมธาตุมาจากสิ่งที่เป็นอนันต์ ต่อมาอานักซิมินีส (Anaximenes) ศิษย์ของอานักซิมานเดอร์ แย้งว่าปฐมธาตุได้แก่อากาศ พิทากอรัส (Pythagoras) เสนอว่าปฐมธาตุของโลกเป็นหน่วยย่อยที่รวมตัวกันโดยเลียนแบบตัวเลข เฮราคลิตุส (Heraclitus) เสนอว่าไฟเป็นปฐมธาตุของโลกและโลกเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ต่อมาก็ถูกปาร์มีนิเดส

^{๓๓} อ. สายสุวรรณ, เพชรดาณัง กิจิก โรมัน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑ - ๓.

^{๓๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประจักษ์ ธนะจิตฺโต) , ปรัชญากรีก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามบริษัทเคสิคไทย จำกัด, ๒๕๑๗), หน้า ๒๗ .

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗ .

(Parmenides) และเซโนแห่งเอเลีย (Zeno of Elea) แย้งว่าโลกไม่เปลี่ยนแปลงเพราะมีการะเป็น
 แก่นแท้ ต่อมาเอมเพโดเคลส (Empedocles) ได้ทำการประนีประนอม เรื่องการเปลี่ยนแปลงเข้ากับ
 เรื่องความคงที่ว่า ปฐมธาตุเป็นสิ่งถาวร แต่สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นจากปฐมธาตุไม่มีความคงทนถาวร
 แล้วเสนอว่าปฐมธาตุคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ในช่วงสุดท้ายของปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นนั้น นักปรัชญา
 มีแนวคิดเป็นพหุนิยมดังที่ นักปรัชญาชาวเฮเลนส์ ๒ ท่านคือ อานักซากอรัส (Anaxagoras) เสนอ
 ว่าปฐมธาตุมีจำนวนนับไม่ถ้วน และ เดโมครีตัส (Democritus) เสนอว่าอะตอมหรือปรมาณูเป็น
 ปฐมธาตุ ดังนั้นปรัชญากรีกจึงเริ่มต้นด้วยเอกนิยมและจบลงด้วยพหุนิยม^{๑๑}

(๒) สมัยเจริญรุ่งเรือง

ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง ได้ย้ายศูนย์กลางจากนครรัฐในเอเลตุสไปยังนครรัฐเฮเลนส์
 โดย ไสคราติส พลาโต และอริสโตเติล ซึ่งอยู่ในช่วงเวลา ๔๕๐ - ๓๒๒ ปี ก่อนคริสต์ศักราช
 ปรัชญาสมัยเจริญรุ่งเรืองนี้เริ่มต้นด้วยกลุ่มโซฟิสต์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงประเด็นปัญหาจากอภิปรัชญามา
 เป็นญาณวิทยา (Epistemology) และจริยศาสตร์ (Ethics) โดยที่พวกกลุ่มโซฟิสต์เป็นพวกกัมมิต
 นิยม มีความเห็นว่า "ไม่มีความจริงและความดีสากล เพราะสิ่งทั้งสองขึ้นอยู่กับมนุษย์เป็น
 เครื่องวัดสรรพสิ่ง"^{๑๒} ไสคราติส (Socrates) ได้ออกมาแก้ไขข้อสงสัยของโซฟิสต์ โดยใช้วิธีการของ
 ไสคราติส (Socrates method) แสวงหาในภาพของความจริงและความดีที่สากล

ต่อมาพลาโต (Plato) ซึ่งเป็นศิษย์ของไสคราติส และเป็นครูของอริสโตเติล (Aristotle)
 ได้สร้างระบบปรัชญาที่สมบูรณ์ด้วยการตอบปัญหาปรัชญาทุกอย่าง โดยอาศัยทฤษฎีมีโนคติที่
 พัฒนามาจากทฤษฎีมีโนภาพของไสคราติส ในยุคของพลาโตนี้แนวคิดทางปรัชญามีความเจริญ
 ทุกด้าน กล่าวคือ ถ้ามองในแง่อภิปรัชญามีลักษณะเป็นสัจนิยม เพราะถือว่าความจริงแท้มีอยู่
 แบบปรนัยภายนอกจิตคือในโลกแห่งมีโนคติ ในด้านญาณวิทยามีลักษณะเป็นเหตุผลนิยม
 (Rationalism) เพราะถือว่าพบเกิดความรู้อยู่ที่เหตุผลไม่ใช่ประสาทสัมผัส ในด้านจักรวาลวิทยามี
 ลักษณะเป็นเป็นทวินิยม(dualism) เพราะถือว่าโลกมีส่วนประกอบสำคัญสองอย่างคือมีโนคติและ
 สสาร ในด้านจริยศาสตร์เป็นอรรถนัตติกญาณนิยม (intuitionism) เพราะถือว่าจุดหมายของชีวิตอยู่ที่
 ที่ความหลุดพ้นของวิญญาณที่ยิ่งเห็นมีโนคติด้วยอรรถนัตติกญาณ

^{๑๑} อนุ แก้วไพฑูริย์, ปรัชญาเอก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อจก, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕.

^{๑๒} นายแพทย์ สุวัฒน์ จันทระจันต์, ปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๐), หน้า ๔๗.

ต่อมาสมัยของอริสโตเติล ได้รับทฤษฎีในคติของพลาโตผู้เป็นอาจารย์มาปรับใช้ตอบปัญหาปรัชญาอย่างเป็นระบบเช่นกัน ในยุคของอริสโตเติลนี้มีการพัฒนาศาสตร์ และปรัชญาขึ้นหลายสาขา คือวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาธรรมชาติ ตรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ ชีววิทยา สัตววิทยา จิตวิทยา วาทยกรรม รัฐศาสตร์ แนวคิดทางปรัชญาถือว่าเจริญถึงขีดสูงสุดในยุคของอริสโตเติลนี้เอง และปรัชญาของพลาโตและอริสโตเติลทั้งสองนี้ ก็ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

(๓) สมัยเสื่อม

สมัยเสื่อมได้แก่หลังยุคของอริสโตเติลมา เนื่องจากศิลปวิทยาของกรีกเสื่อมลง เพราะไม่มีแนวคิดใหม่เกิดขึ้นในวงการปรัชญา ประชาชนเริ่มสิ้นหวัง เพราะขาดความมั่นคงทางการเมืองการปกครอง นครรัฐต่างๆที่เคยมีการปกครองกันเองอย่างอิสระก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ปรัชญาในยุคนี้ได้ประสบภาวะชะงักงัน มีลักษณะเป็นจริยศาสตร์และศาสนาเท่านั้น ในสมัยนี้ก็ยังปรัชญาและญาณวิทยาได้ดำเนินมาถึงจุดตันเพราะปรัชญาที่เกิดจากความไม่รู้ของบิดาทางปรัชญาอย่างธาล레스 ตลอดจนความรู้ยังเกิดจากการใช้ปัญญาของ ไสคราติส พลาโต อริสโตเติล ได้ถูกล้มทฤษฎีเพราะอิทธิพลคำสอนของพวกวิมตินิยมที่ว่า “ความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ด้วยสัญชาตญาณหรือเหตุผล”^{๙๙}

๓.๒.๑ ทฤษฎีในคติของพลาโต

เพื่อสนับสนุนให้เกิดความเข้าใจอันดี ในมโนทัศน์ทางปรัชญาของเซนซอออกัสติน ซึ่งจะได้ศึกษาเรื่องศรัทธา (Faith) และพระเจ้า (God) ในฐานะเป็นภาวะทางเทววิทยา (Theology) อันเป็นแขนงหนึ่งของอภิปรัชญา (Metaphysics) ผู้วิจัยจึงได้ยกเอาแนวความคิดเรื่องแบบ (Form) หรือ มโนคติ (Idea) ของพลาโต (Plato) และแนวความคิดทางปรัชญาของลัทธิพลาโตใหม่ (Neo-Platonists) ขึ้นมาอภิปรายไว้ในที่นี้ก่อน เพราะออกัสตินได้นำทฤษฎีของสองสำนักนี้ไปปรับปรุงเพื่ออธิบายปรัชญาของตน ดังนั้นผู้วิจัยจะได้อภิปรายทฤษฎีในคติ (idea) ของพลาโตก่อน

^{๙๙} พระนเรศวรมหาราช (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , ปรัชญากรีก, หน้า ๒๔๒ .

ความหมายของมโนคติ

พลาโตได้อธิบายความหมายของแบบหรือมโนคติไว้ว่า “แบบคือสิ่งที่แบบของสิ่งทั้งหลาย เป็นแม่แบบที่คงอยู่ชั่ววันนิรันดร์”^{๑๗} ทฤษฎีมโนคติของพลาโตนี้มีมูลฐานมาจากทฤษฎีมโนภาพ (concept) ของโสกราตีส ดังนั้นมโนคติจึงหมายถึงมโนภาพที่มีอยู่จริงภายนอกความคิด เนื่องจากมโนภาพเป็นสิ่งที่สากล การรู้จักมโนภาพของสิ่งเฉพาะอันใด เท่ากับรู้จักสิ่งสากลของสิ่งเฉพาะนั้น การให้คำจำกัดความแก่สิ่งใดเท่ากับเป็นการพรรณนาถึงมโนภาพของสิ่งนั้น ดังนั้นมโนคติจึงมีความหมายเต็มว่า “สิ่งสากลที่มีอยู่จริงภายนอกความคิด หรือสิ่งสากลที่มีความจริงแบบปรนัย”^{๑๘} คือเป็นสิ่งที่อยู่โดยไม่ขึ้นกับการรับรู้หรือการพิจารณาของผู้ใด ตามความคิดของพลาโต แบบไม่ใช่ความคิดหรือมโนภาพที่มีอยู่ในใจ คือไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่อาศัยจิตดำรงอยู่ เพราะไม่ได้มีความจริงแบบอัตนัย (subjective) แต่แบบเป็นความจริงแบบวัตถุวิสัยหรือปรนัย (objective) เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างเอกเทศนอกจิต ไม่เพียงเท่านั้น แบบไม่เป็นเหมือนกับสิ่งปรนัยทั่วไปซึ่งแม้ว่าจะไม่ขึ้นกับจิต แต่ก็ขึ้นอยู่กัสิ่งปรนัยอื่นนอกตัวมัน แต่ความมีอยู่ของแบบนั้นไม่เพียงแต่ไม่ขึ้นกับจิตเท่านั้น แต่ทว่าไม่ขึ้นอยู่กัอะไรเลย”^{๑๙} เป็นสิ่งสมบูรณ์คือมีอยู่จริงโดยตัวของมันเอง ไม่ขึ้นกับกาลเทศะ แบบดังกล่าวนี้ ลักษณะเฉพาะอยู่ ๔ ประการ คือ”^{๒๐}

๑) แบบเป็นสาร (Substance) ตามปกติเราใช้คำว่า สารกับสิ่งที่ เป็นวัตถุ เช่น เหล็ก ทอง ไม้ หรือน้ำ สารเหล่านี้มีคุณสมบัติ เช่น ความแข็งและความเป็นเงาเป็นคุณสมบัติของสาร เหล็ก คุณสมบัติไม่อาจมีอยู่ต่างหากจากสารได้ ไม่อาจอยู่ได้ด้วยตนเองแต่ต้องพึ่งสาร แม้ว่า คุณสมบัติจะไม่เป็นอิสระจากสาร แต่สารก็เป็นอิสระจากคุณสมบัติ คุณสมบัติจึงเป็นจริงเพราะสาร แต่สารเป็นจริงโดยตัวมันเอง ดังนั้นในทางปรัชญา สารจึงเป็นสิ่งที่มีการอยู่โดยตัวเอง เป็นต้นกำเนิดของตัวเอง เป็นพื้นฐานของสิ่งอื่น สารดังกล่าวนี้เป็นลักษณะของแบบ

^{๑๗} Stumpit, S. E., Philosophy : History & Problems, fourth Edition, (Singapore : McGraw - Hill Book Company, 1989,), P. 59.

^{๑๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร สมจิตฺโต) , ปรัชญากรีก , หน้า ๑๓๔ .

^{๑๙} วิทย์ วิศุทเททย์, ปรัชญาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทจักรวรรดิวิทยุภัณฑ์ จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔.

^{๒๐} คัมภีร์ ทิ สเมธ . A critical History of Greek philosophy, แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญเงิน, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๕ - ๑๐๗.

๒) แบบเป็นสากลภาพ ไม่ใช่เป็นปัจเจกวัตถุ เช่นแบบเกี่ยวกับม้า ไม่ได้หมายถึงม้าตัวนั้นม้าตัวนี้ หากแต่เป็นแบบทั่วไปของม้าทั้งหมด ด้วยเหตุนี้แบบจึงเป็นสิ่งสากล^{๓๓}

๓) แบบไม่ใช่สิ่งของ แต่เป็นความคิด ความคิดในที่นี้ไม่ใช่เป็นความคิดของบุคคล ไม่ใช่ความคิดของคนนั้น คนนี้ และไม่ใช่เป็นความคิดในจิตของพระเจ้า แต่แบบเป็นความคิดที่ไม่ขึ้นอยู่กับผู้คิด เป็นภาวะอย่างหนึ่งที่ดำรงอยู่ด้วยตัวมันเอง จะมีผู้คิดหรือไม่ก็ตามมันก็ดำรงอยู่อย่างนั้น เป็นการยากที่จะเข้าใจว่าความคิดมีอยู่โดยไม่มีผู้คิดได้อย่างไร อย่างไรก็ตามพลาโตก็หมายถึงความคิดแบบปรนัย คือเป็นความคิดที่เป็นจริงโดยตัวมันเอง เป็นอิสระจากจิต

๔) แบบแต่ละแบบเป็นหนึ่ง คือเป็นหนึ่งในท่ามกลางความหลากหลาย แบบของทุกอย่างอย่างหนึ่ง แม้ว่ามันจะมีอยู่มากก็ตาม ก็ไม่อาจมีแบบอื่นหนึ่งสำหรับวัตถุแต่ละชนิด

๕) แบบเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่อาจสลายไปได้ ที่ถือว่าแบบไม่เปลี่ยนแปลงเนื่องจาก พลาโตเห็นว่าแบบเป็นสิ่งที่เดียวกับคำจำกัดความ และความสำคัญของคำจำกัดความ ก็คือมันควรเป็นเช่นนั้นอยู่เสมอ จุดประสงค์ของคำจำกัดความ ก็เพื่อนำปัจเจกวัตถุมาเปรียบเทียบกับให้เห็นว่าเข้ากันได้หรือไม่ ถ้าคำจำกัดความแตกต่างกันออกไปทุกวันก็คงไม่มีประโยชน์ ดังนั้นคำจำกัดความจึงเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ เช่นคำจำกัดความของมนุษย์ยังคงเดิมเสมอ แม้ว่ามนุษย์ถูกทำลายหมด แบบของมนุษย์เป็นนิรันดร์ไม่สลายไปด้วย

๖) แบบเป็นสารัตถะของสรรพสิ่ง คำจำกัดความเป็นเครื่องแสดงว่าอะไรเป็นสารัตถะของสิ่งๆหนึ่ง เช่น ถ้าเราใช้คำจำกัดความของมนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล ก็หมายความว่าเหตุผลเป็นสารัตถะของมนุษย์

๗) แบบแต่ละแบบเป็นสิ่งที่สมบูรณ์สูงสุดตามชนิดของแบบนั้นๆ ความสมบูรณ์ของแบบเป็นสิ่งที่เดียวกับความเป็นจริงของมัน มนุษย์ที่สมบูรณ์คือมนุษย์ชนิดที่เป็นสากล นั่นคือแบบของมนุษย์ ปัจเจกบุคคลย่อมผิดแผกไปจากแบบสมบูรณ์นี้ไม่มากก็น้อย เมื่อมนุษย์ขาดความสมบูรณ์ ดังนั้นเขาจึงไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์

๘) แบบไม่ขึ้นกับการเวลาและพื้นที่ ที่ว่าไม่ขึ้นกับพื้นที่ เห็นได้ชัดว่าถ้าอยู่ในพื้นที่ ก็ต้องอยู่ในที่ใดโดยเฉพาะ และเราควรได้พบในที่ไหนสักแห่ง ถ้าพบได้ก็หมายความว่า เป็นสิ่ง

^{๓๓} Allen , R. E., Plato's Euthyphro's and the Earlier theory of Forms, (London, New York:

เฉพาะ ไม่ใช่สิ่งสากลภาพ ในแง่ที่ว่าไม่ขึ้นกับเวลานั้น ไม่ใช่ว่าแบบนั้นจะคงสภาพเดิมเสมอในแง่เวลา แต่ทว่าแบบนั้นไม่เกี่ยวกับเรื่องของเวลา ไม่ขึ้นกับเวลาเลย

มีปัญหายุ่งยากในมิติดังกล่าวนี้อยู่ในที่ใด พลาโตได้ตอบว่า แบบเป็นสิ่งที่มิอยู่ในสิ่งทั้งหลาย แต่มันมีอยู่ต่างหากจากสิ่งที่เรามองเห็น และการมีอยู่ต่างหากเป็นคำที่ทวนขยายความออกไปว่า “แบบไม่มีมิติ แบบมีการดำรงอยู่อย่างอิสระ มันยังคงยืนหยัดอยู่แม้สรรพสิ่งที่เป็นสิ่งเฉพาะดับสูญไปแล้วก็ตาม”^{๙๙} คำว่าดำรงอยู่อย่างอิสระนั้นทำให้ต้องตอบคำถามต่อมาว่าดำรงอยู่ที่ไหน พลาโตได้โต้ตอบปัญหานี้โดยการพรางที่อยู่ที่แบบว่า แบบนั้นมีอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่โลกนี้ โลกแห่งแบบนั้นมีภาวะคงที่ มันคงถาวร ไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีดับสูญ ตรงกันข้ามกับโลกที่เราอาศัยอยู่ซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ในเรื่องโลกแห่งแบบนี้พลาโตเน้นว่า “...โลกนั้นเป็นโลกแห่งสวรรค์ อยู่เหนือสวรรค์ทั้งหลาย... ณ ที่นั้นมีสิ่งอย่างหนึ่งซึ่งรู้ได้โดยตรงด้วยความรู้แท้ สัตว์นั้นไม่มีดี ไม่มีรูป ไม่อาจสัมผัสได้ ปรากฏแก่ใจเท่านั้น”^{๑๐๐} สัตว์(Being)ที่ว่านี้พลาโตหมายถึงแบบนั่นเอง มโนคติได้รวมกันอยู่อย่างมีระเบียบในโลกแห่งมโนคติ ซึ่งมีจำนวนมากเท่ากับสิ่งที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ แต่ว่าแบบแต่ละแบบนั้นมีหนึ่งเดียว ในโลกแห่งมโนคตินั้น ซึ่งพลาโตได้แบ่งโลกออกเป็น ๒ โลก คือ

๑. โลกแห่งมโนคติ หรือแบบ (The Transcendent world of ideas or form)

๒. โลกที่ปรากฏ หรือโลกแห่งผัสสะ (The world of sense-perceptions)^{๑๐๑}

มโนคติที่ดำรงอยู่ในโลกแห่งมโนคติ มีทั้งแบบของสิ่งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมอยู่จำนวนมาก ซึ่งอยู่กันอย่างเป็นระเบียบลดหลั่นกันเป็นขั้นตามลำดับแห่งเหตุผล โดยมีมโนคติดี (Idea of the Good) เป็นมโนคติสูงสุด มโนคติดีนี้เป็นแหล่งกำเนิดความจริงและเหตุผล^{๑๐๒} ดังนั้น มโนคติดีจึงมีฐานะเป็นพระเจ้าสูงสุดในปรัชญาของพลาโต^{๑๐๓}

^{๙๙} Stumpf, S.E., Philosophy: History & Problems, P. 60.

^{๑๐๐} Plato, Phaedrus, อ้างในอดิศักดิ์ ทองบุญ, คู่มือ จริปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย กรมการศึกษาด้อย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๖.

^{๑๐๑} วิธาน สุชีตบุตร์, จริปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๖๔.

^{๑๐๒} Stumpf, S. E., Philosophy: History & Problems, P. 60.

^{๑๐๓} กิรีติ บุญเชื้อ, แก่นปรัชญากรีก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘), หน้า ๙๗.

มีปัญหาคือถามอีกว่าเมื่อแบบหรือมโนคติเป็นออสสาร ไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ เราสามารถรู้จักแบบได้อย่างไร พลัโตตอบปัญหานี้ไว้ว่า แบบเป็นสิ่งที่เรารู้จักได้ด้วยตาแห่งจิตหรือปัญญาเท่านั้น เพราะจิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กับกายคือประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และเป็นผู้พิจารณาข้อมูลที่กายรู้จัก กายเป็นเพียงสะพานเชื่อมให้จิตเข้าถึงแบบ แต่ไม่ใช่ตัวที่รู้จักแบบ ดังนั้นถ้าต้องการรู้จักแบบ มนุษย์ต้องแยกจิตออกจากร่างกาย ใต้ตรองหาความจริงด้วยปัญญา ซึ่งจะพาจิตไปสู่สัจธรรมคือการรู้จักแบบได้ ดังบทสนทนาต่อไปนี้

ท่านเคยเห็น แบบ ด้วยตาหรือไม่

ไม่เคย

ท่านเคยประสบสิ่งเหล่านี้(แบบ) ด้วยประสาทสัมผัสอื่นๆหรือไม่.....

หรือว่า ผู้ที่ให้มีปัญญาเท่านั้นที่จะเห็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งได้

แน่นอน และผู้ที่จะได้ความรู้บริสุทธิ์ที่สุดคือผู้ที่เข้าหาสิ่งเหล่านี้ด้วยจิตเท่านั้น

อย่าไปรบกวนหรือขัดขวางกิจกรรมของจิตด้วยตาหรือประสาทสัมผัสอื่นๆ ใช้

ได้แต่เพียงดวงประทีปที่เปลืองแสงของจิตส่องหาความจริง ใครก็ตามที่ออกห่างจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ซึ่งขัดขวางจิตในการแสวงหาความรู้ เขาย่อมเห็นแบบที่แท้จริงได้^{๓๓}

การรู้จักแบบด้วยวิธีการอย่างนี้ เป็นลักษณะสำคัญของปรัชญาพลาโต และเป็นลักษณะของจิตนิยม ที่เชื่อว่าจิตวิญญาณ มีสมรรถนะอย่างหนึ่งคือสร้างปัญญาหรือเหตุผล ถ้าจิตยึดมั่นในสมรรถนะนี้ จิตก็สามารถใต้ตรองโดยไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัส มนุษย์ก็จะได้ความจริงที่สมบูรณ์ ซึ่งก็ได้แก่การเข้าถึงโลกแห่งแบบในปรัชญาของตนเอง^{๓๔} แนวความคิดเช่นนี้เป็นลักษณะเฉพาะของจิตนิยมแบบพลาโต และถือว่าเป็นต้นแบบของจิตนิยมของสมัยกลาง นอกจากนั้นบทกวีในคติของพลาโต ก็ถือว่าต้นแบบของการกำหนดคุณลักษณะของพระเจ้าในสมัยต่อมา และทำให้ในภาพเรื่องพระเจ้ามีเนื้อหาเป็นวิชาการมากขึ้น

๓.๒.๒ แนวคิดปรัชญาสำนักพลาโตใหม่ (Neo-Platonism)

สำนักปรัชญาพลาโตใหม่ ได้สร้างระบบปรัชญาขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดทางปรัชญาของพลาโต โดยได้ฟื้นฟูคำสอนของพลาโตขึ้นมาผสมผสานกับศาสนา โพลินีอุส (Plotinus) เป็น

^{๓๓} Plato , Phaedo, อ้างใน วิทย์ วิศเวทย์ , ปรัชญาทั่วไป, หน้า ๑๑.

^{๓๔} Stumpf ,S. E.,Socrates to Sartre : A History of philosophy,(Second Edition),New York :

นักปรัชญาที่ได้พัฒนาแนวคิดของสำนักนี้ โดยเลือกเอาจักรวาลวิทยา (cosmology) ในปรัชญาพลาโต มาเป็นพื้นฐานให้แก่ปรัชญาศาสนาของตน ส่วนอภิปรัชญาและญาณวิทยาได้นำมาเพียงส่วนที่สามารถใช้อธิบายปรัชญาของตนได้เท่านั้น แนวคิดหลักของโพลติณูสมุ่งเน้นไปในทางจักรวาลวิทยาที่พอสรุปลักษณะสำคัญได้ ๓ ประการคือ ๑) พระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ๒) โลก ๓) วิธีที่มนุษย์สามารถบรรลุถึงโลกแห่งความสมบูรณ์ ดังนั้นปรัชญาของโพลติณูสจึงมีลักษณะที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ไม่ใช่ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคม^{๑๗} และในการอธิบายปัญหาทางจักรวาลวิทยาทั้งหมด โพลติณูสได้ใช้ทฤษฎี “การลั่นออก” เป็นแกนหลักในการตอบปัญหาทุกอย่าง ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาเฉพาะพระคณาเรื่องพระเจ้าเท่านั้น เพราะมีอิทธิพลต่ออภิปรัชญาโดยตรง

พระเจ้า

พระเจ้าตามพระคณาของโพลติณูสนั้น ได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยมีแนวคิดสองอย่างเป็นพื้นฐาน คือ แนวคิดทางจักรวาลวิทยาของพลาโตที่มีทฤษฎีมโนคติเป็นแกนหลัก และแนวคิดทางศาสนาเอกเทวนิยมของชาวเปอร์เซีย^{๑๘} โพลติณูสได้อธิบายพระเจ้า ตามแนวคิดที่เอกราชแบบตะวันออก โดยมีทฤษฎีมโนคติเป็นพื้นฐานดังนี้

พระเจ้าทรงเป็นเอกภาพ (unity) ทรงสมบูรณ์ (absolute) ทรงเป็นเอกภาพที่อยู่เหนือเหนือสิ่งเฉพาะทั้งปวง ไม่มีอเนกภาพในพระเจ้า ไม่มีการเคลื่อนไหว ไม่มีความแตกต่าง ด้วยเหตุที่ความคิดก็คือ ความแตกต่างระหว่างวัตถุและจิต แต่พระเจ้าไม่ทรงคิด ทรงมีอยู่เหนือโลก และอยู่เหนือความรู้ของมนุษย์ ทรงเป็นอันติมสัจจะ โดยโพลติณูสได้ เรียกพระเจ้าว่า “เอกัตตา” (The one) ซึ่งหมายถึงทรงเป็นต้นคำของโลก ทรงเป็นหลักการแรกของสิ่งต่างๆ ทรงเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล แต่ไม่ได้ทรงสร้างสิ่งต่างๆ

เมื่อมาถึงจุดนี้ก็มีปัญหาว่าเมื่อโพลติณูสยืนยันว่า พระเจ้าอยู่เหนือโลกและไม่ได้ทรงสร้างโลก ถ้าเช่นนั้นโลกเกิดมาได้อย่างไร และพระเจ้ากับโลกมีความสัมพันธ์กันเช่นใด โพลติณูสตอบปัญหานี้โดยยกเอาทฤษฎี “การลั่นออก” (emanate) ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานของนักปรัชญายุคนั้นว่า สิ่งที่ดีจะต้องกระจายความดีออกรอบๆ ตัว หรือสิ่งที่สมบูรณ์น้อยกว่าย่อมกระจาย

^{๑๗} ปานทิพย์ ประเสริฐสุข, *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๓.

^{๑๘} อุดาสนของศาสนิกกร (Mithraism) ใน เดือน คำดี, *ศาสนศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๐.

ออกมาจากสิ่งสมบูรณ์มากกว่า^{๑๑} และยึดเอาในคติในปรัชญาพลาโตมาเป็นความจริงพื้นฐาน เรียกเสียใหม่ว่าเอกัตตา หมายถึงพระเจ้าผู้ทรงกระจายตัวเอง โพลติอุสได้อธิบายถึงเอกัตตาไว้ว่า เอกัตตาหรือพระเจ้า (The One) ทรงเป็นเอกภาพ ทรงเป็นหนึ่งเดียวแบ่งแยกเป็นส่วนต่างๆ ไม่ได้ ไม่อาจรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือเหตุผล ไม่มีคุณลักษณะใดๆ ที่มนุษย์จะสามารถอธิบายพระองค์ได้ เพราะภาษาของมนุษย์มีขีดจำกัดไม่อาจพรรณนาภาวะของพระเจ้าได้ พระเจ้าจึงเป็นนิรวาณีย์ (Ineffable) นอกจากนั้นในด้านฐานันดร พระเจ้าทรงมีอยู่เอง เป็นอยู่เอง เป็นอิสระไม่ขึ้นกับเหตุปัจจัยอย่างอื่น ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เคลื่อนไหว ไม่ติด ไม่ทรงทำการใดๆ ทั้งสิ้น ด้วยภาวะที่มีความสมบูรณ์และความดีอย่างสูงสุดอย่างนี้ ความบูรณ์ดังกล่าวนี้จึงล้นออกมาเป็นสิ่งต่างๆ แต่ทว่าสิ่งที่ล้นออกมานั้นไม่มีความสมบูรณ์เท่าพระเจ้า และไม่ทำให้พระเจ้าลดความสมบูรณ์ลงเลย โพลติอุสได้เปรียบเทียบความสมบูรณ์นี้กับแสงอาทิตย์ว่า เหมือนรัศมีพระอาทิตย์ที่กระจายออกจากดวงอาทิตย์ ยิ่งลำแสงกระจายไปไกลมากเท่าใดความเข้มข้นของความสว่างก็ลดลงเท่านั้น จนกระทั่งเลือนไปในความมืดในที่สุด แต่ก็ไม่ได้ทำให้ดวงอาทิตย์ลดความสมบูรณ์ลงเลย “สิ่งที่ล้นออกมาจากพระเจ้านั้นมี ๓ อย่างคือ

สิ่งแรกที่ล้นออกมาจากพระเจ้าได้แก่มน (Mind หรือ Nous)

สิ่งที่สอง ได้แก่วิญญาณโลก (world soul) และวิญญาณมนุษย์ (Human souls)

สิ่งที่สาม ได้แก่สสาร (Material world)

มน (Mind หรือ Nous) คือสิ่งแรกที่ล้นออกมาจากพระเจ้า สภาวะของมนมีความเจือจางกว่าพระเจ้า แต่ก็มีความเป็นอยู่เฉพาะของตนเอง มีความเที่ยงแท้ และมีความเป็นจริงเดียวกันกับพระเจ้า มนดังกล่าวโพลติอุสหมายถึงมนคติหรือแบบในปรัชญาพลาโต มนจึงเปรียบได้กับส่วนหนึ่งของพระเจ้า (Demiurge) ทำหน้าที่คิดวางแผนจัดความเป็นระเบียบให้กับจักรวาล ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเรื่องแบบของพลาโต คือแบบของสิ่งทั้งหลายมีอยู่ในมน^{๑๒}

วิญญาณโลก (world soul) วิญญาณโลกเป็นสิ่งที่ล้นออกมาจากมนอีกต่อหนึ่ง จึงมีความจริงน้อยกว่ามน มีความเป็นนิจจตาเช่นกัน วิญญาณโลกอยู่นอกกาลเวลา ไม่มีรูปร่างทำงานอย่างเป็นเหตุเป็นผล แทรกอยู่ในโลกแห่งสสาร ทำหน้าที่ประสานช่องว่างระหว่างโลกแห่ง

^{๑๑} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , ปรัชญากรีก, หน้า ๒๖๖ .

^{๑๒} Stumpf, S.E. , Philosophy: History & Problems , P. 121.

^{๑๓} ดับบลิว ที สตร , A critical History of Greek philosophy, แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญถิ่น,

สสารและโลกแห่งมโนคติ และมีส่วนทำให้โลกแห่งสสารเลียนแบบมโนคติ ส่วนวิญญาณมนุษย์ ล้นออกมาจากวิญญาณโลกอีกทอดหนึ่ง และมีลักษณะเป็นอิสระเช่นเดียวกับวิญญาณโลก

โลกแห่งสสาร (Material world) คือสิ่งที่ล้นมาจากวิญญาณโลกอีกทอดหนึ่ง เป็นสิ่งที่อยู่ไกลเอ็กต์ตามากที่สุด จึงมีความเป็นจริงน้อยที่สุด การที่โลกแห่งสสารมีความจริงน้อย เพราะ โพลติอุสเห็นว่ามันเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอๆ ไม่มีความคงที่มั่นคงถาวร โลกแห่งสสารจึงเปรียบเหมือนแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์เจือจางเกือบมืดสนิท^{๙๙}

นอกจากนั้นโพลติอุสยังเชื่อว่าสสารเป็นต้นเหตุของความชั่วร้าย พระเจ้ามีความสมบูรณ์ สิ่งที่ล้นออกมาจากพระเจ้ามีความสมบูรณ์ลดลง สิ่งล้นนั้นยิ่งห่างพระเจ้ายิ่งมากขึ้น บทพร่องมากขึ้น ความบกพร่องนี้คือความชั่วร้าย ดังนั้นจุดมุ่งหมายของชีวิตจึงต้องหนีจากโลกแห่งสสาร แล้วยกวิญญาณขึ้นไปสู่โลกแห่งพระเจ้า เพราะโลกแห่งสสารมีความบกพร่อง ไม่อาจประสบความสำเร็จได้ แต่ความสำเร็จที่แท้จริงนั้นจะมีอยู่ในโลกแห่งวิญญาณคือพระเจ้าเท่านั้น ดังนั้นโพลติอุสจึงเห็นว่ามนุษย์ต้องชำระวิญญาณเพื่อเข้าถึงพระเจ้า ตามวิธี ๓ ขั้นตอนคือ^{๑๐๐}

๑. ต้องชำระวิญญาณให้บริสุทธิ์จากความต้องการของร่างกาย และปฏิบัติตามคุณธรรม ๔ ประการของ ฟัลลาโต คือปัญญา ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณ และความยุติธรรม

๒. ต้องไม่ให้วิญญาณสนใจความรู้สึกด้วยสัมผัส แต่ต้องคำนึงถึงมโนคติด้วยความคิดอย่างมีเหตุผลโดยการศึกษาปรัชญาและวิทยาศาสตร์

๓. ต้องปฏิบัติให้วิญญาณพ้นจากความคิดไปสู่ความรู้จริงด้วยตนเองของมัน ขั้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจาก ๒ ขั้นแรก วิธีการขั้นที่ ๓ นี้เป็นเพียงการเตรียมตัวไปสู่ขั้นสุดท้าย คือการยกระดับวิญญาณขึ้นสู่ความเป็นเอกภาพสมบูรณ์โดยอาศัยอิมมัตติกันตอน (Intuition) เท่านั้น

สรุปว่าสำนักปรัชญาฟัลลาโตใหม่ มีลักษณะเป็นสังคมนิยมที่รวมมโนคติดี (Idea of Good) ของฟัลลาโตเข้ากับคำสอนของศาสนา มีลักษณะโดดเด่นที่โพลติอุสได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้าว่าเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งและเป็นแหล่งกำเนิดที่มนุษย์จะต้องกลับเข้าหา โดยยึดเอาหลักความเชื่ออันเป็นมูลบทที่ว่าความดีย่อมกระจายตัวออกไปรอบๆ ตัวที่เรียกว่า “การล้น” เป็นศิลาแรกในการอธิบายปรัชญาของตน และสิ่งที่นับว่าสำนักฟัลลาโตใหม่ให้สถานการณ์มโนคติที่อภิปรัชญาและญาณวิทยามาถึงจุดตันเพราะคำสอนของพวกเขาวิมตินิยมที่ว่า ความจริงเป็น

^{๙๙} Stumpf, S.E., *Philosophy: History & Problems*, P. 121.

^{๑๐๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก, หน้า ๒๐๗.

สิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถรับรู้ได้ โดยเสนอทางออกว่าความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์รู้แจ้งได้ด้วย
อภิปรัชญาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางศาสนา นับว่าเป็นผ่าจุดตันไปได้ดี

๓.๓ ความหมายของศรัทธาของเซนต์ ออกัสติน

เซนต์ ออกัสติน มีแนวความคิดและคำสอนเรื่องของพระเจ้า (God) เป็นแบบฉบับ
ของวิธีการอธิบายถึงการมีอยู่ของพระเจ้า หลักการที่สำคัญของเซนต์ ออกัสติน ก็คือการใช้
ความเชื่อ (belief) และความศรัทธา (Faith) ต่อพระเจ้าเป็นหลักในการให้คำอธิบายทุกสิ่ง
เกี่ยวกับโลกและมนุษย์ ดังนั้นผู้วิจัยจะได้เข้าสู่ประเด็นของศรัทธาต่อไป

๓.๓.๑ ความหมายของศรัทธา

เซนต์ ออกัสติน ได้ให้คำนิยามความหมายของศรัทธาไว้ ไม่กว้างนักซึ่งพอสรุปได้ดังนี้
ความศรัทธา หมายถึงความรู้ลึกซึ้งอันเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำพามนุษย์ไปสู่พระเจ้า
พร้อมกับการยอมรับพระอำนาจของพระเป็นเจ้า สิ่งนี้เป็นขั้นเหนือธรรมชาติ ที่เราต้องยอมรับ
และสิ่งแรกที่อาจจะปรากฏชัดแจ้งที่ชัดเจน ด้วยเหตุที่มีนัยหมายถึงการยอมรับเริ่มแรกโดย
ปราศจากข้อพิสูจน์^{๓๓}

ความศรัทธา หมายถึงความเชื่อซึ่งต้องมาเป็นอันดับแรก เพื่อจะแสวงหาความเข้าใจ^{๓๔}

ความศรัทธา หมายถึง การยึดติดของใจกับความจริงเหนือธรรมชาติและ การมอบ
น้อมอย่างสุดชีวิตของมนุษย์ที่ขึ้นชมต่อพระคริสต์(พระเจ้า)^{๓๕}

ความศรัทธา หมายถึงจุดเริ่มต้นของหนทางอันจะนำไปสู่พระเจ้า หรือสิ่งที่เราจะรับรู้พระ
เจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้เท่านั้น^{๓๖}

ความศรัทธา หมายถึง การคิด โดยความยินยอม ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ^{๓๗}

^{๓๓} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, (New York: Random House, 1967), p. 27.

^{๓๔} The encyclopedia of philosophy,(volumes 1 and 2), (New York: Cacmilian Company & the free press, 1972),P.199.

^{๓๕} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 31.

^{๓๖} Ibid., P. 34.

^{๓๗} Eleonore Stump , The Cambridge Companion to Augustine. (London: Cambridge University press, 2001), P. 25.

ความศรัทธา คือสิ่งที่เป็นเรื่องการแสวงหาความเชื่อและการค้นหาความเข้าใจ^{๗๗}

ความศรัทธา หมายถึงความเชื่ออันเป็นเงื่อนไขแรก ที่จำเป็นสำหรับทำความเข้าใจต่อ
สิ่งต่างๆ^{๗๘}

ความศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ที่จำเป็นต้องประกอบด้วยความหวังและความรัก^{๗๙}

ความศรัทธา หมายถึงความเชื่อซึ่งก่อให้เกิดคุณธรรมดังที่ออกัสตินได้กล่าวไว้
ว่า “ที่ใดมีคุณธรรม ที่นั่นย่อมมีความศรัทธาแน่นอน”^{๘๐}

ความศรัทธา คือ ความยึดมั่นเป็นส่วนตัวของมนุษย์ต่อพระเจ้าผู้เผยแสดงพระองค์
เป็นการยึดมั่นด้วยสติปัญญา และเจตจำนงต่อการเผยแสดง ซึ่งพระองค์ได้ทรงกระทำเกี่ยวกับ
พระองค์เอง^{๘๑}

ความหมายของศรัทธาดังกล่าวมาข้างต้นนั้น ออกัสตินได้ยึดตามหลักของพระ
คัมภีร์ไบเบิล ดังนั้น ออกัสตินจึงเชื่อตามพระคัมภีร์ว่าคุณธรรมพื้นฐานสามประการที่สำคัญที่สุด
คือ ความเชื่อ ความหวัง (หรือความหวัง) และความรัก คุณธรรมทั้ง ๓ นี้ต้องประกอบกันแยกกัน
ไม่ได้เลย และนอกจากนั้นศรัทธายังต้องรวมไปถึงความเชื่อในพระเจ้าว่าพระองค์ทรงให้กำเนิด
ชีวิตและสรรพสิ่งในโลก พระองค์ทรงเปิดเผยสัจธรรมของพระองค์ให้มนุษย์รับรู้^{๘๒} ความเชื่อ
ดังกล่าวเป็นพรจากพระเจ้า (Grace) ไม่ใช่เกิดจากความสามารถของมนุษย์เอง ซึ่งออกัสตินได้
ยืนยันไว้ว่า “ศีลธรรมและศรัทธาถือว่าเป็นพระกรุณาของพระเจ้า”^{๘๓}

สรุปได้ว่าศรัทธาความเชื่อของออกัสตินนั้นมุ่งถึงความศรัทธาในพระเจ้าในศาสนา
คริสต์เป็นหลัก และในการอธิบายสิ่งต่างๆ ท่านจะใช้ศรัทธานำหน้าเสมอ และตัวศรัทธายังเป็น

^{๗๗} Eleonore Stump , The Cambridge Companion to Augustine, (London: Cambridge University press,2001), P. 27.

^{๗๘} Ibid., P. 32.

^{๗๙} Ibid., P. 32.

^{๘๐} Saint Augustine , The city of God, (London: This translation published in Penguin Books, 1972), P. 158. ข้อ 20

^{๘๑} เซนต์ ออกัสติน, อ้างในฝ่ายงานอภิบาลและธรรมทูตคริสตจักรโรมันคาทอลิก, คำสอนของศาสนจักรคาทอลิก ภาค๑ การประกาศยืนยันความเชื่อ, (กรุงเทพฯ:มจร : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, ๒๕๔๒), หน้า ๔๖ .

^{๘๒} เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์ , (กรุงเทพฯ:มจร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๕.

^{๘๓} Saint Augustine, The city of God, P. 158. (ข้อ 20)

หลักคิดในการกระทำอีกด้วย กล่าวคือ ถ้าการกระทำใดเป็นไปตามหลักศรัทธา เป็นการเอาใจพระเจ้า การกระทำนั้นก็ถือว่ามีส่วนของความถูกต้องมากกว่าที่จะผิด แต่ศรัทธาในศาสนาคริสต์ที่อ็อกส์ตินเห็นว่าสำคัญนั้นคือความเชื่อในพระตรีเอกานุภาพ (trinity) โดยหลักการแล้ว อ็อกส์ตินนำศรัทธามาใช้เพื่อเข้าถึงสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงคือพระเจ้านั่นเอง

๑.๑.๒ ความสำคัญของศรัทธา

ความศรัทธา (Faith) มีความสำคัญในฐานะเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำเราไปสู่พระเจ้า คือการยอมรับในฤทธานุภาพของพระเจ้าโดยศรัทธา และต้องเป็นการยอมรับโดยปราศจากการพยายามพิสูจน์ด้วยเหตุผล จากจุดแรกนี้ถือว่าเป็นกฎของหลักศรัทธา เป็นกฎที่อ็อกส์ตินเรียกร้องให้ต้องยอมรับล่วงหน้าก่อนที่ความจริงจะถูกเปิดเผยโดยตัวศรัทธาเอง สำหรับกฎนี้สิ่งที่ต้องคัดทิ้งไปก็คือความสงสัย เพราะความสงสัยไม่สามารถมาพร้อมกับกรยอมรับได้ อ็อกส์ตินยืนยันว่า ในความเชื่อนั้น เราต้องเชื่อในสิ่งที่ถึงแม้เราจะไม่เคยเห็นมันมาก่อน ยกตัวอย่างเช่น เมืองที่เราไม่เคยเห็นจริงๆ มันไม่ใช่ว่าไม่มีอยู่ แต่ถ้ามีความเชื่อเป็นเงื่อนไขแรกเราก็จะพยายามไปเห็นเมืองนั้นจริงๆ ได้^{๙๙} ศรัทธาจึงเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์มนุษย์กับพระเจ้า และเป็นสิ่งแรกที่จะขาดไม่ได้เลย ดังนั้นศรัทธาจึงวิถีทางเดียวที่มนุษย์จะทราบพระเจ้าได้

ประการต่อมาอ็อกส์ตินเชื่อว่าศรัทธาเป็นเครื่องมือ เป็นที่มา เป็นหนทาง อย่างหนึ่งเพื่อค้นหาความรู้และความจริงสูงสุด^{๑๐๐} ถ้าหากว่าเราพิจารณาถึงการแสวงหาความรู้ และความจริงนักปรัชญาแต่ละคนใช้เครื่องมือที่ต่างกัน และเครื่องมือที่นักปรัชญาใช้กันมากที่สุดมี ๔ อย่าง คือ^{๑๐๑}

๑) เหตุผล (Reasoning) ซึ่งเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งทำให้เข้าใจสิ่งต่างๆ อันเกิดจากสัจพจน์ (Axioms) ได้แก่เหตุผลที่ไม่ต้องพิสูจน์ เป็นความจริงที่ทุกคนยอมรับว่าเป็นจริง และวิธีนิรนัย (Deductive method) คือการหาเหตุผลจากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย

๒) การสังเกต (Observation) คือการเฝ้าพิจารณาและติดตามผล สังเกตสิ่งเฉพาะอย่างเพื่อค้นหาคำตอบสิ่งที่สากลเรียกว่าวิธีอุปนัย (Inductive method)

^{๙๙} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 27.

^{๑๐๐} Ibid., P. 28.

^{๑๐๑} สมิต ศรีคำแดง, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : นิลาการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕.

๓) ศรัทธา (Faith) ได้แก่ความเชื่อ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความรู้ได้อย่างหนึ่ง เรียกว่า ความรู้เกิดจากความเชื่อ (KnowMedge by faith)

๔) อัจฉริยตักกญาณ (Intuition) ความรู้เกิดจากภายในเกิดจากการหยั่งรู้ เกิดขึ้นเฉพาะบุคคล รู้ได้เฉพาะตน บางทีเป็นความรู้จากญาณพิเศษ (Enlightenment) บางทีเป็นการดลใจ เปิดเผยจากพระเจ้า (Revelation)

สำหรับอภิสตินใช้ศรัทธาเป็นเครื่องมืออันสำคัญ เพื่อเข้าถึงความรู้และความจริง และความรู้ที่อภิสตินเห็นว่ามนุษย์ควรแสวงหา คือความรู้ที่แท้จริง (Reality) ทั้งนี้ไม่ใช่จุดประสงค์ทางวิชาการ แต่เพราะความรู้ดังกล่าวสามารถนำความสุขมาให้แก่เจ้าของความรู้ได้ ดังนั้นอภิสตินจึงเห็นว่ามนุษย์ต้องแสวงหาความรู้ที่แท้จริง และความรู้ที่แท้จริงก็คือการรู้ความเป็นจริง^{๓๓} อภิสตินได้แบ่งความรู้ออกเป็น ๓ ระดับคือ

๑. ความรู้ระดับสัมผัส (sense KnowMedge) คือความรู้ที่เราได้รับมาทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ จัดว่าเป็นความรู้ที่สามารถให้ความถูกต้องในระดับของมันได้ แต่ตามธรรมชาติของอภิสติน ความรู้จากประสาทสัมผัสนั้นเป็นความรู้ระดับต่ำ มันจึงให้ความรู้ที่น้อยและไม่แน่นอน เพราะสาเหตุ ๒ ประการคือ^{๓๔}

๑) ประสาทสัมผัส (มีตาเป็นต้น)ของเราเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๒) วัตถุอันเป็นมูลเหตุ (อายตนะภายนอก)เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่คงที่ และยังมีส่วนประกอบอย่างอื่นอีกที่ทำให้ความรู้ระดับนี้สามารถผิดไปได้คือ เวลาและสถานที่ ตัวอย่างเช่น ใบพายในน้ำซึ่งตรงแต่ปรากฏแก่เราเป็นของที่คดงอเป็นต้น^{๓๕}

๒. ความรู้ขั้นเหตุผล (rational knowledge) อภิสตินเห็นว่า ประสาทสัมผัสเป็นสิ่งที่คนและสัตว์มีอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แต่คนสามารถมีความรู้ด้านเหตุผลเหนือกว่า ดังนั้นความรู้ขั้นเหตุผลอันเกิดจากการรู้จักเปรียบเทียบสิ่งต่างๆโดยอาศัยประสาทสัมผัสเป็นข้อมูลนี้ จึงสูงกว่าความรู้ระดับสัมผัส ความแตกต่างระหว่างความรู้ทั้ง๒อย่างนี้คือ ความรู้ประเภทแรกเป็นการเชื่อต่อประสาทสัมผัสซึ่งอาจจะผิดได้ตลอดเวลา ความรู้ประเภทที่๒เป็นความเข้าใจในสิ่งนั้น

^{๓๓} ปานทิพย์ ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๔๔.

^{๓๔} Stumpf, S.E., Philosophy: History & Problems, P.133.

^{๓๕} Ibid., P.134.

๓. ความรู้ชั้นปัญญา (wisdom) เป็นความรู้ที่ใช้เหตุผลเช่นกัน แต่การใช้เหตุผลกับวัตถุภายนอกนั้นไม่มีความมั่นคง เพราะวัตถุภายนอกเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ออกัสตินจึงเน้นให้ใช้เหตุผลไตร่ตรองสิ่งที่เป็นนิรันดร์ ไม่มีความเปลี่ยนแปลงและเป็นสิ่งสูงสุดซึ่งได้แก่พระเจ้าเท่านั้น

ในเรื่องความแท้จริงนี้ออกัสตินมีพรศนะเหมือนพลาโต ที่ว่าสิ่งที่ปรากฏต่อผัสสะของเรานั้นมีความเปลี่ยนแปลง แต่ความแท้จริงนั้นมีอยู่ในโลกแห่งแบบ (world of ideas) แต่ออกัสตินมาเปลี่ยนเสียใหม่ว่า ความเป็นจริงเป็นแบบที่มีอยู่ในพระปัญญาของพระเจ้าเท่านั้น ดังนั้นมนุษย์จึงต้องพยายาม เข้าถึงความจริงดังกล่าวนี้ โดยเริ่มจากความเชื่อในพระเจ้าก่อนอย่างอื่น

ถึงแม้ว่าความศรัทธาจะเป็นบ่อเกิดของความรู้ได้ก็ตาม แต่ศรัทธาก็เป็นเพียงความจำเป็นประการแรกเท่านั้นที่ต้องมี แต่ที่สำคัญก็คือสิ่งจะติดตามศรัทธามาคือเหตุผล (Ratio) และการเปิดเผยของพระเจ้า (Revelation) เหตุผลเป็นความสามารถที่จะรู้ เป็นคุณสมบัติภายในของมนุษย์ แต่มนุษย์จะรู้สิ่งจะธรรมอันลึกซึ้ง และกว้างใหญ่ไพศาลด้วยตนเองไม่ได้ นอกจากได้รับการเปิดเผยของพระเจ้า (Revelation) การเปิดเผยนี้เป็นเหมือนแสงสว่างที่พระเจ้าส่องแสงมาให้รับรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ ทำให้มนุษย์เข้าใจด้วยแสงสว่างนี้ ถ้าปราศจากแสงอันนั้นแล้วมนุษย์ก็จะไม่สามารถเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้เลย** ออกัสตินมีความเห็นว่า ความรู้ชั้นนี้ไม่อาจที่จะมาจากสิ่งที่จำกัดภายนอกได้ และไม่อาจเห็นผลเต็มที่โดยใจเขาเอง ดังนั้นความรู้ที่จะหาได้นั้นอยู่เหนือความสามารถของจิตใจ คือต้องมาจากพระเจ้าเท่านั้น*** มนุษย์มีเหตุผล(Reason)จำกัด รู้เท่าที่รู้ได้ ถ้าจะรู้มากต้องอาศัยพระเจ้า****ซึ่งออกัสตินเนี่ยน(Augustinians)ได้สรุปแนวคิดเป็นสูตรสำเร็จว่า “..ศรัทธาที่สามารถจะทำให้เข้าใจได้คือศรัทธาจากการเปิดเผยของพระเจ้า”** ความคิดเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าศรัทธาทำให้มนุษย์มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพยำเกรงตัว ดังนั้นถึงแม้ว่าออกัสตินจะถือว่าความรู้ชั้นปัญญาจะเป็นความรู้สูงสุดก็ตาม แต่ความรู้ชั้นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐาน และความรู้ที่มีคุณค่าที่สุดก็คือความรู้เกี่ยวกับพระเจ้า ผู้ทรงอยู่เหนือวัตถุทางกายภาพ ทรงไม่เปลี่ยนแปลง และทรงเป็นอมตะเท่านั้น

** Karl Jaspers, *Plato and Augustine*, (New York : Harcourt, Brace & World, 1957), P. 79.

*** Stumpf, S.E. , *Philosophy: History & Problems*, P. 137 .

**** อนิธ ศรีคำแดง, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*, หน้า ๔๕.

*** Etienne Gilson, *Reason and Revelation in the Middle Ages*, (New York : Charles

สรุปว่าในระบบปรัชญาของอ็อกัสตินนั้น ศรัทธาถือว่ามีความสำคัญมากที่สุด จึงสามารถกล่าวได้ว่า ในระบบปรัชญาของเขาถ้าขาดศรัทธาแล้วแนวคิดอื่นๆก็แทบหมดความหมาย เพราะขาดแก่นแกนหลัก ในที่นี้ผู้วิจัยสรุปความสำคัญลงเป็น ๒ อย่าง คือในฐานอภิปรัชญา ศรัทธาเป็นบันไดขั้นแรกอันจะนำพามนุษย์ไปสู่พระเจ้าที่จะขาดเสียไม่ได้ และในฐานะญาณวิทยาศรัทธาเป็นที่มาของความรู้อันมีคุณค่า คือความรู้เกี่ยวกับพระเจ้า ความรู้อื่นๆเช่น ความรู้ทางตรรกศาสตร์ ความรู้ทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ จะถือว่ามีคุณค่าก็ต่อเมื่อความรู้เหล่านั้นสนับสนุน เกื้อกูลเพื่อให้รู้พระเจ้าเท่านั้น

๓.๓.๓ พัฒนาการของศรัทธา

อ็อกัสตินได้กล่าวถึงพัฒนาการของศรัทธาไว้ ๓ ขั้นตอนคือ

๑. ความเชื่อ

๒. ความเข้าใจ

๓. ปัญญา

ความเชื่อ → ความเข้าใจ → ปัญญา (การรู้แจ้ง)

ขั้นตอนทั้ง ๓ ประการนี้ ต่างก็เป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน มีลักษณะเหมือนปฏิกิจสมุปบาทของพุทธปรัชญาเถรวาท ในกระบวนการของพัฒนาการนี้เริ่มที่ความเชื่อ ซึ่งก็ได้แก่เชื่อพระเจ้า แต่ความเชื่อจะเจริญก้าวหน้าไปได้นั้นต้องประกอบด้วยความรักพระองค์ด้วย ดังที่อ็อกัสตินกล่าวไว้ว่า "เรารักพระองค์และเราก็มีความศรัทธาด้วย และในความศรัทธาก็ถ่อมความรักเคารพพระองค์ด้วย เข้าไปอยู่กับพระองค์ด้วยความรักโดยเป็นบุตรของพระองค์ นั่นคือศรัทธาในพระเจ้าที่พระองค์ต้องการจากเราและพบในเราเท่านั้น เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่พระองค์ประทานให้เรา" ความศรัทธาในกระบวนการนี้มีมนุษย์จะต้องเปิดใจรับพระองค์ด้วยความไว้วางใจ เพราะว่ามันเป็นแก่นหลักนำไปสู่ความก้าวหน้า สำหรับอ็อกัสตินแล้วเพราะความศรัทธาจึงทำให้ท่าน ยอมละทิ้งความภูมิใจของมนุษย์ ยอมถ่อมตน ยอมรับว่าพระเจ้าอยู่เหนือตน ยอมรับความจริงที่พระเจ้าประทานให้แทนที่จะพยายามเอาชนะมัน โดยให้ความเชื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่สิ่งอื่นๆ

เมื่อศรัทธาเกิดขึ้นแล้วสิ่งที่จะติดตามมาจากศรัทธา อันเป็นพัฒนาการขั้นต่อไปของศรัทธาก็คือความเข้าใจ การที่ความเชื่อเป็นที่มาของความเข้าใจถือว่าเป็นกฎที่สำคัญ ดังที่อ็อกัสตินได้ยืนยันไว้ว่า "ถ้าคุณจะยังไม่เชื่อ คุณจะยังไม่เข้าใจ" (If you will not believe you

shall not understand)^{๑๙} และเมื่อเข้าใจแล้วก็จะได้พบความจริง ความเข้าใจและความจริงทั้งสองเป็นสิ่งที่มาพร้อมกัน เพราะเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันคือความศรัทธา

สำหรับข้อความว่า “เชื่อเพื่อเข้าใจ” นั้นมิได้หมายความว่าถ้าปราศจากความเชื่อแล้วเราจะไม่เข้าใจอะไรเลย แต่คำว่าเชื่อเพื่อเข้าใจในความหมายของอ็อกัสตินนี้ หมายถึงมนุษย์สามารถจะเข้าใจเรื่องธรรมชาติสามัญที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยความเชื่อ แต่สำหรับเรื่องเกี่ยวกับความจริงหลังปรากฏการณ์ มนุษย์ต้องอาศัยความเชื่อถึงจะเข้าใจได้ ดังนั้นความเชื่อกับความเข้าใจต้องไปด้วยกัน ต้องอยู่เคียงข้างช่วยเหลือกันเรื่อยไป ดังนั้นอ็อกัสตินจึงพูดถึงพัฒนาการขั้นที่สองไว้ว่า “ศรัทธาก็คือความเข้าใจที่ค้นพบ” (*Fides quaerit, intellectus invent*) ความศรัทธานั้นเป็นเบื้องต้นของความเข้าใจ ซึ่งจัดว่าเป็นกฎของอ็อกัสตินว่าเชื่อในสิ่งที่คุณอาจเข้าใจ トラバเท่าที่คุณยังไม่เชื่อ คุณจะไม่เข้าใจ^{๒๐} ความเข้าใจคือรางวัลของศรัทธา (*Understanding is the reward of faith*)^{๒๑} และสิ่งตอบแทนที่ใจได้รับเป็นรางวัลของศรัทธา คือความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในพระเจ้า ถึงแม้ว่าความเชื่อเป็นที่มาของความเข้าใจ แต่อ็อกัสตินก็ไม่ได้เชื่อโดยไม่พิจารณาถึงเหตุผลเลย ดังนั้นถ้าเรื่องใดต้องเข้าใจพื้นฐานของเรื่องจึงจะเชื่อได้ ในเรื่องนั้นก็ใช้เหตุผลควบคู่ไปด้วย แต่ถ้าเรื่องใด ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยเหตุผลเช่นเรื่องศาสนา เรื่องนั้นก็ต้องใช้ความเชื่อ นำหน้า^{๒๒} ดังนั้นศรัทธาและความเข้าใจจึงเป็นเอกภาพ (*unity*) ในทวีภาพซึ่งแยกกันไม่ได้ อ็อกัสตินเรียกว่าความเข้าใจเรื่องศรัทธา (*The Understanding of faith*)^{๒๓}

พัฒนาการขั้นต่อมาเมื่อศรัทธาก่อให้เกิดความเข้าใจแล้ว ตัวความเข้าใจนั้นเองก็คือปัญญาหมายถึงความเชื่อระดับสูงอยู่พ้นขอบเขตของภาษาสามัญ ไม่อาจใช้ภาษาสามัญมาอธิบายได้ เพราะมันเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เข้าใจ พัฒนาการขั้นนี้ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยของการเติบโตของศรัทธาที่อ็อกัสตินกล่าวไว้ว่า “เมื่อศรัทธาเกิดในบริบทของตนเอง เหตุผลตามมามากมายหลังก็จะพบบางสิ่งที่ศรัทธากำลังแสวงหา เพราะว่าศรัทธาทำให้เราเข้าใจสิ่งที่

^{๑๙} Ibid., P. 32.

^{๒๐} The encyclopedia of philosophy, volumes 1 and 2, p. 199.

^{๒๑} Etienne Gilson, Reason and Revelation in the Middle Ages, P. 19.

^{๒๒} กิริติ บุญเชื้อ, แก่นปรัชญาสุคตกลาง, หน้า ๔๐.

^{๒๓} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 36.

เราเชื่อ เพราะศรัทธามีตา (ปัญญา) ของตนเอง”^{๙๙} ในพัฒนาการขั้นที่สามนี้เมื่อมนุษย์มีปัญญาก็จะเกิดความรู้สึกถึงความจริงกล่าวคือพระเจ้า ด้วยดวงตาคือปัญญา

สรุปว่าพัฒนาการของศรัทธานั้นมี๔ขั้นตอน คือเริ่มจากความเชื่อ อันเป็นพื้นฐานของการเปิดใจกว้างเพื่อแสวงหาความจริงอย่างไม่มีอคติ เมื่อแสวงหาก็คงเกิดความเข้าใจอันจะช่วยให้ความเชื่อชัดเจนและมั่นคงขึ้นติดตามมา ต่อจากนั้นความเข้าใจจะเป็นสิ่งที่ช่วยเตรียมจิตของมนุษย์ให้เข้าถึงสิ่งเหนือประสบการณ์มนุษย์ เรียกว่าเกิดปัญญา(ความรู้แจ้ง) หลักพัฒนาการดังกล่าวนี้ออกก็ลตินได้รวมความเชื่อซึ่งเป็นเรื่องศาสนา และความเข้าใจซึ่งเป็นเรื่องปรัชญาเข้าด้วยกันโดยออกก็ลตินเชื่อว่า

ศรัทธาเท่านั้นที่จะอำนวยความสะดวกให้ ซึ่งมูลฐานที่จะใช้เป็นที่ตั้งต้นแสวงหาปัญญา เพราะศรัทธาเป็นทั้งการรู้ ซึ่งทำให้ความรักสิ่งที่เป็นสิ่งที่อยู่ในใจได้ และทั้งเป็นการไม่รู้ ซึ่งเป็นเหตุทำให้ความรัก ยังคงเป็นความปรารถนาอยู่ ...การค้นพบปัญญา โดยอาศัยศรัทธานั้นเองและเป็นการเริ่มต้น ปัญญานั้น โดยอาศัยการเข้าใจ^{๑๐๐}

๓.๓.๔ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

ประเด็นเรื่องเป้าหมายของศรัทธานั้น ออกก็ลตินมีความเห็นเหมือนอย่างนักเทวศาสตร์ทั้งหลายว่า ศรัทธาต้องดำเนินไปด้วยความรู้ลึกที่ผูกมัดตัวเราเองกับความลึกซึ้งของการมีชีวิตอยู่ และต่อสภาพสุดท้ายอันเป็นการหลุดพ้นและการรู้แจ้ง^{๑๐๑} ในหัวข้อที่ผ่านมาผู้วิจัยได้อภิปรายไว้ว่าศรัทธามีพัฒนาการไปสู่ปัญญา ปัญญาในพระคัมภีร์ของออกก็ลตินได้แก่ “พระปัญญาของพระผู้เป็นเจ้า”^{๑๐๒}(wisdom of God) ดังนั้น การจะพูดว่าผู้เข้าถึงพระเจ้าก็คือผู้ที่เข้าถึงปัญญา ผู้เข้าถึงปัญญาก็คือเข้าถึงพระเจ้า ก็ถูกต้อง อีกอย่างหนึ่งปัญญาก็คือสิ่งจะเพราะความรู้แจ้งของพระเจ้าและสิ่งจะเป็นสิ่งเดียวกัน (I am the truth)^{๑๐๓}

^{๙๙} Roger Hazeton , *Selected writing of Augustine*. (New York : The world publishing Company, 1962), P. 134.

^{๑๐๐} จันทน์ ทองประเสริฐ , *ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง* , (กรุงเทพฯ:นานนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒.

^{๑๐๑} James W. Fowler, *Christian perspectives on faith development*, (Michigan: Eerdmans Publishing Company, 1992), P. 6.

^{๑๐๒} Ebonee Gilson, *The christian philosophy of Saint Augustine*, p. 6.

^{๑๐๓} Ibid., P. 6.

เนื่องจากปัญญาคือพระเจ้า และพระเจ้าเป็นองค์ความเป็นจริง ฉะนั้นปัญญาก็คือความเป็นจริง และปัญญาที่เป็นจริงนั้นต้องอยู่ในแบบในพระปัญญาของพระเจ้า แต่มนุษย์มีปัญญาจำกัดอยู่ภายในธรรมชาติ ไม่สมบูรณ์ เมื่อมนุษย์มีปัญญาไม่สมบูรณ์ จึงไม่อาจเข้าถึงพระเจ้าผู้ทรงมีลักษณะเป็นนามธรรม ทรงอูตรภาพ (Transcendence) ได้ด้วยประสาทสัมผัส ซึ่งออกัสตินพูดถึงคุณลักษณะเช่นนี้ไว้ว่า

ข้าพเจ้าจะทำอย่างไร จึงจะพบพระผู้เป็นเจ้า ? ข้าพเจ้าจะพิจารณาดูแผ่นดิน แผ่นดินก็ถูกสร้างสรรค ความงามแห่งสวนต่างๆของแผ่นดินนั้น ก็มีผู้สร้าง.....ข้าพเจ้าก็ยังคงแสวงหาพระผู้ที่ทรงสร้างสิ่งเหล่านี้ พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสร้างสิ่งเหล่านี้ ซึ่งประจักษ์แก่สายตาของข้าพเจ้า (พระเจ้า) หากได้เป็นสิ่งที่จะมองเห็นโดยมั่งลึกๆไม่ ฉะนั้นการแสวงหาพระผู้เป็นเจ้าในสิ่งที่พอมองเห็นได้และมีตัวตนนั้น จะไม่พบพระองค์เลย^{๙๙}

ปัญหาที่ตามมาก็คือ เมื่อมนุษย์มีปัญญาที่ไม่สมบูรณ์ มนุษย์จะรู้จักพระเจ้าได้ด้วยวิธีอย่างไร ออกัสตินตอบว่า มนุษย์ไม่สามารถรู้จักพระเจ้าด้วยปัญญาของตน แต่พระเจ้าทรงสร้างชีวิตมนุษย์ขึ้นมา ชีวิตนั้นเป็นแสงสว่างของมนุษย์ มนุษย์ก็จะสามารถรู้ความเป็นจริงนี้ในคร โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระเจ้า โดยที่พระเจ้าทรงใช้การส่องสว่าง (Illumination) มายังจิตของมนุษย์ แสงสว่างแห่งพระปัญญา (Intellectual light) ของพระเจ้าเปรียบเสมือนแสงสว่างของดวงอาทิตย์ กล่าวคือยามใดที่พระอาทิตย์ฉายแสง แสงสว่างของดวงอาทิตย์ก็สามารถทำให้มนุษย์มองเห็นสรรพสิ่งได้ชัดใบใด ยามใดที่พระเจ้าทรงส่องแสงสว่างแห่งพระปัญญามายังจิตของมนุษย์ มนุษย์ย่อมสามารถรู้ความเป็นจริงนี้ในคร^{๑๐๐} ดังนั้นพระเจ้าจึงเป็นแสงสว่างทางปัญญาที่เป็นปฏิกิริยาแห่งสิ่งจะ เหมือนดวงอาทิตย์เป็นปฏิกิริยาแห่งแสงสว่าง^{๑๐๑} ออกัสตินถือว่ามนุษย์จะเข้าถึงพระเจ้าผู้ทรงเป็นเป้าหมายสูงสุด ก็ต้องอาศัยการส่องสว่างนี้เท่านั้น ออกัสตินเสนอวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายดังกล่าวไว้ ๒ ขั้นตอน คือ

๑. การพยายามตัดกิเลส และความวุ่นวายทางประสาทสัมผัสภายนอก
๒. การเข้าสมาธิ โดยการใช้จิตวิญญาณแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับพระเจ้า

(๑) ออกัสติน เชื่อว่าสรรพสิ่งรอบกายภายนอก ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ออกห่างจากพระเจ้า เป็นสิ่งที่ทำให้จิตวิญญาณตกต่ำ ดังนั้นมนุษย์ต้องตัดความรู้ทางประสาทสัมผัสและตัด

^{๙๙} จานส์ ทองประเสริฐ, ปัญญาตะวันออกสมัยกลาง, หน้า ๔๗ - ๔๘.

^{๑๐๐} ปานทิพย์ (สุคนธร) ประเสริฐสุข, ปัญญาตะวันออกสมัยกลาง, หน้า ๔๖.

^{๑๐๑} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 10.

ความสุขอันเกิดจากประสาทสัมผัสด้วยอำนาจกิเลสตัณหาทั้งเสีย เพราะถ้าหากว่าเราจะจับความลับสนุ่นวาทะหนึ่งเสียได้ เขาก็ย่อมจะจับตัวสติปัญญาของตัวเองได้จริง ๆ ด้วย

(๒) การเข้าสมาธินั้น เป็นวิธีการที่ต่อมาจากขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนของจิตวิญญาณล้วนๆ กล่าวคือเมื่อมนุษย์สามารถลงความวุ่นวายที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัส โดยวิธีจะจับความปรุงแต่งของอายตนะภายนอกและภายใน ความปรารถนาและความร่ำร้อนของร่างกายก็จะถูกระงับลง เมื่อจะจับสิ่งรอบกวนเสียได้จิตก็จะสงบ วิธีการเช่นนี้เป็นการแยกจิตออกเป็นอิสระจากความต้องการที่ตกอยู่ใต้อำนาจของร่างกาย เพราะวิญญาณไม่สามารถค้นพบเสรีภาพของมันในขณะที่ยังเพลิดเพลินอยู่ในร่างกายและประสาทสัมผัส^{๙๙} การติดต่อกับพระเจ้าโดยตรง เป็นการสัมผัสพระเจ้าด้วยวิญญาณเรียกว่าการเข้าสมาธิ ซึ่งออกัสตินได้กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าได้หลังดวงวิญญาณ ของข้าพเจ้าออกเหนือตัวข้าพเจ้าเอง และบัดนี้ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ข้าพเจ้าพอจะสัมผัสได้ นอกจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าเท่านั้น”^{๑๐๐}

การติดต่อดังกล่าวของดวงวิญญาณกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้าเช่นนี้ เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของออกัสตินที่ต้องได้รับการช่วยเหลือจากพระเจ้า ดังที่ออกัสตินอธิบายภาวะเช่นนี้ไว้ว่า

พระองค์ได้ทรงเป็นผู้ช่วยเหลือข้าพเจ้าแล้ว และข้าพเจ้าได้เข้าใจและได้เห็นด้วยตาแห่งดวงวิญญาณของข้าพเจ้า นั่นคือข้าพเจ้าได้เข้าสู่แสงสว่าง ซึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง (พระเจ้าเป็นเจ้า) ไม่ใช่แสงสว่างธรรมดาที่มั่งคั่งจักจุพอจะมองเห็นได้.....^{๑๐๑}

การเข้าถึงพระเจ้าเช่นนี้ออกัสตินเรียกว่า “ชีวิตนิรันดร์” เป็นภาวะที่มนุษย์จะได้รับความสุขชั่วขณะซึ่งยังไม่สมบูรณ์แบบ ภายหลังที่ละร่างกายจากโลกนี้ไปอยู่ร่วมกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้าเท่านั้น จึงจะได้รับความสุขอย่างแท้จริง และเป็นเป้าหมายที่แท้จริงของศรัทธา ซึ่งศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นของแสวงหาแต่ค้นพบโดยปัญญา ตามพระคัมภีร์ของออกัสติน ชีวิตนิรันดร์ไม่ใช่ต้องศรัทธาในพระเจ้า แต่เป็นชีวิตที่รู้แจ้งเข้าใจในพระองค์ (Eternal life is not belief in Him; it is knowing Him)^{๑๐๒}

สรุปว่าศรัทธานั้นมีจุดหมายเพื่อเข้าถึงชีวิตนิรันดร์ โดยมนุษย์ต้องพยายามกระทำด้วยตนเองส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งนั้นออกัสตินเสนอให้อาศัยการส่องสว่าง (illumination) ของ

^{๙๙} Slumpf, S. E., Philosophy: History & Problems, P.136.

^{๑๐๐} จานงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๔๔.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔ - ๔๕.

^{๑๐๒} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 33.

พระเจ้าในจิตของมนุษย์ และส่วหนึ่งที่ส่งมานั้นเรียกว่าปัญญา ความก้าวหน้าทางปัญญานี้นับว่าเป็นการที่จิตเคลื่อนไหวอยู่ภายใน และมุ่งขึ้นไปหาพระผู้เป็นเจ้า ณ จุดสูงสุด เป็นการเปิดจิตไปสู่ความไร้ขีดช่วงแห่งสัจธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาของอ็อกัสตินจึงเป็นแบบถึงสรค์นิยม(creationism) เพราะอ็อกัสตินเชื่อว่าความคิดโดยตรงกับพระเจ้านั้น สามารถติดต่อได้ด้วยวิญญาณที่อยู่เหนือสสารทั้งมวล และเมื่อมนุษย์รวมวิญญาณเข้าเป็นเอกภาพกับพระเจ้าในสรวงสวรรค์ ระดับนี้จะอยู่เหนือบทบาทของศรัทธา หลังจากนั้นศรัทธาจะหมดหน้าที่ไป

๓.๔ ประเภทของศรัทธาของเรเนต์ อ็อกัสติน

๓.๔.๑ ประเภทของศรัทธา

เรเนต์ อ็อกัสติน ไม่ได้แบ่งประเภทของศรัทธาไว้อย่างชัดเจน เพราะอ็อกัสตินเป็นผู้เริ่มระบบปรัชญาคริสต์ การพัฒนาแนวคิดจึงยังไม่สมบูรณ์ทุกอย่าง แต่โดยสรุปแล้วศรัทธาที่ปรากฏในระบบปรัชญาของอ็อกัสตินนั้นมี ๒ ประเภท คือ

๑. ศรัทธาพระเจ้า (believe God)

๒. ศรัทธาในพระเจ้า (believe in God)^{๙๙}

ศรัทธาพระเจ้า หมายถึงการยอมรับอย่างธรรมดาต่อพระบัญชาของพระเป็นเจ้า ความศรัทธาประเภทนี้ไม่ได้ประกอบด้วยความรักและความหวัง เป็นความเชื่อที่ยังมีข้อสงสัย เป็นความเชื่อที่ยังไม่พร้อมยอมรับเหตุผลของพระบัญญัติของพระเจ้า อ็อกัสตินเห็นว่าศรัทธาประเภทนี้ไม่สามารถจะนำไปสู่ความเข้าใจในพระเจ้าได้ และไม่สามารถได้รับรางวัลจากความศรัทธานั้นเลย จึงเป็นศรัทธาประเภทที่ต่ำ

ศรัทธาในพระเจ้า หมายถึงศรัทธาซึ่งอ็อกัสตินได้นิยามไว้ว่า "การอนันยอมของมนุษย์ที่จะรักภักดีต่อพระคริสต์"^{๑๐๐} หมายถึงการยึดติดของจิตใจต่อพระบัญชาของพระเจ้า อันเป็นการบอกถึงความอ่อนน้อมต่อตนเอง เป็นการแสดงออกถึงความมั่นใจในพระเจ้า และอ็อกัสตินพูดถึงจุดยืนของความเชื่อประเภทนี้ว่า "เป็นความคิดโดยการยินยอม"^{๑๐๑} นอกจากนั้นความเชื่อประเภทนี้ยังต้องประกอบด้วยความรักในพระเจ้าด้วย ซึ่งหมายความว่าเรารักพระองค์และเดียวกันก็มี ความศรัทธาด้วย และในความศรัทธาที่ถนอมรักเคารพพระองค์ด้วย ศรัทธาประเภทนี้จึงต้องเป็น

^{๙๙} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, P. 31.

^{๑๐๐} Ibid., p. 31.

^{๑๐๑} Eleonore Stump, The Cambridge companion to Augustine, P. 26.

ความเชื่อมั่นโดยปราศจากข้อแม้ใดๆทั้งสิ้นไม่ต้องตามหาเหตุผลก่อนว่าทำไมจึงเชื่อ แต่เมื่อเชื่อแล้วก็จะเข้าใจได้เอง” ออกลิสตินถือว่าศรัทธาประเภทนี้เท่านั้นที่สามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้ และเป็นศรัทธาชั้นสูง

ความศรัทธาทั้ง ๒ ประเภทนั้น ในเวลาต่อมาได้รับการขยายความจากนักปรัชญาคนสำคัญคืออาเบลลาร์ด (Pierre Abelard) ผู้ที่ได้ศึกษางานของออกลิสตินและมีพระศนะในเรื่องพระเจ้าเหมือนกับออกลิสติน อาเบลลาร์ด ได้นิยามความเชื่อไว้ว่า ได้แก่สิ่งที่มันรับรองเราอีกด้วยอย่างมั่นคง และได้แยกศรัทธาดังกล่าวออกเป็น ๓ ประเภทคือ^{๑๑}

๑. ประเภทที่ต่ำ ได้แก่เชื่อพระเจ้า (credere Deum) คือต้องเห็นเหตุผลแล้วจึงเริ่มเชื่อนับว่าเป็นศรัทธาที่น้อยที่สุด

๒. ประเภทปานกลาง ได้แก่เชื่อเพราะเห็นแก่พระเจ้า (Credere Deo) คือมีศรัทธามากขึ้น นอกจากเชื่อว่าจริงแล้ว ยังวางใจว่าพระองค์ว่ามีพระฤทธิ์เดชและทรงซื่อสัตย์ต่อคำมั่นสัญญา

๓. ประเภทสูงสุด ได้แก่เชื่อในพระเจ้า (Credere in Deum) นับว่ามีศรัทธาแก่กล้า มีความรักและความเสียสละต่อพระองค์ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่ยึดมั่นตนเองเป็นหลัก

ศรัทธาประเภทแรกนั้น เป็นศรัทธาต้องหาเหตุผลให้ได้ก่อนถึงจะเชื่อ คือต้องเข้าใจก่อนถึงจะยอมเชื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ต้องมีเหตุผลคำประกันทุกอย่างเรื่องถึงจะยอมปลงใจเชื่อ โดยถือหลักการที่ว่า เข้าใจเพื่อที่จะเชื่อ (I understand so that I may believe) จัดว่าเป็นความเชื่อระดับต่ำหากเปรียบเทียบกับพระศนะของออกลิสติน

ศรัทธาประเภทที่สอง เป็นประเภทที่ยอมรับง่ายกว่าพวกแรก ยอมรับว่าพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด แต่ก็ยังหาเหตุผลมาไปพร้อมๆกับการเกิดขึ้นของความเชื่อ คือเชื่อแล้วจะต้องเข้าใจด้วยเหตุผลว่าทำไมจึงเชื่อ เชื่อแล้วมั่นใจว่าจะต้องเข้าใจด้วยเหตุผล มีความประนีประนอมระหว่างศรัทธากับเหตุผลมากขึ้น แต่ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการรู้แจ้งพระเจ้า เหมือนกับศรัทธาประเภทแรกของออกลิสติน

ศรัทธาประเภทที่สาม เป็นศรัทธาที่สูงที่สุด ไม่ต้องแสวงหาเหตุผลก่อนจึงค่อยเชื่อ เป็นศรัทธาในพระเจ้าเป็นความเชื่อที่ยึดตามหลักคำมั่นที่ว่าต้องศรัทธาในพระเยซูคริสต์ผู้ทรงเป็นบุตรของพระเจ้า ผู้เป็นพระเมสสิยาห์ซึ่งพระเจ้าทรงสัญญาไว้แต่กาลก่อนในประวัติศาสตร์ของอิสราเอล เชื่อในองค์พระคริสต์หมายถึงเชื่อในคำสอนของพระองค์ด้วย ทั้งชีวิตและคำสอนของ

^{๑๑} Etienne Gilson, Reason and Revelation in the Middle Ages, P. 21.

^{๑๒} กิริติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาสุคกลาง, หน้า ๑๗๑.

พระองค์คือการแสดงออกถึงอำนาจของพระเจ้าในโลก^{๑๑} ดังนั้นความศรัทธาประเภทนี้จึงเริ่มต้นตั้งแต่การเชื่อว่าพระเจ้าทรงมีจริงและทรงเป็นที่พึ่งพิงของเราได้จริง ไปจนถึงความหมายที่ลึกซึ้งขึ้นไปเรื่อย ๆ ความศรัทธาในพระเจ้าในความหมายที่ลึกซึ้งนั้นจะแสดงตัวออกในรูปความมั่นใจในการดำรงชีวิต รู้สึกว่าชีวิตนี้มีคุณค่า^{๑๒} และต้องประกอบด้วยความรัก คือความภักดีในพระเจ้า รวมไปถึงการละเว้นจากความชั่วร้าย การควบคุมตนเองได้ ทำตนให้อยู่ในกฎของพระเจ้า เป็นความรักที่อยู่เหนือความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน ความรักแบบนี้จึงมีลักษณะตรงข้ามกับความรักทางโลก^{๑๓} องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการคือความศรัทธา ความรัก ความหวัง ต่างเกี่ยวพันกันและกัน เพราะถ้าปราศจากความรักเสียแล้ว ศรัทธาก็มีขอบเขตไร้ประโยชน์ แต่ถ้าปราศจากศรัทธาเสียแล้ว ความหวังก็กินพื้งเช่นกัน ดังนั้นออกัสตินจึงกล่าวว่า “ไม่มีความรักใดที่ปราศจากความหวังและไม่มี ความหวังใดที่ปราศจากความรัก และไม่มีความรักหรือความหวังใดที่ปราศจากศรัทธา”^{๑๔} ศรัทธาประเภทที่ ๓ นี้เป็นศรัทธาที่ตรงกับศรัทธาที่ออกัสตินเน้นเสมอว่าเชื่อเพื่อที่จะเข้าใจ (I believe so that I may understand)^{๑๕} และเป็นศรัทธาประเภทต้องการให้ทุกคนมี เพราะศรัทธาประเภทนี้จะสามารถนำไปสู่อาณาจักรพระเจ้าได้

สรุปว่าออกัสตินไม่ได้แบ่งประเภทของศรัทธาไว้อย่างชัดเจน แต่เขาก็ได้กล่าวถึงศรัทธา ๒ ประการคือ ศรัทธาพระเจ้า และศรัทธาในพระเจ้า อยู่บ่อยๆจึงเห็นได้ว่าศรัทธา ๒ อย่างนั้น เป็นการแบ่งประเภทของศรัทธาของออกัสติน แต่ในข้อเขียนของอาเบลาร์ตซึ่งถือว่า เป็นอรรถกถาอธิบายแนวคิดของออกัสติน ได้แบ่งประเภทของศรัทธาออกเป็น ๓ ประการ ซึ่งช่วยให้ประเภทของศรัทธาของออกัสตินชัดเจนยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามศรัทธา ๓ ประการของอาเบลาร์ตก็สรุปลงในศรัทธาทั้ง ๒ ประเภทตามที่ออกัสตินอธิบายไว้นั่นเอง

^{๑๑} เดวี ทองดีพิศ, ศาสนาคริสต์, หน้า ๔๘๖.

^{๑๒} ปรีชา ช้างขวัญยืน, เสดสมภาร พรมหา, มนุสส์กับศาสนา, (โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐๕.

^{๑๓} เตือน คำดี, ปรัชญาตะวันตก จากยุคโบราณถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ:เนชั่นบุ๊คส์ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๗.

^{๑๔} Frank Thilly, A History of philosophy, (New Delhi : Indian Universities press, 1965), p.182.

^{๑๕} กิรติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาสุคตราช, หน้า ๑๖๐ .

๓.๕ ทรรศนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด

๓.๕.๑ ความเชื่อเรื่องพระเจ้า

ความเชื่อเรื่องพระเจ้านั้น ถือว่าเป็นมูลบทอันสำคัญในปรัชญาของอภิสติน เพราะว่าปรัชญาของอภิสตินนั้นเป็นปรัชญาคริสต์ และความเชื่อที่สำคัญของปรัชญาคริสต์ก็คือความเชื่อเรื่องพระเจ้า และคำสอนเรื่องพระเจ้านั้นถือว่าเป็นแกนหลักให้แก่คำสอนอื่นๆ ดังนั้นผู้วิจัยจะได้ศึกษาเชื่อเรื่องพระเจ้าที่ถือว่าเป็นแกนหลักของปรัชญาอภิสตินเป็นพิเศษ

พระเจ้าในทรรศนะของอภิสติน

อภิสติน มีความเชื่อเรื่องพระเจ้าเหมือนกับชาวคริสต์ทั่วไปว่า "พระเจ้า"(God) ในศาสนาคริสต์หมายถึงสิ่งที่มีภาวะ (Being) สูงสุดที่แตกต่างจากโลก เป็นผู้สร้างโลก (the Creator) และเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ^{๑๑} พระเจ้าในทรรศนะของอภิสตินนั้นเป็นการมองแบบนักปรัชญา โดยบูรณาการปรัชญากรีกเข้ากับความเชื่อทางศาสนาคริสต์อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอภิสตินรวบรวมแนวคิดของพลาโตว่าด้วยเรื่องมโนคติ (the Idea of good) เป็นพื้นฐานในการกำหนดลักษณะของพระเจ้า นอกจากนั้นการกำหนดลักษณะพระเจ้าของอภิสติน ยังเกิดจากการประนีประนอมความคิดเรื่องอันติมสัจในปรัชญาโพลินุส ที่โพลินุสเชื่อว่าพระเจ้าทรงเป็นอันติมสัจ ไม่เปลี่ยนแปลง สมบูรณ์อย่างเหลือล้น มีความแท้จริงอย่างยิ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม^{๑๒} เข้ากับความเชื่อเรื่องพระเจ้าตามเมตริกของศาสนาคริสต์ ที่ทรงมีลักษณะเป็นบุคคล^{๑๓} อภิสตินได้ประนีประนอมโดยผนวกแนวคิดทั้งสองนั้นเข้าด้วยกัน มาเป็นพระเจ้าในแบบของ อภิสตินคือพระเจ้าทรงเป็นทั้งอันติมสัจและทั้งทรงเป็นบุคคล โดยเรียกว่าพระตรีเอกภาพ (Trinity) หมายความว่าพระเจ้าทรงมีธรรมชาติเดียวในสามบุคคล คือแยกเป็นพระบิดาหรือพระเจ้า (the Father, the God) พระบุตรหรือพระเยซูคริสต์ (the Son, Jesus Christ) และพระจิต (Holy spirit)^{๑๔} พระเจ้าในหลักพระตรีเอกภาพทรงเป็นทั้งพระบิดา พระบุตร พระจิต คือในฐานะที่ทรงเป็นพระบิดาหมายถึงพระผู้ที่อยู่เหนือโลก ในฐานะที่ทรงเป็นพระบุตร หมายถึงการที่พระองค์ทรงอวดความเป็นมนุษย์

^{๑๑} ลิวลี คีวิล, "ปัญหาของการมีอยู่ของพระเจ้า" วิชาานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๙ หน้า ๗.

^{๑๒} Stumpf, S. E., Philosophy: History & Problems, P. 121.

^{๑๓} กิซติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาพุทธกลาง, หน้า ๔๕.

^{๑๔} ปานทิพย์ ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๔๕.

และทำงานร่วมกับมนุษย์คือพระเยซู ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระจิต หมายถึงพระวิญญาณของพระเจ้าที่มีความรักความเมตตาในคริสต์ศาสนิกชน^{๑๖} สรีระกานภาพ เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์แม้จะมีดวงเดียว แต่สามารถแยกเป็น ๓ ส่วน คือ ตัวดวงอาทิตย์ แสงของดวงอาทิตย์ และพลังงานของดวงอาทิตย์ ทั้งสามส่วนนี้มีความเท่าเทียมกัน ดังนั้นพระเจ้าในปรัชญาของอ็อกัสตินจึงเป็นเอกนิยม (Monotheism) ที่ต่างจากพหุชนะอื่นๆ

ความรู้เรื่องพระเจ้า (Knowledge of God)

ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่าพระเจ้าของอ็อกัสตินหมายถึงพระเจ้าในคริสต์ศาสนา ที่ทรงเป็นสิ่งสมบูรณ์สูงสุด (The Absolute) ที่อยู่นเหนือธรรมชาติและเป็นต้นกำเนิดของสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ โลกแห่งความเป็นจริง (world of reality) แยกออกจากโลกแห่งประสบการณ์ (world of sense) พระเจ้าคือโลกของความเป็นจริง ที่เป็นที่มาของการมีอยู่และคุณค่าทั้งหลายในโลกมนุษย์ ปัญหาเกิดขึ้นว่าเมื่อพระเจ้าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติและอยู่พ้นขอบเขตของการรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ เราสามารถที่จะรู้ถึงการมีอยู่และให้คำนิยาม (definition) แก่พระเจ้าได้อย่างไร อ็อกัสตินให้คำตอบในเรื่องนี้ว่า มนุษย์มีอาจที่จะให้คำนิยามแก่พระเจ้าได้เนื่องจากพระเจ้าเป็นสิ่งที่มีภาวะสมบูรณ์สูงสุดในตัวเอง (The Absolute being) เป็นสิ่งที่เป็นอย่างตัวเอง (Being itself) ปราศจากคุณลักษณะ (attributes) ใด ๆ แต่ขณะเดียวกันพระเจ้านี้เป็นต้นกำเนิดของคุณลักษณะทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้พระเจ้าจึงอยู่เหนือคำนิยาม^{๑๗} อ็อกัสตินเห็นว่าไม่มีข้อจำกัด (Finite mind) ไม่สามารถเข้าใจมันได้ (Infinite being)^{๑๘} พระเจ้าเป็นอนันตภาวะ (Infinite) อยู่เหนือภาวะที่มีข้อจำกัดทั้งหมดรวมทั้งในทัศน์ (Concept) ทุกอย่าง การรู้พระเจ้าไม่ได้เป็นอะไรเลย ง่ายกว่าความพยายามจะรู้พระเจ้าเป็นอะไรบางอย่าง แม้ว่าพระเจ้าไม่ได้เป็นสิ่งใดเลย แต่พระเจ้านี้เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่การพูดเช่นนั้นเท่ากับกับการยืนยันว่าพระเจ้าเป็นอะไรบางอย่างและไม่เป็นอีกอย่างหนึ่ง^{๑๙} ที่เป็นเช่นนี้เพราะภาษาของมนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้อย่างครบถ้วน เพราะภาษามีความจำกัด^{๒๐} แต่เพื่อเป็นพื้นฐานในการแสวงหาความเข้าใจ

^{๑๖} ปาฏิหาริย์ ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๖.

^{๑๗} คิวลี คิวลี, "ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า" วิทยาลัยนักศึกษาศาสนาบัณฑิต, หน้า ๑๐.

^{๑๘} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy: the European Emergence*, (Washington, D.C. : the Council for Research in Values and philosophy, 1999), P. 19.

^{๑๙} Ibid., P. 20.

^{๒๐} จานส์ ทอมป์สัน, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๐.

เกี่ยวกับพระเจ้า มนุษย์ไม่มีวิธีการอื่นอธิบายได้ จำเป็นต้องใช้ภาษาของตนซึ่งจำกัดอยู่ภายในประสบการณ์ กล่าวถึงพระเจ้า ผู้ทรงอยู่เหนือธรรมชาติ มนุษย์จึงสามารถที่จะรู้แต่เพียงว่าพระเจ้าเป็นอะไร แต่ไม่อาจที่จะรู้ได้ว่าพระเจ้าเป็นอย่างไร นอกจากพระเจ้าจะเปิดเผยความจริง (revelation) มาถึงจิตของมนุษย์ โดยมนุษย์ต้องอาศัยศรัทธา (Faith) เป็นพื้นฐานเท่านั้น

สารัตถะของพระเจ้า (Divine Essence)

ออกัสติน เชื่อตามคัมภีร์ไบเบิลว่าพระเจ้าทรงสร้างสรรพสิ่ง แต่พระองค์ไม่ได้สร้างพระองค์เอง เพราะการทรงสร้างตนเองเป็นสิ่งที่ไม่มีอาจเข้าใจได้ พระเจ้าทรงยืนยันว่า“เขาเป็นเขาเอง” (I am that I am)^{๑๖} ทรงสมบูรณ์สูงสุด ออกัสตินตีความหมายของคำว่าความสมบูรณ์ (Perfection) ว่าเป็นภาวะ (Being)^{๑๗} สรรพสิ่งที่อยู่ในพระเจ้าเป็นภาวะทั้งหมด ภาวะหรือสัจ (being as being) นั้นหมายถึงสิ่งที่คงที่ หรือไม่เปลี่ยนแปลง (immutable or changeless being) เท่านั้น Being มีลักษณะนิรันดร์และเที่ยงแท้แน่นอน ซึ่งเรียกกันว่าพระเจ้า^{๑๘}

พลาโตผู้เป็นต้นแบบทางปรัชญาของออกัสตินได้อธิบายสัจดังกล่าวไว้ว่า สัจ เป็นมโนคติสูงสุดซึ่งไม่มีผู้สร้าง เป็นอยู่เอง ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ออกัสตินได้อธิบายใหม่ว่าในคติสูงสุดนั้นได้แก่พระเจ้า พระเจ้าคือสิ่งที่เป็นอยู่ด้วยพระองค์เอง (God is Being itself)^{๑๙} ดังนั้น พระองค์จึงเป็นความสมบูรณ์สูงสุด จึงสรุปได้ว่าสารัตถะของพระเจ้าก็คือการมีอยู่โดยตนเอง หรืออัตถิภาวะ (Self-existence or subsistence)^{๒๐}

คุณลักษณะของพระเจ้า (God's attributes)

ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าไม่ทรงมีคุณลักษณะใดๆ เพราะการพูดถึงคุณลักษณะนั้นซึ่งเป็นข้อความขยาย เป็นสิ่งวางซัดจำกัดให้ประธาน ทำให้พระเจ้ามีข้อจำกัด แต่การที่เราพูดถึงคุณลักษณะก็เพื่อแสดงในเชิงเปรียบเทียบสิ่งสูงสุดเท่านั้น ซึ่งออกัสตินได้ชี้แจงไว้หลายอย่างคือ

^{๑๖} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy: the European Emergence*, P. 21.

^{๑๗} คำว่า ภาวะ (Being) หมายความว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง มีอยู่ด้วยตัวมันเองเรียกว่า Being itself, Being in itself, Being for itself.

^{๑๘} อติศักดิ์ ทองบุญ . คู่มืออภิปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๒.

^{๑๙} Stumpf, S.E., *Philosophy: History & Problems*, P.137.

^{๒๐} กิรีติ บุญเชื้อ, แก่นปรัชญาชุดกลาง, หน้า ๘๕.

๑. คุณลักษณะประการแรกของพระเจ้าคือ เป็นสิ่งที่ไม่อาจมองเห็น มีลักษณะเป็นแบบ (Ideas) ที่ไม่ขึ้นกับจิตของมนุษย์^{๓๙๙}

๒. พระเจ้ามีลักษณะเป็นพระจิตที่ไม่เปลี่ยนแปลง (Immutable spirit) ในฐานะที่เป็นภาวะสูงสุดพระเจ้ามีคุณลักษณะแห่งพระจิต (Spirituality)^{๔๐๐}

๓. พระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่เหนือส่วนประกอบใด ๆ (God is simplicity)^{๔๐๑} จึงเป็นสิ่งที่ปราศจากคุณลักษณะ (attributes) หมายความว่าคุณค่า (value) และลักษณะทั้งหลายในโลกมนุษย์เป็นสิ่งที่เราไม่อาจนำไปเป็นส่วนประกอบของพระเจ้าได้ เช่นเราไม่อาจที่จะกล่าวว่า พระเจ้ามีความรัก มีความยุติธรรม เพราะเหตุว่าพระเจ้าอยู่เหนือคุณค่าและเป็นที่มาของคุณค่าเหล่านั้น หากกล่าวได้ว่า พระเจ้าเป็นความรัก (God is love) ในฐานะเป็นต้นกำเนิดของความรักทั้งปวงและเป็นความรักสูงสุด

๔. พระเจ้าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง (God is immutable)^{๔๐๒} พระเจ้าไม่เปลี่ยนแปลงทั้งในขนาดและอดีต ดังจะดำรงอยู่ในปัจจุบัน คือพระเจ้าไม่เป็นเหมือนสิ่งอื่น ที่มีอยู่ในอดีตและในอนาคต เพราะอยู่ภายในกาลเทศะ แต่พระเจ้านี้แผ่การดำรงอยู่เท่านั้น ไม่ทรงถูกจำกัดด้วยกาลเทศะ นอกจากไม่ทรงถูกจำกัดแล้วพระองค์ก็ทรงเป็นผู้สร้างกาลเวลารับด้วย^{๔๐๓} จึงไม่ทรงตกอยู่ในกระแสธารแห่งความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นพระเจ้าทรงเป็นภาวะที่ไม่ใช่ทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่

๕. พระเจ้าทรงดำรงอยู่ในนิรันดร์ (God is eternal)^{๔๐๔} คุณลักษณะนี้สืบเนื่องมาจากว่าพระเจ้าคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงนั้นจึงต้องเป็นสิ่งนิรันดร์ด้วย เพราะพระองค์ทรงทรงเป็นความจริง (God is Truth)

๖. พระเจ้าทรงมีความดีทุกอย่าง (God is all-good)^{๔๐๕} ความดีของพระองค์สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประการ คือ

^{๓๙๙} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 217.

^{๔๐๐} Patrick J. Aspell, Medieval Western Philosophy: the European Emergence, P.21.

^{๔๐๑} ปานทิพย์ (คุณกร) ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๑.

^{๔๐๒} Patrick J. Aspell, Medieval Western Philosophy: the European Emergence, P. 22.

^{๔๐๓} จูเลียน อัคริย์ และคณะ, วิวัฒนาการแห่งความคิด : ภาควิชาปรัชญาและโลก, แปลโดย จุฑาทิพย์ ชุมะวิชัย, (กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

^{๔๐๔} ปานทิพย์ ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๑.

^{๔๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

(๑) Metaphysical good หมายถึงความดีในแง่ที่พระเจ้าทรงเป็นสัจ (Being) ที่สมบูรณ์ที่สุด จึงปราศจากข้อบกพร่องใด ๆ ทั้งสิ้น

(๒) Moral good หมายถึงว่าพระเจ้าทรงมีความประพฤติดีทางศีลธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความยุติธรรมอย่างสูงส่ง

นอกจากนั้นความดีของพระเจ้ายังหมายถึงความปลอดภัย และการพิทักษ์ปกป้องที่มนุษย์จะได้รับจากพระเจ้า โดยที่เขาคงต้องมีศรัทธาในพระองค์

๗. พระเจ้าทรงมีอำนาจอันตรภาพ (Immensity)^{๙๙๙} เป็นสภาวะที่กระจายอยู่ทุกที่ อันันตรภาพ ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่แต่เพียงในภพถึงในปัจจุบันเท่านั้น แต่ภาวะของพระองค์ปรากฏอยู่ในสรรพสิ่งทั้งภายในและภายนอก (Interior and Exterior) สรรพสิ่งจะมีภาวะของพระเจ้าอยู่เสมอในฐานะสิ่งสร้าง

๘. พระเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณ (Wisdom)^{๑๐๐๐} พระองค์ทรงครอบคลุมถึงมโนคติทุกอัน (Ideas) หมายความว่าพระปรีชาญาณของพระองค์นั้นอยู่เหนือมโนคติแห่งความรู้ทั้งหมด ความรู้ทั้งปวงอยู่ภายใต้มโนคติแห่งพระ พระเจ้าทรงรับทราบถึงภาวะ (Being) ทั้งหมด และทรงรู้แจ้งสรรพสิ่งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต พระองค์ทรงรู้ทุกอย่าง เรียกได้ว่า "ลัทธิปัญญา" (Omniscient)

๙. พระเจ้าทรงมีลักษณะเป็นอุดมภาวะ (Transcendent)^{๑๐๐๑} หมายถึงการเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องบน พันรอบเขตของสรรพชาติ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับอุดมภาวะ (Transcendent) ของพระเจ้าในปรัชญาโทเลมีอุส

๑๐. พระเจ้าทรงเป็นผู้สอดส่องดูแล (God is provident) ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าทรงรักและเอาใจใส่ในตัวมนุษย์ ทรงสอดส่องดูแลความทุกข์และความสุขของมนุษย์ เปรียบเหมือนบิดาที่มีความรักในบุตรจะนั้น

สาเหตุและคุณลักษณะดังกล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์พอเข้าใจได้ในด้านของภาษาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ออกัสตินยังเชื่อว่าพระเจ้าอยู่พันรอบเขตของคำนิยาม มนุษย์สามารถจะรู้ได้แต่เพียงว่า

พระเจ้าเป็นสิ่งที่มิมีภาวะเป็นอยู่ด้วยตนเอง เป็นนิรันดร์ และไม่อาจเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่เป็นอย่างอื่น และด้วยสภาวะที่เป็นอย่างนั้นเอง ที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้

^{๙๙๙} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy: the European Emergence*, P. 22.

^{๑๐๐๐} Ibid., P. 22.

^{๑๐๐๑} ลิวอี้ คิริล, ปัญหาเรื่องกรรมมีอยู่ของพระเจ้า" *จิตวิทยานิพนธ์จักรพรรดิคารมพหุบัณฑิต*, หน้า ๑๑.

พระเจ้าเป็นความสมบูรณ์ ปราศจากส่วนประกอบ ปัญญา ความรู้ ความดี และอำนาจเป็น สวรรค์ของพระเจ้าซึ่งปราศจากคุณลักษณะ ด้วยสภาวะที่เป็น เป็นจิตอนันต์และปราศจาก ส่วนประกอบ พระเจ้าจึงอยู่นอกเหนืออวกาศ หมายถึงไม่ใช่สิ่งกินที่ พระเจ้าอยู่นอกเหนือ เวลาด้วยสภาวะที่เป็นนิรันดร์....พระเจ้าจึงทรงอยู่นอกเหนือทุกสิ่ง”^{***}

สรุปว่าอภิสตินได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับพระเจ้าเช่นเดียวกับโพลินีส และนักปรัชญา คริสต์โดยทั่วไป พระเจ้าของอภิสตินมีความต่างจากความคิดของนักปรัชญากรีก คือพระเจ้าใน ความเชื่อของนักปรัชญากรีกนั้นมีลักษณะเป็นพหุเทวนิยม (polytheism) บ้าง มีลักษณะเป็นเอก เทวนิยม (monotheism) บ้าง แต่พระเจ้าในพระคัมภีร์ของอภิสตินนั้นมีความเป็นเอกนิยมที่มีการ แบ่งออกเป็นสามภาคที่เรียกว่าพระตรีเอกานุภาพ (trinity) ลักษณะดังกล่าวนี้เกิดจากการ ประนีประนอม พระคัมภีร์ของโพลินีสที่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นนามธรรม เข้ากับพระเจ้าในพระคัมภีร์ของ ศาสนาคริสต์ที่ทรงมีลักษณะเป็นรูปธรรม กลายมาเป็นพระเจ้าที่ทรงมีลักษณะเป็นอูตรภวภาวะ (Transcendent) และในขณะเดียวกันก็เป็นอิมมัตภวภาวะ (Immanent)

๑.๕.๒ ความเชื่อเรื่องการสร้างโลก

อภิสตินเป็นนักปรัชญาคริสต์ จึงได้อธิบายโลกตามไบเบิลว่า พระเจ้าทรงสร้างสรรพ สิ่ง ไม่มีอะไรที่มีอยู่โดยที่พระเจ้าไม่ได้ทรงสร้าง^{***} และเชื่อว่าโลกมีความสัมพันธ์กับพระเจ้าอย่าง ใกล้ชิด ในฐานะผลสัมพันธ์กับเหตุ คือโลกเป็นผล พระเจ้าเป็นเหตุ พระเจ้าทรงเป็นเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีสิ่งใดที่อยู่นอกเหนือไปจากพระองค์^{***} เพราะโลกและ สรรพสิ่งถูกสร้างขึ้นมาจากพระองค์ แต่ปัญหาที่อภิสตินสนใจก็คือ พระเจ้าทรงสร้างโลกจาก ความไม่มีอะไรเลย ซึ่งเป็นเป็นการสร้างชนิดสมบูรณ์แบบ หรือทรงสร้างจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว ซึ่งเป็น การสร้างแบบมีเงื่อนไข อภิสตินได้ตอบปัญหานี้ว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า แต่

^{***} Frederick Copleston, S. J., A History of philosophy, (volume 2), (New York: A division of Doubleday & company, 1962), P. 87. " God as the self existent, etemal and immutable Being, is infinity, and, as infinite, incomprehensible. God is His own Perfection, is simple , so that His wisdom and knowledge, His goodness and power, are His own essence, which is without accidents. God, therefore, transcends space in virtue of His spirituality and simplicity, as he transcends time in virtue of His eternity :He is above all things."

^{***} กิติ บุญเจือ, แก่นปรัชญายุคกลาง, หน้า ๔๒๖.

^{***} พระพิทักษ์คนธนาธิการ, ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: ม. ป. ป.), หน้า ๒๐๗.

ทฤษฎีที่ว่าพระเจ้าสร้างโลกจากความว่างเปล่านี้ก็มีแตกต่างจากพลาโตและโพลติอุส โดยพลาโตเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว ดังที่พลาโตอธิบายไว้ว่า "โลกนี้เป็นโลกแห่งมีสละ เป็นเพียงภาพสะท้อนของความจริงจากโลกแห่งมโนคติ โลกแห่งมีสละคือรอยประทับของมโนคติบนสสาร" สสารเปรียบได้กับกระดาษสำหรับรองรับการประทับ ส่วนมโนคติเปรียบเหมือนตราประทับที่กดลงบนกระดาษ^{***} ดังนั้นในพระคมาของพลาโตโลกนี้มีองค์ประกอบ ๒ อย่างคือ มโนคติและสสาร พระเจ้าไม่ได้สร้างมโนคติและสสาร เพราะสิ่งทั้งสองมีอยู่ก่อนแล้ว พระเจ้าเพียงนำเอาสิ่งทั้งสองมาประกอบเป็นโลก^{****} ส่วนโพลติอุส อธิบายการสร้างโลกไว้ว่าพระเจ้าไม่ได้ทรงสร้างโลก แต่พระเจ้าทรงสมบูรณ์อย่างยิ่ง ความสมบูรณ์นั้นจึงล้นออกมาเป็นโลกและสรรพสิ่ง^{*****}

ออกัสตินไม่สามารถยอมรับทฤษฎีทั้งสองนี้ได้ทั้งหมด เพราะหากถ้ายอมรับทฤษฎีของพลาโต พระเจ้าจะสร้างโลกในลักษณะจำเป็น คือสร้างตามวัตถุและแม่แบบที่มีอยู่ก่อนแล้ว พระเจ้าก็จะมีอาการจำกด ไม่มีบทบาทและขัดกับพระคัมภีร์ ดังนั้นออกัสตินจึงเชื่อตามคัมภีร์ว่า พระเจ้าสร้างโลกจากความว่างเปล่า มิได้ทรงสร้างจากวัตถุหรือแบบที่มีมาก่อน แต่มีใช้ว่า พระองค์ทรงสร้างอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน พระเจ้าได้ทรงกำหนดแบบต่างๆ ด้วยพระปัญญาของพระองค์ แบบของสรรพสิ่งจึงอยู่ในพระปัญญาของพระเจ้า^{*****} ออกัสตินกล่าวถึงกระบวนการสร้างโดยการกระทำอย่างอิสระของพระเจ้า (God's free act) ไว้ดังนี้

Nothingness – Matter – Rationes seminales – Numbers – Soul and body^{*****}

(อวกาศ → สสาร → ปฐมเหตุ → จำนวน → วิญญาณและร่างกาย)

ออกัสตินอธิบายไว้ว่า เดิมทีเดียวไม่มีสิ่งใดแม้กระทั่งอวกาศและเวลา มีแต่พระเจ้าเพียงผู้เดียวเท่านั้น พระเจ้าทรงสร้างโดยเริ่มจากอวกาศ คำว่าอวกาศคือความไม่มีอะไรเลย แม้กระทั่งอวกาศ พระเจ้าทรงกระทำอวกาศนี้ให้กลายเป็นสสารไร้แบบ (Formless matter)^{*****} สสารนี้ ไม่มีคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งเลย ซึ่งต่างจากสสารของพวกเขาพวกนักสสารนิยมหรือ

*** พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก, หน้า ๑๔๘.

**** เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

***** คัมภีร์ ที สตร, A Critical History of Greek philosophy, แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน, หน้า ๒๐๙.

***** ปานทิพย์ ประเสริฐกุล, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๖๖.

***** Frederick Copleston, S. J., A History of philosophy, (volume II) (Augustine to Scotus), (New Jersey : Published in the United States by Paulist press, 1950), P. 74.

***** Ibid., P. 74.

วัตถุนิยม(materialism)เฉพาะสสารของพวกวัตถุนิยมนั้นเป็นสิ่งที่มิอยู่ แม้ว่าจะมีขนาดเล็กที่สุดก็ตาม เช่น ทฤษฎีอะตอม (atomistic theory) ในปรัชญากรีก ถึงจะเป็นสิ่งที่ปราศจากคุณสมบัติปราศจาก รส กลิ่น เสียง เย็น ร้อนใดๆทั้งสิ้น แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่มีรูปร่าง และมีอยู่ในกาลเทศะ***แต่สสารในพระคัมภีร์ของอภิสตินที่มาจากอภีภวณั้นเป็นสิ่งที่เสมือนกับอภีภวะ (Nothingness) คือสิ่งไม่มีทั้งรูปแบบและชนิด (Species and forms) สสารนี้เป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้ มีสารัตถะคือความมิอยู่อย่างเดียวเท่านั้น พระเจ้าทรงนำอภีภวะ (สิ่งที่ไม่มีมาก่อน) มาสู่ภวะ (God as bringing into being)**** กล่าวคือทรงนำสสารที่ไม่มีแบบ มารวมกับแบบที่พระองค์ทรงกำหนดขึ้น แล้วทรงสร้างเป็นโลกทางกายภาพ และพระองค์ทรงวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกำเนิด ให้เป็นไปตามสายพันธุ์ (Species) ของสิ่งต่างๆ เช่นทำให้กำเนิดม้า ดอกไม้ให้กำเนิดดอกไม้ แล้วให้ทุกสิ่งมีชีวิตและการไปตามกฎที่พระองค์ทรงวางไว้ มีปัญหาอยู่ว่ามนุษย์และสัตว์สร้างสิ่งใหม่ได้ได้อย่างไร อภิสตินตอบว่าพระเจ้าทรงปลูกปรุเมล็ด ลงในสสารและธรรมชาติ ให้เป็นสายพันธุ์ของทุกสิ่ง ดังนั้นทุกสายพันธุ์จึงมีพลังที่มองไม่เห็นอยู่ในตัว และก่อให้เกิดสิ่งใหม่ได้****

มีปัญหาคือว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกแบบเบ็ดเสร็จหรือไม่ อภิสตินตอบว่า พระเจ้าไม่ได้ทรงสร้างโลกแบบสมบูรณ์ในครั้งเดียว แต่ทรงสร้างแบบให้เป็นไปตามกฎวิวัฒนาการ กล่าวคือ พระเจ้าทรงสร้างสสาร (matter) ขึ้นมาทีเดียวพร้อมกัน แล้วทรงกำหนดให้สสารมีพันธุ์เหตุ (seminal reasons)**** คือสมรรถภาพที่จะทำให้สสารวิวัฒนาการไปเป็นสิ่งต่างๆแต่ยังอยู่ในรูปพลังงานศักย์ (potentiality) ที่ยังไม่ได้ปรากฏออกมาเป็นภาวะพร้อมๆกัน แต่ละอย่างค่อยๆ เติบโตเต็มศักยภาพของคนเองทีละน้อย เป็นเหมือนเมล็ดแมงที่พร้อมจะเกิดเป็นของจริง (Potentiality to Actuality)**** ในกระบวนการของการวิวัฒนาการที่สูงสุดซึ่งเป็นผลการสร้างของพระเจ้า คือ การสร้างมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นสุดยอดและเป้าหมายของสิ่งทั้งปวง เป็นศูนย์กลางของเอกภพ****

ปัญหาคือว่าสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นนั้น มีความแท้จริงเหมือนพระเจ้าหรือไม่ อภิสตินตอบว่าสิ่งเหล่านั้น ทั้งมีความเป็นจริง ทั้งไม่มีความเป็นจริง ที่มีความเป็นจริงเพราะได้

*** วิทยุวิทยุวิทยุ, ปรัชญาทั่วไป , พิมพ์ครั้งที่๑๕, หน้า ๒๒.

**** Stumpf, S.E., Socrates to Sartre: A History of Philosophy, (Singapore : McGraw-Hill Companies, 1999), P. 132.

**** Ibid., P. 133.

**** กิริติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาสุคกลาง, หน้า ๔๔.

**** Stumpf, S.E. , Socrates to Sartre: A History of Philosophy, P. 133.

**** กิริติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาสุคกลาง, หน้า ๔๔.

ความเป็นจริงมาจากพระเจ้า ที่ไม่มีความเป็นจริงเพราะสิ่งเหล่านั้นมีเพียงภาวะเท่านั้น มิได้มีความจริงแท้ ไม่มีความมั่นคง^{***} โลกนี้เป็นเพียงสิ่งสร้างของพระเจ้าจึงไม่สามารถมีความแท้จริงอย่างพระเจ้าได้ ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้านี้มีลักษณะเป็นจิตที่ไม่เปลี่ยนแปลง (Immutable spirit) ปราศจากสสาร (Matter) การประกอบตกแต่ง (Composition) ทรงมีอยู่ด้วยพระองค์เอง (Being itself) ดังนั้นพระองค์จึงเป็นความสมบูรณ์สูงสุด ต่างจากสิ่งที่พระองค์สร้างขึ้น (Creature) ที่ไม่ได้เป็นและมีอยู่ด้วยตนเอง เป็นเพียงความสมบูรณ์แบบสัมพัทธ์ (Relative Perfection)^{****} สิ่งสร้างซึ่งเป็นสสารจึงมีการเปลี่ยนแปลง (mutable) เป็นสิ่งชั่วคราว (temporal) มีจุดเริ่มต้น และมีจุดจบ ดังนั้นออกัสตินถือว่าโลกนี้เป็นอยู่ชั่วคราว เป็นสนามทดสอบความรักต่อพระเจ้า การเข้าใจเคล็ดลับของโลกอาจจะทำให้ใจคงอยู่กับโลกมากเกินไปจนลืมหน้าที่ต่อพระเจ้าเสียก็ได้^{*****} ออกัสตินจึงไม่ให้ความสนใจแก่โลกทางกายภาพ แต่พยายามเข้าใจธรรมชาติของโลกในความสัมพันธ์กับพระเจ้า เพื่อหาวิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด อันได้แก่การเข้าถึงนคร(โลก)ของพระเจ้า ซึ่งออกัสตินเชื่อว่ามิใช่โลกทางผัสสะและโลกทางทฤษฎีปัญหา^{*****} ออกัสตินได้อธิบายโดยยืมทฤษฎีของพลำโตที่ว่ามีโลกในมิติที่มีความจริงในตัวเองและโลกผัสสะที่ไม่มีความจริงในตัวเอง^{*****} มาเป็นต้นแบบในการสร้างทฤษฎี ๒ นคร (The two cities) คือนครของพระเจ้า (The city of God) และนครของมนุษย์ (The city of Man) นครของเจ้านั้นไม่มีผู้สร้างและไม่มีความเป็นโลกที่ไม่สามารถมองเห็นได้ เป็นโลกที่แท้จริง ไม่เปลี่ยนแปลง เนื่องจากมันประกอบด้วยรูปแบบที่เป็นอยู่ชั่ววันครเช่นเดียวกับโลกในมิติของพลำโต^{*****} ส่วนนคร(โลก)แห่งมนุษย์ นั้นมีลักษณะตรงข้ามกับนครแห่งพระเจ้า เป็นแดนแห่งความทุกข์ (the vale of tears) มนุษย์ที่อยู่ในโลกนี้จึงต้องพยายามทำความดี เพื่อจะเข้าถึงนครแห่งพระเจ้าซึ่งเป็นความสุทธาวร

๑.๕.๑ การพิสูจนความมีอยู่ของพระเจ้า

พระเจ้า (God) เป็นเอนิมาทที่มีอยู่ในศาสนาเทวนิยม (theism) และเป็นเอนิมาทของนักปรัชญาที่เชื่อว่าพระเจ้านั้นมีจริงโดยเฉพาะนักปรัชญา ผู้มีระบบอภิปรัชญาอันมีพื้นฐานมาจาก

^{***} จอห์น ฮอร์สเลวี, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๗.

^{****} Patrick J. Aspell, Medieval Western Philosophy: the European Emergence, P. 22.

^{*****} กิรีติ บุญจือ, แก่นปรัชญายุคกลาง, หน้า ๑๗.

^{*****} จอห์น ฮอร์สเลวี, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๒๓.

^{*****} พระนริศรนาภกนิ, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก, หน้า ๑๔๔ - ๑๔๗.

^{*****} Stumpf, S.E., Philosophy: History & Problems, P. 60.

ศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ ต่างก็ถือเอาความมีอยู่ของพระเจ้าเป็นจุดเริ่มต้นของอภิปรัชญาเหมือนกัน แม้ปรัญญากรีกก่อนๆจะได้แสดงแนวคิดไปในทางธรรมชาตินิยม (naturalism) อย่างเด่นชัดก็ตาม แต่ประเพณีนิยมทางอภิปรัชญาที่มีอิทธิพลคือ อภิปรัชญาของพลาโต และอริสโตเติล ก็เป็นฝ่ายเทวนิยม และเป็นแนวทางให้นักปรัญญาก่อนต่อมาได้ศึกษาเรื่องพระเจ้า จนถึงปัจจุบัน ปัญหาที่นักปรัญญาเหล่านี้ต้องการแสวงหาคำตอบก็คือพระเจ้านั้นมีอยู่ (God exists) นั้นจริงหรือไม่ มีหลักฐาน (evidence) อะไรที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของพระเจ้า มนุษย์สามารถรับรู้การมีอยู่ของพระเจ้าได้อย่างไร การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า ถือว่าเป็นความปรารถนาอย่างแรงกล้าในวงการอภิปรัชญาซึ่งถือว่าไม่มีภาระอื่นใดยากกว่านี้อีกแล้ว^{***} ในหัวข้อที่ผ่านมามีผู้วิจัยได้กล่าวถึงคุณลักษณะของพระเจ้าไว้หลายประการ เช่น พระเจ้าเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ (indivisible) นิรันดร์ (eternal) อุดมกรรมภาวะ (transcendent) คำเหล่านี้เป็นสิ่งที่เราจะสามารถเข้าใจได้ เช่นคำอื่น ๆ โดยทั่วไปเพียงไร สิ่งสำคัญที่สุดก็คือสมารถที่จะทำให้เราเข้าใจถึงการมีอยู่ของพระเจ้าได้หรือไม่ จิตภาพของพระเจ้า (Idea of God) เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง หรือเป็นเพียงความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ปัญหาเหล่านี้เป็นหน้าที่ของผู้ที่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าต้องให้คำอธิบายและเสนอเหตุผลในการพิสูจน์ให้ชัด^{****} ดังนั้นนักปรัญญาฝ่ายเทวนิยม จึงมีหน้าที่สำคัญประการหนึ่งคือหาเหตุผลมาประกอบบทพิสูจน์ให้เห็นจริงๆ ว่า พระเจ้ามีอยู่จริง ทั้งนี้เพื่อหักล้างข้อโต้แย้งของพวกอเทวนิยมที่อ้างว่า พระเจ้าไม่มีจริง ข้อพิสูจน์ของพวกเทวนิยมนั้นโดยมากมักอาศัยข้ออ้างทางศาสนา และมียุ่จำนวนไม่น้อยที่อาศัยข้ออ้างทางปรัญญา^{*****}

วิธีการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า

การพิสูจน์ หมายถึงการอ้างเหตุผลเพื่อที่จะหาข้อสรุป^{*****} เป็นการตัดสินใจความเชื่ออย่างมีเหตุผล การเสนอวิธีพิสูจน์จึงเป็นการอ้างเหตุผล (argument) ซึ่งประกอบไปด้วยข้อเสนอ (premises) ที่จะนำไปสู่ข้อสรุป (conclusion) การอ้างเหตุผล (argument) ที่ดีนั้นทำให้ได้ข้อสรุปที่จริง เนื่องจากประกอบด้วยข้อเสนอที่จริงและมีแบบอย่างของการอ้างเหตุผลที่ดี ในทางตรงกันข้ามการอ้างเหตุผลที่ไม่ดีทำให้ได้ข้อสรุปที่ผิด ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากการที่ประกอบด้วยข้อเสนอ

^{***} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 10.

^{****} ลิวลี คิริโล, "ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า" วิชาปณิพจน์อภิปรัชญาฉบับพิเศษ, หน้า ๑๒.

^{*****} อเล็กซ์ ทอมบุง, คู่มือ อภิปรัชญา, หน้า ๓๐๔.

^{*****} Rem B. Edwards, Reason and Religion, อ้างใน ลิวลี คิริโล, "ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า" วิชาปณิพจน์อภิปรัชญาฉบับพิเศษ, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒.

ที่มีผลหรือมีแบบของการอ้างเหตุผลที่ไม่ถูกต้อง^{***}ในเรื่องปัญหาการมีอยู่ของพระเจ้า ความคิดเห็นของนักปรัชญาแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายคือฝ่ายที่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้า กับฝ่ายที่ไม่แน่ใจและไม่ยอมรับในการมีอยู่ของพระเจ้า นักปรัชญาที่เชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าได้เสนอการอ้างเหตุผลเพื่อพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าไว้เป็นแบบอย่างที่ยึดต่อกันมา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ แบบได้แก่^{****}

แบบแรก เป็นการอ้างเหตุผลจากสิ่งที่มีมาก่อนประสบการณ์ (a priori proof) โดยพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าจากจิตภาพของพระเจ้า (Idea of God) ไปสู่การมีอยู่ (existence) การอ้างเหตุผลในลักษณะเช่นนี้ได้แก่การอ้างเหตุผลในแบบสัจวิทยา (ontological argument)

แบบที่สอง เป็นการอ้างเหตุผลจากสิ่งที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ (a posteriori proof) ข้อเสนอที่ใช้ในการพิสูจน์เป็นข้อเสนอก่ที่เกิดจากประสบการณ์ (empirical premises) เป็นหลัก นำไปสู่การมีอยู่ของพระเจ้า ลักษณะของการพิสูจน์แบบนี้ ได้แก่การพิสูจน์ในแบบจักรวาลวิทยา (cosmological) และแบบอันตวิทยา (teleological arguments)

การพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าของเซนต์ ออกัสติน

เซนต์ออกัสติน เชื่อว่าพระเจ้านั้นมีลักษณะเหมือนแบบในปรัชญาพลาโต คือมีความเป็นจริงสูงสุดแบบปรนัย (objective) ได้แก่ทรงมีอยู่จริงโดยไม่ขึ้นกับการรับรู้หรือการพิจารณาของผู้ใด^{*****} ไม่ว่าจะมีผู้เข้าถึงพระองค์หรือไม่ พระองค์ก็ทรงดำรงอยู่อย่างนิรันดร์ ดังนั้นจิตภาพแห่งพระเจ้าจึงเป็นความรู้ที่ทุกคนมีส่วนร่วมและไม่สามารถแยกจากจิตมนุษย์ได้ มนุษย์ไม่สามารถจะละเลยการรับรู้ แต่ก็ใช้ว่าจะรับรู้ได้อย่างแจ่มแจ้ง ไม่มีคนใดจะทราบถึงสถานะของพระเจ้าได้ แต่ก็ไม่มีใครจะละเลยความมีอยู่ของพระองค์^{*****} สำหรับออกัสตินแล้วเขามั่นใจว่าพระเจ้านั้นมีจริงโดยไม่ต้องพิสูจน์ เพราะเขาเชื่อตามมูลบทของคัมภีร์ว่ามนุษย์ทุกคนเชื่อว่า มีพระเจ้า ด้วยเหตุนี้เองพระคัมภีร์จึงไม่พยายามพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เพราะถือว่าความคิดที่ว่าพระเจ้านั้นมีจริงเป็นสิ่งที่

^{***} ลิวี คีวิล, "ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า" วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๔), หน้า ๑๑.

^{****} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{*****} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา สังคฤณ-ไธส, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๗๑.

^{*****} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 10.

รู้กันอยู่แล้ว” แต่ออกัสตินจะเชื่อว่าพระเจ้ามีอยู่จากประสบการณ์ของตนเองแล้วก็ตาม แต่นักปรัชญาจะต้องเชื่ออย่างมีเหตุผล เพราะปรัชญาตั้งอยู่บนฐานแห่งเหตุและผล ดังนั้นออกัสตินจึงหาวิธีการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าตามหลักเหตุผล

สำหรับวิธีพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า(Proof of the existence of God)ออกัสตินใช้ความศรัทธา (Faith) และความเชื่อ (belief)เป็นจุดเริ่มต้นไปสู่แนวทางในการพิสูจน์ ออกัสตินเชื่อว่า“ความมีอยู่ของพระเจ้าอยู่นั้นเราสามารถรับรู้ได้อย่างแท้จริง โดยอาศัยศรัทธาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น”^{๑๙๙} และยังเป็นประโยชน์แก่พวกเราที่ยอมรับพระองค์ก่อนโดยศรัทธา เพราะศรัทธาเป็นสิ่งที่ทำให้แสวงหาพระเจ้าและแสวงหาเหตุผล ก่อนการเห็นแจ้งพระเจ้าในอาณาจักรแห่งสวรรค์ การไม่ยอมรับสิ่งใด ไม่สามารถพิสูจน์สิ่งนั้นได้ ดังนั้นออกัสตินจึงเรียกร้องว่าความเชื่อว่ามีอยู่มีความสำคัญ เหมือนกับการมีอยู่ของประเภทความเชื่ออย่างอื่น”^{๒๐๐} ความเชื่อจึงต้องมาก่อนความเข้าใจถึงข้อพิสูจน์ทางเทววิทยาอย่างจริงจัง และออกัสตินยังเชื่อว่า “ข้อความที่ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า เป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากการผิดพลาดของผู้นับถือพระเจ้า เป็นพวกที่ตกเป็นทาสของตัณหา จึงไม่ต้องการเชื่อในความดี”^{๒๐๑}

วิธีการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าตามทฤษฎีของออกัสติน ประกอบไปด้วยการอ้างเหตุผล(arguments) ไปสู่ข้อสรุป(conclusion) ดังต่อไปนี้

ก. การพิสูจน์จากความจริงนิรันดร์ (Argument from the Existence of eternal true)^{๒๐๒}

ออกัสตินอธิบายว่า

ความจริงนิรันดร์เป็นสิ่งที่มิได้อยู่ และมิอยู่ในสภาวะที่เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อสิ่งใด อยู่ภายนอกจิตของมนุษย์ มีสภาวะเหนือกว่าจิต ซึ่งจิตรู้และยอมรับในสภาวะที่ดียิ่งกว่าของตัวเอง และยอมรับความจริงนิรันดร์นั้น จิตไม่ได้สร้างความจริงนิรันดร์และจิตก็ไม่อาจปฏิเสธความจริงนิรันดร์นี้ได้ จิตรู้ว่าการความจริงนิรันดร์นี้เหนือตัวจิตและควบคุมจิต ถ้าความจริงนิรันดร์เป็นสิ่งที่เกิดจากจิต จิตย่อมสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงหรือปฏิเสธความจริงนี้ได้ และถ้าความจริงนิรันดร์เป็นสิ่งที่มิสามารถเท่ากับจิต ตัวของความจริงนิรันดร์ย่อมมี

^{๑๙๙} Henry Clarence Thiessen, Lectures in systematic theology, แปลโดย ชุมแสง-วรรณภา เกื้อจงจิตรสุข, (กรุงเทพฯ: อานันท์: ม.ม. ป. ๒๕๓๖), หน้า ๑๓.

^{๒๐๐} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 34.

^{๒๐๑} Eleonore Stume, The Cambridge companion to Augustine , P. 30.

^{๒๐๒} Ibid., P. 31.

^{๒๐๓} Frederick Copleston, S. J., A History of philosophy, P. 68.

คุณลักษณะที่จะเปลี่ยนแปลงได้เหมือนดังเช่นคุณลักษณะของจิตที่เป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงได้ จิตสามารถที่จะรู้และเข้าใจความจริงนี้ได้ในระดับต่าง ๆ กัน ในขณะที่ตัวของความจริงเป็นสิ่งที่คงที่ ด้วยเหตุที่ความจริงนี้ไม่ต่ำกว่าจิตและไม่ได้เท่ากับจิตเพราะฉะนั้นความจริงนิรันดร์ที่กล่าวถึง จึงเป็นสิ่งที่เหนือกว่าจิตและพิเศษกว่าจิต***

เหตุผลสนับสนุนในการอ้างถึงการมีอยู่ของความจริงนิรันดร์ ก็คือพิจารณาจากความจริงทั้งหลายที่พบจากโลกแห่งประสบการณ์รอบตัวเรา เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าจะต้องมีสิ่งที่เป็นความจริงอันสูงสุดที่เป็นมาตรฐานของความจริงทั้งหลาย การกล่าวเช่นนี้หมายความว่า ความจริงในโลกมนุษย์เป็นภาพสะท้อน หรือหลักฐานที่แสดงถึงสิ่งที่เป็นความจริงสูงสุดอันเป็นมาตรฐาน หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือความจริงในโลกมนุษย์ เป็นความจริงที่มาจากแบบซึ่งเป็นความจริงนิรันดร์ นั่นก็คือพระเจ้าซึ่งเป็นความจริงนิรันดร์เป็นแบบของความจริงทั้งหลายที่มีอยู่ ปัญหาเกิดขึ้นว่า เมื่อจิตของมนุษย์มีลักษณะที่ต่ำกว่าสิ่งที่เป็นความจริงนิรันดร์ และอยู่ภายใต้การควบคุมของความจริงนิรันดร์อันสูงสุดนี้แล้ว จิตจะสามารถรับรู้และเข้าใจในการมีอยู่ของความจริงนิรันดร์ได้อย่างไร เรนต์ ออกัสติน ตอบปัญหานี้ด้วยการอธิบายถึงเรื่องกฎของการส่องสว่าง (illumination) ซึ่งเป็นการช่วยเหลือจากพระเจ้าในลักษณะที่ได้ให้แสงสว่างแก่ปัญญาแก่จิต ทำให้จิตสามารถรับรู้สิ่งที่เป็นความรู้ของปัญญาได้*** การช่วยเหลือจากพระเจ้าแบบที่เรียกว่า "การส่องสว่าง" เป็นการช่วยเหลือที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตมนุษย์กับพระเจ้า จิตของมนุษย์จึงเป็นภาพสะท้อนของทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้า และปัญญาของมนุษย์เป็นภาพสะท้อนของปัญญาที่เป็นแบบสูงสุดคือพระเจ้า ด้วยเหตุนี้การช่วยเหลือจากพระเจ้าจึงเป็นการช่วยเหลือปัญญาให้รู้ถึงสิ่งที่เป็นความรู้ของปัญญา ทำนองเดียวกับสิ่งที่เป็นความงามอันสูงสุดช่วยทำให้มนุษย์รู้เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายที่มีความงาม นั่นก็คือจะต้องมีสิ่งที่เป็นมาตรฐานสำคัญอันสูงสุดที่เป็นแบบของสิ่งทั้งหลายและคุณค่าที่พบได้ในโลกมนุษย์ ทำให้มนุษย์สามารถรู้เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายได้ สิ่งที่เป็นมาตรฐานและเป็นแบบอันสูงสุดนี้ได้แก่พระเจ้า ถ้ามนุษย์สามารถที่จะมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นมาตรฐานอันเป็นแบบสูงสุดหรือเป็นความจริงนิรันดร์นี้ได้ มนุษย์ก็สามารถเข้าถึงการมีอยู่ของพระเจ้า

*** St. Augustine, *De lib. Arbit.*, อ้างใน ลิวีล คิวไร, "ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า" *จิตตานิพนธ์อภิปรัชญาศาสนาคริสต์*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๑ - ๑๑.

*** Etienne Gilson, *The christian philosophy of Saint Augustine*, p. 77.

ข. การพิสูจน์จากการมีส่วนร่วม (Argument from Participation) “ข้อพิสูจน์นี้ออกกัสดิน ได้รับเอามูลบทของปรัชญาลัทธิเพลโตเรื่องมโนคตินิรันดร์มาเป็นแนวอธิบายว่า สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์สัมผัสอยู่ที่นี้ ยังสัมผัสไม่ถึงกัติ ตัวเรามีส่วนแห่งความเปลี่ยนแปลง ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเหล่านั้นจะต้องได้รับความสมบูรณ์หรือแบบแห่งความสมบูรณ์เป็นที่สุด แต่การให้แบบแห่งความสมบูรณ์นั้นจะต้องมีผู้ให้ จะให้แก่ตัวเองไม่ได้ เพราะความสมบูรณ์ไม่ได้มีในความเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นการให้สิ่งที่ยังไม่มีนั้นจึงเป็นไปไม่ได้ แต่จะต้องได้รับมาจากความไม่เปลี่ยนแปลง ความเป็นอยู่ชั่ววันวันครและความสมบูรณ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงนั้น จะมีอยู่ในสิ่งอื่นหาได้ไม่ จะต้องเป็นความสมบูรณ์ในพระเจ้าเท่านั้น ดังนั้นพระเจ้าจึงมีอยู่

ค. การพิสูจน์จากความคิดเห็นร่วมของคนทั่วไป (Argument from Universal Consent) “ข้อพิสูจน์นี้เกิดจากความเชื่อของออกกัสดินว่า “ความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าเป็นสิ่งที่มีอยู่ ในจิตของมนุษย์ทุกคนโดยธรรมชาติ และไม่ว่าจะแยกออกจากจิตของมนุษย์” “มนุษย์จึงเป็นสิ่งที่ต้องการพระเจ้า แม้ว่าจะมีผู้ที่ปฏิเสธและไม่ยอมรับในเรื่องของพระเจ้า แต่นั่นก็เป็นความบกพร่องของจิตและเป็นการผิดของบุคคลเหล่านั้นที่ไม่เชื่อพระเจ้า และด้วยเหตุที่พระเจ้าสร้างมนุษย์จากฉายาของพระเจ้า จิตจึงเปรียบเหมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพของพระเจ้าให้ปรากฏ จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในการที่มนุษย์จะปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้า แม้มนุษย์จะคิดว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า แต่การคิด (thinking) ย่อมมุ่งถึงสิ่งที่ถูกคิดเพราะฉะนั้นการคิดว่าพระเจ้าไม่มีอยู่ จึงเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าพระเจ้ามีอยู่ ถ้าพระเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงแล้วมนุษย์ย่อมไม่อาจที่จะคิดว่าไม่มีอยู่ได้ อีกอย่างหนึ่งในสมัยของออกกัสดิน คนส่วนมากนับถือพระเจ้าหรือเทพเจ้าไม่ว่าในแบบใดแบบหนึ่ง ผู้ใดไม่นับถือพระเจ้าหรือเทพเจ้าในแบบใดเลย จะถูกรังเกียจว่าจิตใจวิปริต คนทั่วไปไม่ยากคบด้วย ออกกัสดินจึงใช้ข้อเท็จจริงนี้อ้างว่าสิ่งที่ทุกคนเชื่ออย่างพร้อมเพรียงเช่นนี้ไม่น่าจะใช้ความจริง” ด้วยเหตุที่มนุษย์ทุกเชื้อชาติจึงยอมรับว่าพระเจ้าเป็นผู้ลิขิตโลก แม้ว่าจะมีมนุษย์บางคนคิดว่าเทพ

*** กิริติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาอูคกลาง, หน้า ๔๐.

*** ปานทิพย์ ประเสริฐสุธ, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๒๐.

*** St. Augustine, in Joan Evang, quoted in Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p.11. * St. Augustine's vies the idea of God is a knowledge shared by all and naturally inseparable from the human mind."

*** กิริติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาอูคกลาง, หน้า ๔๐.

เป็นพยานภาพ แต่มนุษย์ยังเชื่อว่ามีเทพแห่งเทพที่เป็นหนึ่ง คือพระเจ้าสูงสุด ทุกสิ่งทุกอย่างรวมอยู่ในพระเจ้าซึ่งประเสริฐกว่าสิ่งอื่น^{๓๓๖} เพราะการยอมรับร่วมกันเช่นนี้จึงสรุปได้ว่าพระเจ้านั้นมีจริง

๖. การพิสูจน์จากมโนธรรม (Argument from Conscience)^{๓๓๗} คำว่ามโนธรรมนี้ไม่ใช่ความสามารถในการเสกสรร มโนธรรมเป็นความสามารถในการแยกแยะและผลักดัน เป็นตัวตัดสินว่าความคิดหรือการกระทำหนึ่ง ๆ สอดคล้องกับมาตรฐานศีลธรรมของเราหรือไม่ และเร่งให้เราให้เราทำในสิ่งที่สอดคล้องกับมาตรฐานนั้น ทั้งยังยับยั้งมิให้ทำสิ่งที่ตรงกันข้ามกับมาตรฐานนั้น เป็นลำนึกผิดชอบชั่วดีที่อยู่ในมนุษย์ ที่คอยแยกแยะและกระตุ้นเตือน^{๓๓๘} มโนธรรมไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ยึดเยื้อดไว้กับตนเอง เห็นได้ชัดจากข้อเท็จจริงที่ว่าบ่อยครั้งมนุษย์พยายามปฏิเสธมโนธรรมเท่าที่จะทำได้ มโนธรรมเป็นการสะท้อนพระเจ้าในจิตวิญญาณมนุษย์ โดยเฉพาะที่ที่กระจากนาหรือพื้นผิวราบของทะเลสาบสะท้อนดวงอาทิตย์ แสดงว่ามีดวงอาทิตย์ และยังแสดงให้เห็นลักษณะของดวงอาทิตย์ในระดับหนึ่ง มโนธรรมในตัวมนุษย์สะท้อนให้เห็นว่าพระเจ้านั้นมีจริง และยังสะท้อนให้เห็นพระลักษณะของพระเจ้าในระดับหนึ่งด้วย กล่าวคือมโนธรรมแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าไม่เพียงแต่มีจริง พระองค์ยังทรงแยกถูกกับผิดออกจากกันอย่างเด็ดขาด ออกัสตินเห็นว่าถ้าไม่มีพระเจ้าก็คงไม่มีหลักประกันในความยุติธรรม ความดี ความชั่ว^{๓๓๙} และทรงให้ทุกชีวิตรู้สึก รับผิดชอบ กระทำสิ่งที่ถูกต้องละเว้นสิ่งที่ผิดเสมอ ดังนั้นพระเจ้านั้นมีจริงในฐานะเป็นมาตรฐานทางศีลธรรม

๗. การพิสูจน์จากระดับความสมบูรณ์ (Argument from Degree of perfection)^{๓๔๐} ข้อพิสูจน์นี้เกิดจากพิจารณาข้อเท็จจริงในโลกว่ามีความสมบูรณ์หลายระดับ กล่าวคือ ความสมบูรณ์ย่อมมีระดับต่างๆ เช่น ความดีที่สูงสุด ดีกว่า งามที่สุด งามกว่า สมบูรณ์ที่สุด สมบูรณ์กว่า เป็นต้น ที่เราเห็นความแตกต่างแห่งระดับทั้งหลายเหล่านี้ เพราะเราคิดว่า ยังมีความแตกต่างหรือมาตรฐานแห่งความแตกต่างที่สมบูรณ์อย่างแท้จริงอีกอันหนึ่ง เป็นข้อเปรียบเทียบ และความสมบูรณ์ต่าง ๆ ที่เราเห็นอยู่นี้ เราคิดอยู่เสมอว่า คงจะมีความดี ความงาม หรือความสมบูรณ์อื่นอีกที่สมบูรณ์ยิ่งกว่า หรือเป็นที่สุดแห่งระดับเหล่านั้น ซึ่งจะสร้างความอึ้งอึ้งแก่เราได้ ดังนั้นจึงน่าจะมีมาตรฐานที่มีระดับแตกต่างกันเป็นชั้น ๆ และมาตรฐานชั้นสูงสุดแห่งระดับทั้งหลาย ซึ่งไม่

^{๓๓๖} Frederick Copleston, S. J., A History of philosophy, P. 70.

^{๓๓๗} เดียน คำดี, ปรัชญาตะวันตก จากยุคโบราณ ถึงปัจจุบัน, หน้า ๑๑๖.

^{๓๓๘} Henry Clarence Thiessen, Lectures in systematic theology, แปลโดย ชูเมลง-วรรณภา เมืองเจริญสุข, หน้า ๒๑.

^{๓๓๙} เดียน คำดี, ปรัชญาตะวันตกจากยุคโบราณถึงปัจจุบัน, หน้า ๑๑๖.

^{๓๔๐} ปานทิพย์ ประเสริฐสุข, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๒๑.

มีความบกพร่องเจือปนอยู่เลย และอยู่ในฐานะไม่เปลี่ยนแปลง แต่คงอยู่ชั่ววันรันดร์ ความสมบูรณ์
ระดับสุดท้ายนั้นต้องเป็นความสมบูรณ์ของพระเจ้า เพราะฉะนั้นพระเจ้าจึงมีอยู่

๑. การพิสูจน์ทางจักรวาลวิทยา (Argument from Cosmological)*** ข้อพิสูจน์
นี้เป็นสิ่งที่นักปรัชญาสนใจมาก และอ็อกัสตินก็เป็นผู้หนึ่งที่น่าสนใจมาใช้พิสูจน์ โดยท่านได้อธิบาย
ไว้ว่า โลกทางกายภาพเป็นสิ่งไม่แน่นอน ไม่มีอิสระ จำต้องอาศัยสิ่งที่จำเป็นแน่นอน โลกมี
ความสัมพันธ์ต้องอาศัยสิ่งสมบูรณ์ ทุกสิ่งในโลกต้องอาศัยสิ่งอื่น ไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตัวมัน
เอง ต้องอาศัยตัวเหตุ มีความสัมพันธ์กันทางกาลและถูกจำกัดโดยกาลและเหตุ จึงเป็น
สิ่งที่ถูกจำกัด ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ทุกสิ่งที่มีอยู่ในโลกต้องอาศัยสิ่งที่จำเป็นมีอิสระ
สมบูรณ์ เป็นอนันตะ ได้แก่พระเจ้า***สรุปแล้วโลกก็คือระบบแห่งผล ทุกสิ่งเป็นผลจะต้องมี
เหตุ สิ่งต่างๆเป็นผลการสร้างของพระเจ้า ซึ่งถ้าฟังด้วยหัวใจเราจะได้ทราบว่ ระเบียบ ไร
ระเบียบ ความงาม การเคลื่อนไหว และความเปลี่ยนแปลงของโลกและของวัตถุทางผัสสะ
ล้วนถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้าผู้ทรงมหิธานุภาพ และเป็นเจ้าของความงามซึ่งพูดให้เข้าใจ
ไม่ได้*** ถ้าเราทบทวนย้อนกลับไปถึงต้นเหตุจะต้องพบสิ่งสมบูรณ์ที่จัดว่าเป็นเหตุแรก (first
Cause) ซึ่งดำรงอยู่ด้วยตัวเอง เป็นเหตุของตัวเองไม่ขึ้นกับสิ่งอื่น เหตุแรกนี้คือพระเจ้า ดังนั้น
จึงสรุปว่าพระเจ้ามีอยู่

การที่อ็อกัสตินเสนอข้อพิสูจน์ว่า พระเจ้ามีอยู่ตามที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น เราต้อง
คำนึงว่าอ็อกัสตินเสนอข้อพิสูจน์ในฐานะที่เชื่อว่ามีพระเจ้าตามมูลบทของคัมภีร์ และในเวลา
ต่อมาเมื่อผู้เสนอข้อโต้แย้งนั้นก็ย่อมจะไม่ใช้เรื่องแปลก เพราะพระเจ้าย่อมอยู่พ้นการพิสูจน์ด้วย
การอ้างเหตุผลในทางตรรกวิทยา หากใช้เหตุผลก็ต้องโต้แย้งกันไม่จบสิ้น และข้อพิสูจน์
เกี่ยวกับพระเจ้านี้ ความจริงก็ไม่ได้ทำบุคคลผู้ไม่ศรัทธาให้กลับมีศรัทธา คนที่ไม่ศรัทธาก็จะ
เห็นว่าเป็นข้อพิสูจน์ที่ไม่มีเหตุผล ส่วนคนที่มีศรัทธาอยู่แล้วก็จะรู้สึกว่ ข้อพิสูจน์เช่นนี้มีเหตุผล
ดังนั้นอ็อกัสตินจึงเน้นว่าศรัทธาเป็นสิ่งที่ต้องมีล่วงหน้าก่อนการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า

สรุป

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเรื่องหลักศรัทธาของเซนตอ็อกัสติน จะเห็นได้ว่า
ศรัทธาในความหมายของอ็อกัสตินคือความเชื่อ ความเชื่อมั่น ความมอบน้อม ความจงรักภักดี

*** Patrick J. Aspell, Medieval Western Philosophy: the European Emergence , P. 20.

*** พระหัตถ์อัครบิดร, ปรัชญา, หน้า ๒๐๔.

*** Patrick J. Aspell, Medieval Western Philosophy: the European Emergence , P. 21.

ต่อพระเจ้า มีลักษณะเหมือนความเชื่อในคริสตศาสนา ศรัทธาของอ็อกส์ตินมีเนื้อหาหลักเกี่ยวพันกับเรื่องพระเจ้าของศาสนาคริสต์ และความเชื่อในเรื่องพระเจ้าของอ็อกส์ตินนั้น เป็นความเชื่อที่เชื่อโดยเด็ดขาดปราศจากข้อสงสัย เชื่อในสิ่งที่มีความจริงที่มองไม่เห็น แต่มีความสัมพันธ์กับจิตมนุษย์อย่างลึกซึ้งที่สุดในฐานะที่เป็นนักปรัชญา อ็อกส์ตินได้มีบทบาทในการใช้เหตุผลช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับคำสอนของศาสนาคริสต์ เช่น ปัญหาเรื่องพระเจ้า ปัญหาเรื่องการสร้างโลก เป็นต้น ในการตอบปัญหาเหล่านี้ อ็อกส์ตินใช้ศรัทธาเป็นแกนหลัก และอธิบายถึงสิ่งต่างๆ อยู่ภายในกรอบของศรัทธาเช่นกัน เพราะอ็อกส์ตินเชื่อว่า สิ่งที่ถูกกล่าวไว้ในคัมภีร์เป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงเปิดเผยความรู้เหล่านั้นให้มนุษย์ทราบ ที่เรียกว่าวิวรณ์ (Revelation) จึงมีความถูกต้อง

ในด้านความสำคัญ อ็อกส์ตินเชื่อว่าศรัทธามีความสำคัญ๒ประการคือ (๑) ศรัทธาเป็นบันไดขั้นแรกที่น่าไปสู่พระเจ้า เพราะอ็อกส์ตินเชื่อว่ามนุษย์ต้องการความสุขและความสุขนั้นต้องมาจากสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง มีความสมบูรณ์กว่าตนซึ่งได้แก่พระเจ้าเท่านั้น มนุษย์ที่แสวงหาพระเจ้าจึงเท่ากับแสวงหาความสุข โดยอาศัยศรัทธาเป็นวิถีของการดำเนิน (๒) ศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริงคือการรู้จักสิ่งที่เป็นจริง (Reality) คือพระเจ้า เพราะความรู้ดังกล่าวนั้นสามารถนำความสุข มาให้แก่เจ้าของความรู้ แต่ความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่พ้นปัญญารองมนุษย์ อ็อกส์ตินจึงเสนอว่าเราต้องอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมโยงให้ได้ความรู้ขึ้นมา

ส่วนเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา อ็อกส์ตินเชื่อว่าเป้าหมายปลายทางของศรัทธา ก็คือการเข้าถึงความสุข และความสุขดังกล่าวนี้ มนุษย์จะแสวงหาได้จากพระเจ้าเท่านั้น และอ็อกส์ตินเรียกจุดหมายสูงสุดนั้นว่าชีวิตนิรันดร์

นอกจากนั้น สำหรับปัญหาที่สำคัญของศาสนาคริสต์อย่างปัญหาเรื่องการเมืองของพระเจ้า อ็อกส์ตินก็นำความศรัทธาและความเชื่อมาเป็นจุดเริ่มต้นในการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า เพราะอ็อกส์ตินเชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถรับรู้พระเจ้าได้จากประสบการณ์ของตน มนุษย์ต้องอาศัยความศรัทธาของตน ในการยอมรับการมีอยู่ของพระเจ้าก่อนที่จะพิสูจน์โดยข้อข้อพิสูจน์ทางเทววิทยา แนวคิดของอ็อกส์ตินจึงเป็นการประสานศรัทธาที่เป็นเรื่องของศาสนา และปรัชญาที่เป็นเรื่องของเหตุผลเข้าด้วยกัน และถึงแม้ว่าการพิสูจน์ของอ็อกส์ตินจะไม่ได้ได้รับความเห็นด้วยจากนักปรัชญารุ่นต่อมากก็ตาม อ็อกส์ตินก็ถือว่าเป็นต้นแบบของการใช้เหตุผลเข้ามาประกอบกับศรัทธา

บทที่ ๔

การเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเชนส์ ออกัสติน

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัย เกี่ยวกับหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับหลักศรัทธาของเชนส์ออกัสตินไปเรียบร้อยแล้ว ลำดับต่อไปจะได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดของทั้งสองฝ่ายว่ามีข้อที่เหมือนหรือแตกต่างกันในลักษณะอย่างไรบ้าง

๔.๑ ความหมายของศรัทธา

ประเด็นที่เหมือนกัน

ศรัทธาของทั้งพุทธปรัชญาและเชนส์ออกัสตินมีความหมายที่เหมือนกัน คือ หมายถึงความเชื่อมั่นในสิ่งสูงสุด หรือในสิ่งอันเป็นที่เคารพสูงสุดในระบบปรัชญาของตน เช่นกัน คือ ศรัทธาในพุทธปรัชญาหมายถึงความเชื่อมั่นในศกาคตโพธิศรัทธา* ศรัทธาของออกัสตินหมายถึงความเชื่อมั่นในพระเจ้า นอกจากนี้ศรัทธาของทั้งสองระบบยังหมายถึงความเชื่อในสิ่งสูงสุด ๓ ประการเหมือนกัน กล่าวคือศรัทธาในพุทธปรัชญาหมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย คือ

ก) ความเชื่อในพระพุทธเจ้า ในฐานะที่เป็นบุคคลต้นแบบ ซึ่งยืนยันถึงวิสัยความสามารถของมนุษย์ว่า มนุษย์สามารถหยั่งรู้จักรวาลเข้าถึงความจริง และความดีงามสูงสุดได้ด้วยสติ ปัญญาและความเพียรพยายามของมนุษย์เอง

ข) ความเชื่อในพระธรรม คือเชื่อว่าการพัฒนาตนนั้นต้องเป็นไปตามหลักเหตุปัจจัยและจะต้องเข้าใจในกฎธรรมชาติ มองสิ่งต่างๆเป็นไปตามเหตุปัจจัย หยั่งถึงปฏิบัติตามหลักที่บุคคลต้นแบบค้นพบแล้วจึงนำมาประกาศเปิดเผยไว้

ค) ความเชื่อ ความมั่นใจในสิ่งดี คือชุมชนหรือสังคมแบบอย่าง ซึ่งเป็นพยานยืนยันว่า มนุษย์ทั่วไปมีความสามารถที่จะบรรลุความดีสูงสุดได้อย่างคนต้นแบบ

ส่วนศรัทธาของออกัสตินหมายถึงความเชื่อพระตรีเอกานุภาพ (Trinity) คือพระเจ้าผู้ทรงเป็นทั้งพระบิดา พระบุตร พระจิต ในฐานะที่ทรงเป็นพระบิดาหมายถึงพระผู้ที่อยู่เหนือโลก ในฐานะที่ทรงเป็นพระบุตร หมายถึงการที่พระองค์ทรงอวตารมาเป็นมนุษย์และทำงาน

* ส. น. (ไทย) ๑๙/๔๔๑ / ๒๕๒๕ .

ร่วมกับมนุษย์คือพระเยซู ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระจิต หมายถึงพระวิญญาณของพระเจ้าที่ทรงมีความรัก ความเมตตาในคริสตศาสนาคริสน ดรีเออานาภาพนี้เปรียบเหมือนกับดวงอาทิตย์ถึงแม้จะมีดวงเดียว แต่แยกเป็น ๓ ส่วนคือ ตัวดวงอาทิตย์ แสงของดวงอาทิตย์ และพลังงานของดวงอาทิตย์ ทั้งสามส่วนนี้มีความเท่าเทียมเสมอภาคกัน พระเจ้าในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นเอกเทวนิยม (Monotheism) ที่มีความเป็น ๑ ในหนึ่งเดียว* ดังนั้นธรรมชาติของปรัชญาทั้งสองจึงมีความคล้ายกันในเรื่ององค์ประกอบของสิ่งอันเป็นที่เคารพสูงสุด กล่าวคือ พระรัตนตรัยและพระตรีเอกานาภาพ

ประเด็นที่ค้างกัน

ในด้านความหมายที่เป็นแกนของระบบปรัชญาทั้งสองนั้น มีความต่างกันมาก กล่าวคือ ศรัทธาในพุทธปรัชญาเน้นให้เชื่อในสิ่งที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ หรือเป็นศรัทธาที่มีปัญญาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังนั้นความเชื่อ ต้องผ่านการใช้ปัญญาตรวจสอบ การตรวจสอบสอดคล้องกับคำว่าเหตุผล หรือ โยนิโสมนสิการนั่นเอง หลักโยนิโสมนสิการ ใช้พิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ และการที่พุทธปรัชญาเน้นไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ โดยปราศจากการตรวจสอบก่อนนั้น เพราะความรู้ความเห็นในระดับที่เป็นความเชื่อและเหตุผล ยังเป็นสิ่งที่อาจบกพร่องได้ อาจจะไม่ใช้ความจริงก็ได้ เพราะว่า สิ่งที่เชื่อสนิททีเดียว กลับเป็นเรื่องไร้สาระ เป็นเรื่องเท็จก็มี ถึงเรื่องที่ไม่เชื่อเลย แต่กลับเป็นเรื่องจริงแท้ก็มี ดังนั้นธรรม ๕ ประการคือ (๑)ความเชื่อ (๒)ความถูกต้อง (๓)การฟังตามๆกันมา (๔)การคิดตามแนวเหตุผล (๕)การเข้ากันได้กับความเห็นของตน ต้องใช้ปัญญากำกับเสมอ ถ้าไม่เช่นนั้นอาจเป็นสิ่งไร้สาระก็ได้ จึงต้องใช้ปัญญาทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่ม จนถึงจุดหมายปลายทาง แต่ศรัทธาของอ็อกส์ตินเป็นไปในลักษณะปสาทศรัทธา คือศรัทธาแบบแปลงปัญญา เป็นความเชื่อที่ไม่เน้นให้ทดสอบพิสูจน์ เพราะอ็อกส์ตินถือว่าความเชื่อกับความไม่เชื่อ ไม่อาจมาพร้อมกันได้ ความศรัทธาของอ็อกส์ตินจึงประกอบด้วยอารมณ์และความรู้สึกที่จะรักภักดี เป็นสิ่งที่มาก่อนเหตุผล

อนึ่งถ้าจะพิจารณาในแง่ที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับศตาคตโพธิ์ศรัทธาและศรัทธาในพระเจ้า ก็จะพบว่ามีความต่างเช่นกัน กล่าวคือ มนุษย์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าใน

* Saint Augustine, ช้างใน พจนานุกรม ศัพท์ศาสนาสาภอ อังกฤษ -ไทย, (กรุงเทพฯ:อานนด : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๙.

* ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๘/๔๑๑.

ฐานะที่ พระพุทธเจ้าเป็นแม่แบบของมนุษย์ที่พัฒนาตน จนกระทั่งบรรลุถึงความสมบูรณ์สูงสุดด้วยตนเอง ทำให้มนุษย์ทุกคนเกิดความมั่นใจว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นสัตว์ที่ฝึกได้มีศักยภาพในตัวเองที่สามารถพัฒนาไปจนกระทั่งเป็นผู้สิ้นกิเลสได้ ศรัทธาในพระพุทธเจ้าจึงหมายถึงศรัทธาในศักยภาพของตนเอง แต่ออกัสตินถือว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับพระเจ้าแบบผู้สร้างกับสิ่งสร้าง มนุษย์ไม่มีความสามารถที่จะรู้จักพระเจ้าได้เลย เพราะว่ามีมนุษย์รู้จักพระเจ้าโดยจำกัด ดังนั้นมนุษย์จึงต้องอาศัยปัจจัยที่จะช่วยให้รู้สิ่งที่ไม่อาจจะได้ ศรัทธาจึงเข้ามามีบทบาทในการช่วยให้เข้าใจในสิ่งที่อาจจะยังเข้าใจไม่ได้ นอกจากนั้นออกัสตินยังอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าว่าเป็นพันธสัญญา (covenant) หมายถึงพระเจ้าทรงประทานความรักอันลึกซึ้งแก่มนุษย์ แต่เป็นความรักชนิดที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจได้ทันที ส่วนมนุษย์ก็ตอบสนองความรักนั้นด้วยความไว้วางใจ ความศรัทธา จากกรอบความสัมพันธ์นี้ออกัสตินเชื่อว่า พระเจ้าและมนุษย์สามารถจะสื่อสารถึงกันได้โดยการเผยแสดง (revelations) ของพระเจ้าแก่ผู้ที่มีศรัทธา

๔.๒ ความสำคัญของศรัทธา

ประเด็นที่เหมือนกัน

ความสำคัญของศรัทธาของพุทธปรัชญาและออกัสติน มีความเหมือนกันใน ๒ ประเด็น คือ (๑) ศรัทธาเป็นก้าวแรกของการเข้าถึงความจริง (๒) ศรัทธาเป็นพื้นฐานของความรู้สูงสุด ดังนี้

ก. พุทธปรัชญาเถรวาท

(๑) ศรัทธาเป็นกระบวนการเบื้องต้นของการพัฒนาจิตเพื่อบรรลุนิพพานขั้นสูง ดังจะเห็นได้ว่าบุคคลที่มีศรัทธาก็จะปฏิบัติธรรม ถ้าไม่มีศรัทธาก็จะไม่ปฏิบัติ ศรัทธาจึงเป็นแรงจูงใจสำคัญ ที่จะทำให้เกิดการโน้มใจสู่ธรรมหรือเสริมสร้างความเพียร พุทธปรัชญาถือว่าบุคคลมีความเชื่ออย่างไรก็มักจะประพฤติตามสิ่งที่ตนเชื่อ ที่เรียกกันว่าศรัทธาอนุสาวิ แปลว่าผู้ประพฤติตามความเชื่อ* ดังนั้นในพุทธปรัชญาจึงสอนให้สร้างฉันทะ ปลูกศรัทธาในพระรัตนตรัย เพราะถ้าศรัทธาเกิดขึ้น บุคคลก็จะตั้งมั่นอยู่ในความดีหรือกุศลธรรม แต่ถ้าศรัทธาเสื่อมไป อัลลัทธิจะย่อมกลุ้มรุม อุกุศลย่อมเกิด* ศรัทธาจึงเป็นสิ่งที่ทำให้จิตปราศจากนิวรณ์

* ทิ. ปา. (บาลี) ๑๑ / ๑๕๐ / ๗๑ .

* อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๖ / ๔.

ผ่องใส ควรแก่การงาน” จิตเช่นนี้ย่อมเกื้อกูลแก่การปรารถนาความเพียรเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่าเพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ...เป็นผู้จำแนกพระธรรม ควรแก่การตั้งความเพียรเพื่อมรรคผล”^๙ ดังนั้นความเพียรต้องเริ่มจากศรัทธาที่ท่านจัดเข้าในมรรคข้อสี่สมาธิฐิอันเป็นปฐมมรรค ศรัทธาจึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นที่ขาดไม่ได้ ในฐานะที่เป็นเหตุที่จะนำไปสู่การบรรลุสืบเนื่องเป็นผล

(๒) ศรัทธามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นที่มาของความรู้ในทางพุทธศาสนาที่เรียกว่าปัญญา โดยพิจารณาจากจุดหมายปลายทางของศรัทธา เพราะพุทธปรัชญามีการให้คำแก่ศรัทธาในฐานะเป็นที่มาของความรู้สูงสุดของมนุษย์ก็คือปัญญานั้นเอง ทั้งนี้เพราะจุดหมายปลายทางของการปฏิบัติธรรมก็คือเกิดปัญญา และต้องดำเนินไปด้วยปัญญาหรือใช้ปัญญาเป็นแม่บทใหญ่^{๑๐} ความรู้ชั้นปัญญาดังกล่าวเป็นความรู้ที่เกิดจากอภิญญา อันเป็นประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเอง^{๑๑} ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงญาณวิทยาของพุทธปรัชญา จึงมีลักษณะเป็นประสบการณ์นิยม (Experientialist) หรือประจักษ์นิยม (Empiricist)^{๑๒} ซึ่งจะต้องได้ปัญญามาด้วยมิติของภาคปฏิบัติโดยมีศรัทธาเป็นตัวช่วยให้ลงมือปฏิบัติ จนบรรลุปัญญาชั้นสูงสุด จึงเป็นอันสรุปได้ว่าหลักการแห่งความรู้ของพุทธปรัชญาคือปัญญาอันจะเข้าถึงด้วยวิธีการแห่งศรัทธา

(ข) เซนต์ออกัสติน

(๑) ออกัสติน ถือว่าความศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นของหนทางอันนำไปสู่พระเจ้า หรือเป็นสิ่งที่จะช่วยเราให้รับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้^{๑๓} และจัดเป็นขั้นแรกที่จะนำพาเราไปสู่ความจริงและความสุข ออกัสตินก็มีความเชื่อเช่นเดียวกับชาวคริสต์ทั่วไปว่าการดำรงชีวิตใน

^๙ มิสสเทปัญญา (เล่ม ๑) (กรุงเทพฯ: มุลนิธิปริยัติ วิจัยทางพระพุทธศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๖.

^{๑๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๑๑๗ / ๒๑๐.

^{๑๑} ส. ม. (ไทย) ๑๗ / ๑๐๖๐ - ๑๐๗๐ / ๕๗๗ - ๕๗๘.

^{๑๒} ม. ม. (ปาลี) ๑๓ / ๑๗๗ / ๑๖๕ - ๑๖๖.

^{๑๓} พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, รวมธรรมและจิตตัมภโดย พระวิทย์ วัฏฺฐสี, (กรุงเทพฯ: มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๗.

^{๑๔} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, (New York: Random House, 1967), 34.

ปัจจุบันมนุษย์มีอาจแสวงหาความสุขได้อย่างแท้จริง มนุษย์จึงแสวงหาจุดหมายปลายทางที่เป็นต้นกำเนิด หรือที่มาของความสุขอันแท้จริง และออกัสตินเชื่อว่าต้นกำเนิดของความสุขที่แท้จริง ต้องเป็นสิ่งที่มาจากเบื้องบนหรือภาวะเหนือธรรมชาติอันได้แก่พระเจ้าเท่านั้น ถ้าปราศจากพระเจ้าแล้วเราจะมีความสุขที่แท้ไม่ได้เลย ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ใจของข้าพระองค์ไม่มีวันที่จะสงบสุขได้เลย เว้นแต่ในพระองค์เท่านั้น”^{๗๗} ดังนั้นศรัทธาจึงเป็นมรรคาไปสู่พระเจ้าผู้เป็นวัตถุแห่งความสุข

(๒) นอกจากนั้นออกัสตินถือว่าศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ ออกัสตินแบ่งความรู้ออกเป็น๓ระดับ คือ (๑) ความรู้ระดับผัสสะ (sense knowledge) (๒) ความรู้ชั้นเหตุผล (rational knowledge) (๓)ความรู้ชั้นปัญญา (wisdom) ความรู้ระดับที่๑-๒ ถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ แต่ความรู้ระดับที่ ๓เป็นความรู้จริง หรือความรู้สิ่งทีแท้จริง และสิ่งแท้จริงในทัศนะของออกัสตินก็ได้แก่พระเจ้าเท่านั้น แต่มนุษย์ไม่สามารถมีความรู้ชั้นนี้ได้เอง ต้องได้รับการเปิดเผย(Revelation)โดยสิ่งเหนือธรรมชาติ (supernatural) ซึ่งก็ได้แก่พระเจ้า (God)^{๗๘} เพราะออกัสตินเชื่อว่าต้นตอของความรู้ที่แท้นั้นคือพระเจ้า มนุษย์ต้องได้รับการส่องแสงของพระเจ้า (Divine illumination)จึงจะสามารถรู้ความจริงได้ ดังที่ออกัสตินได้เปรียบเทียบไว้ว่า

พระอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งแสงทางประจักษ์ซึ่งทำให้มองเห็นวัตถุต่างๆ ได้ชัดใส พระเจ้าก็เป็นแสงทางจิตวิญญาณ (Spiritual light) ซึ่งทำให้วิทยาการต่าง ๆ ปรากฏแก่ใจฉันนั้น ดังนั้นพระเจ้าก็เป็นแสงสว่างแห่งใจเหมือนกับพระอาทิตย์เป็นแสงสว่างแห่งการมองเห็น พระอาทิตย์เป็นบ่อเกิดแห่งแสงสว่างเช่นเดียวกับพระเจ้าก็ทรงเป็นบ่อเกิดแห่งสัจจะ^{๗๙}

^{๗๗} กิธี่ บุญเจือ, แก่นปรัชญาพุทธกลาง, (กรุงเทพฯ:มจร : ไชยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๘๗.

^{๗๘} สุจิตรา วัฒนกัน, ปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ:มจร : บริษัทสังฆาภิบาล จำกัด, ๒๕๑๒), หน้า ๕๓.

^{๗๙} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, (New York: Random House, 1967), p. 77. " the sun is the source of the physical light which makes things visible, so God is the source of the spiritual light which makes the sciences intelligible to the mind. Thus God is to our minds what the sun is to our sight ; as the sun is the source of light, so God is the source of truth."

ประเด็นที่ต่างกัน

ในเรื่องความสำคัญของศรัทธา ปรัชญาทั้ง ๒ ระบบ มีประเด็นที่ต่างกันในฐานะเป็นที่มาของความรู้หรือเป็นเบื้องต้นของความรู้ มีความต่างกันแง่ของวิธีการ กล่าวคือ พุทธปรัชญามีทรรศนะว่าศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง (ปัญญา) อันเกิดจากปัญญาภาคปฏิบัติ ผ่านมิติของการปฏิบัติ เป็นประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติในฐานะปัจเจกบุคคล ประสบการณ์ดังกล่าวนี้บุคคลจะต้องหากเพียรพยายามด้วยตนเอง ตั้งแต่ต้นจนจบสิ้น ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วย เพราะพุทธปรัชญามีจุดยืนว่า “ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะช่วยไม่ได้”^{๙๙} ส่วนอภิสตินเชื่อว่าศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง หรือความรู้ถึงอันเป็นจริง ที่มนุษย์จะเข้าถึงความจริงได้นั้น นอกจากจะอาศัยตนเองแล้ว มนุษย์ยังต้องอาศัยการเปิดเมย์ของพระเจ้าด้วย เพราะอภิสตินเชื่อว่าการรู้ความจริง หรือ ความหลุดพ้นนั้นไม่ได้มาจากปัญญาภาคปฏิบัติของมนุษย์เอง หากแต่ต้องมาจากการยอมรับข้อจำกัดในความรู้ของตน จึงต้องได้รับการช่วยเหลือจากสิ่งที่เหนือตนที่ไม่จำกัดคือพระเจ้า

จึงสรุปได้ว่าศรัทธาเป็นที่มาของความรู้นั้น จุดเน้นของพุทธปรัชญาอยู่บนพื้นฐานของปัญญา และหยั่งเห็นจากการปฏิบัติ มีคุณธรรมสำคัญบนวิถีทางของการพึ่งตนเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าการปฏิบัติธรรมก็ดี การเกิดความรู้สูงสุดก็ดี อยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง แต่อภิสตินมีจุดเน้นอยู่ที่การตระหนักในความจำกัดในความสามารถของตน จึงอาศัยพระปัญญาจากพระเจ้า

๔.๑ ประเภทของศรัทธา

ประเด็นที่เหมือนกัน

พุทธปรัชญาแบ่งศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อในกฎแห่งกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อในผลแห่งกรรม ๓) กัมมัลลสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๐๐} ความเชื่อทั้ง ๔ ประเภทนี้สรุปลงเป็น ๒ ประการ กล่าวคือความเชื่อ ๓ ประเภทข้างต้น เป็นความเชื่อในกฎธรรมชาติ หรือเหตุผล เพราะพุทธปรัชญาเห็นว่ากฎแห่งกรรมเป็นเรื่องที่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล

^{๙๙} จุ. ร. (บาลี) ๒๕ / ๑๖๕ / ๔๖ .

^{๑๐๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: มจร :

ส่วนความเชื่อประเภทที่ ๔ เป็นความเชื่อในความสามารถส่วนตัวของศาสนาที่ทรงเข้าถึงความจริง จัดเป็นความเชื่อด้านศาสนา ส่วนออกัสตินแบ่งศรัทธาไว้ ๒ ประเภท คือ (๑) ศรัทธาพระเจ้า เป็นความเชื่อที่เป็นการแสดงท่าทีเชื่อ / ไม่เชื่อ / เชื่อมาก / เชื่อน้อย (๒) ศรัทธาในพระเจ้า เป็นยึดติดของจิตใจต่อพระบัญชาของพระเจ้า ประกอบด้วยมิติการอุทิศตนแก่พระเจ้า มีสำนึกเชิงพันธกิจผูกพันกับสิ่งที่เชื่อนั้น^{๙๙}

ประเภทของศรัทธาของปรัชญาทั้ง๒ระบบนั้น ประเด็นที่ดูจะคล้ายกัน ก็คือ ตถาคตโพธิสัทธาและศรัทธาในพระเจ้า ซึ่งจัดเป็นศรัทธาในศาสนาด้วยกัน แต่สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือตถาคตโพธิสัทธา กับศรัทธาในพระเจ้านั้นคล้ายกันจริงหรือไม่ ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้พิจารณาจากคุณสมบัติและองค์ประกอบของศรัทธาทั้ง๒ ฝ่าย

ตถาคตโพธิสัทธา ได้แก่ความเชื่อที่ตั้งมั่น ไม่เคลือบแคลงสงสัยในพระตถาคต หรือในศาสนาของพระตถาคต ผู้ทรงมีพระคุณสมบัติ ๓ ประการคือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ ส่วนพระเจ้าในคำสอนของออกัสตินก็ทรงมีพระคุณสมบัติ (properties) หลายประการ ซึ่งมีบางประการตรงกับพุทธปรัชญา เช่น

๑. ทรงมีพระปัญญาญาณ (wisdom) ทรงรับทราบถึงภาวะ (Being) ทั้งหมดและทรงรู้แจ้งสรรพสิ่ง เรียกได้ว่า “ลัทธิปัญญ” (Omniscient)

๒. ทรงมีความกรุณา (God is Provident) พระเจ้าทรงมีความรัก และทรงใส่พระทัย สอดส่องดูแลความทุกข์ความสุขของมนุษย์

๓. พระเจ้าทรงมีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง คือทรงมีความดีครบถ้วน (God is all Good)

ประเด็นที่จะพิจารณาต่อไป คือเรื่ององค์ประกอบของศรัทธาทั้งสอง จากหลักฐานในพุทธปรัชญาจะเห็นว่า องค์ประกอบของตถาคตโพธิสัทธา กับศรัทธาในพระเจ้า มีความเหมือนกันอยู่ตรงที่ต้องประกอบด้วยความรัก เช่น ข้อความในพระสูตรว่า....“เรามีธรรมเหล่านี้ คือ สัทธินทรีย์ ๔๗ ปัญญา ๕๖ และเรามีศรัทธา มีความรักในพระตถาคตพอประมาณ บุคคลแม้ไม่ไปสู่นรก”^{๑๐๐} และ “ผู้ใดมีศรัทธาตั้งมั่น มีความรักตั้งมั่น มีศรัทธาไม่หวั่นไหว มีความเลื่อมใสยิ่ง ย่อมไปเห็นพระตถาคต การเห็นนี้ยอดเยี่ยมกว่าการเห็นทั้งหลาย”^{๑๐๑}

^{๙๙} สุรรณนา ธกษานันท์, ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, (กรุงเทพฯ: นคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐๗.

^{๑๐๐} ส. น. (บาลี) ๑๔ / ๑๐๒๐ / ๑๒๖.

^{๑๐๑} อ. ป. ๒๒๖. (บาลี) ๒๒ / ๓๐ / ๓๑๓.

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าศรัทธาในพุทธปรัชญานั้น ต้องประกอบด้วย ความรัก ความชื่นชมในองค์ศาสดาอยู่ด้วยเช่นกัน ในขณะที่ศรัทธาในทัศนะของอภิสตินั้น มีความรักจัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้นจะเห็นว่าถาตคโพธิสัทธาและศรัทธาในพระเจ้า ทั้ง๒นี้มีความคล้ายคลึงกัน ในแง่ที่มีคุณสมบัติและองค์ประกอบคล้ายกัน

ประเด็นที่ต่างกัน

ประเภทของศรัทธาของปรัชญาทั้ง๒ระบบมีความแตกต่างกันอย่างมาก ดังนี้

ก. พุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาได้แบ่งศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกลกาสัทธา ตถาคคโพธิสัทธา ความเชื่อ๑ประเภทข้างต้นเป็นความเชื่อกรรม พุทธปรัชญาเห็นว่ากฎแห่งกรรมเป็นคำสอนที่เป็นแกนหลัก เพราะพุทธศาสนาเชื่อหลักของกรรมลิขิตไมใช่พรหมลิขิตอย่างศาสนาพราหมณ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงกฎแห่งกรรมไว้ ๒ ลักษณะ คือ

(๑) กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ

กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่แสดงความเป็นธรรมชาตินิยมของพุทธศาสนาอย่างชัดเจน กล่าวคือกฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติที่บ่งว่า ไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติใด ๆ มาควบคุมชีวิตมนุษย์ สิ่งที่เกิดขึ้นก็มีปัจจัยหรือสาเหตุของมัน สาเหตุนี้ก็มีสาเหตุถัดไปเป็นชั้น ๆ เป็นอยู่เช่นนั้น และจะเป็นต่อไปเรื่อย ๆ ไม่รู้ที่สุด สิ่งที่เกิดก็มีเหตุให้เกิด สิ่งที่เกิดอยู่ก็มีเหตุให้ดำรงอยู่ และสิ่งที่เสื่อมหรือดับก็มีเหตุให้เสื่อมหรือดับ ไม่มีสิ่งใด เกิด ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลง หรือดับไปโดยปราศจากสาเหตุ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงกฎธรรมชาตินี้ไว้ว่า “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^{๑๑}

(๒) กฎแห่งกรรมเป็นกฎศีลธรรม

พุทธปรัชญายอมรับว่า ธรรมชาติมีกฎเกณฑ์เป็นไปในตัวเอง นอกจากนั้นยังมีกฎที่ควบคุมการกระทำของมนุษย์คือกฎแห่งกรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นธรรมชาติ คือเป็นเหตุเป็นผลกันดังกล่าวแล้ว ความเป็นไปตามเหตุและผลนี้ ทำให้ผู้กระทำความสุขบ้างทุกข์บ้าง ตามมูลเหตุซึ่งเป็นอกุศลหรือกุศล ได้แก่ การกระทำที่มาจากความโลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์เรียกว่าการกระทำชั่ว ไม่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ การกระทำที่ปราศจากความโลภ

^{๑๑} ส. น. (ปภี) ๑๖ / ๔๔ / ๔๖ .

โกรธ หลง เป็นเหตุให้หันทุกข์ เรียกว่าการกระทำดี^{๑๑} นำไปสู่ความละตัวตน และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์อันเป็นลักษณะของชีวิตทั้งหลาย ในแง่นี้กฎแห่งกรรมจึงเป็นกฎศีลธรรม^{๑๒}

กฎแห่งกรรมทั้ง๒ลักษณะมีจุดเน้นอยู่ที่การให้ผลของกรรม ที่พุทธปรัชญาถือว่าผลของการกระทำ เป็นสิ่งที่เกิดตามมาโดยอัตโนมัติ ไม่มีพระเจ้าเป็นผู้รับรู้และตัดสินให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ กฎดังกล่าวจะเป็นตัวตัดสินให้ผลเป็นกลางๆว่า “บุคคลทำบาปเองย่อมเศร้าหมองเอง บุคคลทำดีย่อมบริสุทธิ์เอง”^{๑๓}

ข. เซนส์ออกัสติน

ออกัสตินแบ่งประเภทของศรัทธาไว้ ๒ประการ คือ(๑) ศรัทธาพระเจ้า (๒)ศรัทธาในพระเจ้า ศรัทธาทั้งสองนี้เป็นศรัทธาที่จำกั้อยู่เฉพาะในขอบเขตของศาสนา กล่าวคือเป็นความเชื่อที่มุ่งตรงต่อพระเจ้าว่าทรงเป็นองค์บริสุทธิ์ ทรงเป็นเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุดของทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีสิ่งใดอยู่นอกเหนือไปจากพระองค์ และทรงเป็นพระผู้สร้างสรรพสิ่ง และกำหนดความเป็นไปของสรรพสิ่ง เป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติ แต่ทรงกำหนดธรรมชาติ พระองค์จึงทรงอยู่ในฐานะเป็นผู้ดลบันดาล เมื่อมนุษย์ทำกรรมใดก็ตามพระองค์จะทรงตัดสินการกระทำ ดังที่ออกัสติน กล่าวไว้ว่า

พระเจ้าของชั้นทรงสถิตย์อยู่ทุกที่ และปรากฏอยู่ทุกสถานที่ ไม่มีการกำหนดของเขตของพระองค์ พระองค์ทรงปรากฏอยู่โดยปราศจากการแสดงพระองค์เอง พระองค์สามารถแบ่งแยกโดยไม่ทรงเคลื่อนไหว เมื่อข้าพเจ้าประสบเคราะห์กรรม พระองค์ทรงตรวจสอบคุณค่าทางจิตใจของเราและตัดสินความผิด และเมื่อพระองค์ทรงมีรางวัลแห่งนิรันดร์ในพระคลังสำหรับเรา^{๑๔}

ดังนั้นออกัสตินจึงเชื่อว่า บุคคลทำกรรมไว้อย่างไรแล้วจะได้รับผลอย่างไรวินิจฉัยขึ้นอยู่กับพระเจ้า การให้รางวัลและการลงโทษเป็นการตัดสินจากพระเจ้า เพราะออกัสตินเชื่อ

^{๑๑} อ. ดิก. (ไทย) ๒๐ / ๑๑๒ / ๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๒} บิรธา ช้างขวัญยืน, และสมภาร พนมพา, *มนุษย์กับศาสนา*, (โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

^{๑๓} จ. ร. (บาลี) ๒๕/ ๑๖๕ /๔๖.

^{๑๔} Saint Augustine , *The city of God*,(book I). (London : This translation published in Penguin Books, 1972), P. 40. (ข้อ 29)

ว่า พระเจ้าจะทรงฟื้นคืนชีพมาทรงตัดสินการกระทำของมนุษย์^{๙๙}

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า พุทธปรัชญามีความเชื่อว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนตายตัว ที่มีมูลบทว่าเมื่อใดมีเจตนาชักนำให้สำเร็จการกระทำ ย่อมเกิดวิบากอย่างหนึ่งในเวลาใดเวลาหนึ่งแน่นอน แนวคิดนี้จึงปฏิเสธแหล่งอำนาจอื่นภายนอกที่มากำหนดชีวิตมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์เป็นผู้ที่ผูกมัดอยู่กับหลักเหตุผลของกรรม ดังนั้นอำนาจภายนอกใดๆที่จะมากำหนด รวมถึงการเกิดขึ้นของผลใดๆที่ปราศจากเหตุย่อมแย้งกับวิถีของกรรม ในขณะที่ถือกัสดินเชื่อว่ามนุษย์สร้างกรรม แต่พระเจ้าทรงเป็นผู้ตัดสิน

หนึ่งตลาคตโพธิสัทธากับศรัทธาในพระเจ้านี้มีความต่างกัน กล่าวคือถึงแม้ว่าพระพุทธองค์ทรงสอนให้เชื่อ “ตลาคตโพธิ” คือเชื่อปัญญาของพระตลาคตก็ตาม แต่ก็ไม่ได้อสอนให้เชื่อพระองค์แบบปลงปัญญา ทรงรับสั่งให้ตรวจสอบพระองค์ก่อนจึงค่อยเชื่อดังพระดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย การพิจารณาตรวจสอบตลาคตเพื่อทราบว่าเป็นพระองค์เป็นสัมมาสัมพุทธะหรือไม่ ภิกษุผู้ตรวจสอบ เมื่อไม่รู้จักกำหนดวาระจิตของผู้อื่น พึงพิจารณาตรวจสอบตลาคตในธรรม ๒ ประการคือ เท่าที่พึงรู้ได้ด้วยตาและหู ธรรมที่เศร้าหมอง มีแกตลาคตหรือไม่? ธรรมที่ปนๆกัน (ดีบ้างชั่วบ้าง) มีหรือไม่? ธรรมที่หมดจดมีหรือไม่? เป็นผู้ดเว้นอกุศล ปราศจากโรคหรือไม่?.....”^{๑๐๐}

หลังจากที่ได้พิจารณาตรวจสอบพระองค์ในแง่มุมต่างๆแล้วจึงจะค่อยเชื่อ และเมื่อตรวจสอบแล้วจึงเรียกได้ว่าศรัทธาอย่างมีเหตุผล ส่วนศรัทธาในพระเจ้า ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ไม่ต้องพิสูจน์ ไม่ต้องตรวจสอบก่อน (Dogma) เมื่ออภิปรายมาถึงตรงนี้ทำให้เกิดปัญหาว่าในระบบปรัชญาของออกัสตินพูดถึงเรื่องศรัทธากับเหตุผลไว้อย่างไร ตอบได้ว่าการที่ออกัสตินปฏิเสธแนวคิดของพวกวิมตินิยมที่ว่า “ความจริงไม่สามารถเข้าถึงด้วยเหตุผล” ย่อมแสดงให้เห็นว่า ออกัสตินเชื่อว่ามนุษย์สามารถที่จะรู้เหตุผลและความจริงในเรื่องต่างๆไม่ได้ แต่สิ่งที่เหนือธรรมชาติ มนุษย์ต้องอาศัยสิ่งอื่นถึงจะรู้ได้ ดังที่ออกัสตินกล่าวไว้ว่า

ถ้าเหตุผลสามารถเข้าถึงความจริงทางศาสนา ความเชื่อก็ไม่จำเป็น แต่ถ้าความเชื่อยังเป็นสิ่งจำเป็น เหตุผลก็ยังไม่เพียงพอ เพราะใจของคนเราไม่อาจหยั่งรู้ธรรมชาติของพระเป็นเจ้าได้ทุกส่วนหรือทั้งหมด ฉะนั้นความจริงทางศาสนา เช่น วันตัดสิน (the

^{๙๙} Saint Augustine , The city of God, (book X XII). P. 1027. (ข้อ 5)

^{๑๐๐} ม. ญ. (บาลี) ๑๒ / ๔๔๔ - ๔๔๕ / ๔๑๑ - ๔๑๓.

day of Judgment) ไม่สามารถเข้าถึงได้ง่าย เพราะความจริงไม่อาจแสดงให้เห็นชัดเจน แต่จะได้รับความจริงทางศาสนานั้นต้องอาศัยความเชื่อ^{๙๙}

ดังนั้นสำหรับเหตุผลแล้วออกัสตินเชื่อว่าไม่สามารถจะมีเหตุผลอย่างแท้จริง เพราะเหตุผลบางอย่างยังเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้^{๑๐๐} เช่น เหตุผลที่นักปรัชญาเห็นว่าถูกต้องแล้ว แต่พอนานวันไปก็มีผู้ที่เสนอเหตุผลที่ดีกว่ามาหักล้างได้อีก นั่นแสดงว่าเหตุผลของแต่ละคนมีความจำกัด เพราะมนุษย์รู้ได้เฉพาะในสิ่งที่พระเจ้าเปิดเผย แต่การแสวงหาเหตุผลโดยมีศรัทธาเป็นพื้นฐานคือการศรัทธาในพระเจ้าเท่านั้นเป็นสิ่งถาวร คือเมื่อรู้แจ้งในพระเจ้าก็จะเกิดความเข้าใจถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ ผู้พยายามเข้าใจคำสอนด้วยเหตุผลจึงต้องปฏิบัติตามพระคัมภีร์ เพราะออกัสตินเชื่อว่าเหตุผลบริสุทธิ์จะเข้าถึงพระเจ้าไม่ได้ ต้องได้รับการช่วยเหลือจากศรัทธา และในทางตรงข้ามศรัทธาโดยปราศจากเหตุผลก็ไม่สามารถค้นพบปัญหาได้เลย มีปัญหาต่อมาว่าศรัทธาและเหตุผลสิ่งใดมาก่อน ออกัสตินเห็นว่าศรัทธามาก่อน เมื่อมีศรัทธาย่อมมีเหตุผล แต่ถ้ามีเฉพาะเหตุผลอาจไม่มีศรัทธา เพราะเหตุผลเกิดจากวิวรรณ์ การวิวรรณ์เกิดจากศรัทธา ดังนั้นศรัทธาและเหตุผลจึงเดินไปด้วยกัน เหตุผลอยู่ในศรัทธา ศรัทธาอยู่ในเหตุผล^{๑๐๑} เหตุผลที่ปราศจากการวิวรรณ์ย่อมไร้ประโยชน์ ดังนั้นในระบบปรัชญาของออกัสตินจึงไม่มีความขัดแย้งกันระหว่างศรัทธาและเหตุผล แต่น่าจะเป็นความรู้ในระบบเดียวกัน เพราะความเชื่อบางอย่างไม่สามารถวิจยจนรู้ได้เอง แต่เมื่อพระเจ้าทรงเปิดเผยให้ เราก็ย่อมเข้าใจได้ด้วยเหตุผล

๔.๔ เป้าหมายสูงสุดของศรัทธา

ประเด็นที่เหมือนกัน

ทั้งพุทธปรัชญาและเชนต้ออกัสติน มีความเห็นเหมือนกันว่าศรัทธาเป็นเพียงสิ่งจำเป็นเบื้องต้นแห่งกระบวนการที่จะดำเนินไปสู่ความสุขสูงสุด ศรัทธาจึงไม่มีความสมบูรณ์

^{๙๙} Eleonore Stump, *The Cambridge companion to Augustine* , (London: Cambridge University press, 2001), P. 26.

^{๑๐๐} Karl Jaspers, *Plato and Augustine*, (New York : Harcourt, Brace & World, 1957), P.78.

^{๑๐๑} Ibid., P. 77.

^{๑๐๒} Stumpf, S. E. , *Philosophy: History & Problems*, (third Edition), (Singapore : McGraw - Hill Book Company, 1989 ,), P. 131.

ในตัว” ศรัทธาเป็นเพียงที่มาของอุดมคติสูงสุด เป็นเพียงเครื่องชักจูงบุคคลเข้าสู่วิถีของพุทธศาสนา และพระเจ้า ศรัทธาในแง่นี้เป็นศรัทธาก่อนการบรรลु หรือการรู้แจ้ง เป็นศรัทธาที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในความจริง มีความยึดมั่นถือมั่น ไม่ว่าในตัวบุคคลหรือคำสอน

อนึ่งทั้งพุทธปรัชญาและออกัสตินต่างก็เชื่อว่า เป้าหมายของศรัทธาไม่ใช่โลกที่เป็นแดนแห่งความทุกข์ โลกที่ไม่แน่นอนนี้” หากแต่จุดหมายปลายทางของศรัทธานั้นจะมีอยู่ในภาวะที่ปราศจากสัมผัสทั้งห้าไม่อาจเข้าถึงได้ และเมื่อเข้าถึงภาวะดังกล่าวแล้ว ศรัทธาต่อเป้าหมายนั้นก็จะหมดหน้าที่ของตนเองไปโดยอัตโนมัติ

ประเด็นที่ต่างกัน

ก. พุทธปรัชญาเถรวาท

เป้าหมายสูงสุดของศรัทธาได้แก่ปัญญา อันสามารถกำจัดอวิชชาเป็นอิสระจากกิเลสเข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นบรมสุข ในการดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้นมีลำดับพัฒนาการตั้งแต่ต้นจนถึงเป้าหมายสูงสุดดังนี้

สำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไป ที่ต้องเรียนรู้ด้วยการอาศัยคำแนะนำสั่งสอนจากผู้อื่น กระบวนการพัฒนาตนนี้ จะเริ่มด้วยความเชื่อในรูปใดรูปหนึ่งก่อน ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าศรัทธา ศรัทธานี้อาจเป็นความเชื่อเพราะพอใจในเหตุผลเบื้องต้นของคำสอนนั้น หรือความเชื่อในความมีเหตุผล หรือลักษณะอันสมเหตุผลสมควร่าไว้วางใจของตัวผู้สอนเอง จากนั้นจึงมีการรับฟังคำสอน การศึกษาอบรม เกิดความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้นมองเห็นเหตุผลที่ถูกต้องด้วยตนเอง ซึ่งเรียกว่าสัมมาทิฐิ เมื่อความเห็นความเข้าใจเพิ่มพูนขึ้น และแจ่มแจ้งชัดเจนด้วยการลงมือปฏิบัติหรือพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ จนกลายเป็นการรู้ การเห็น ประจักษ์ ก็นับว่าปัญญาได้เจริญมาถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นสัมมาญาณะ ซึ่งเป็นขั้นที่พ้นจากความเชื่อ (ศรัทธา) และพ้นจากความเข้าใจด้วยเหตุผลใดๆทั้งสิ้น (ทิฐิ) เป็นขั้นเข้าถึงจุดหมาย คือความหลุดพ้นเป็นอิสระ ซึ่งเรียกว่า สัมมาวิมุตติ

ลำดับความเจริญของปัญญาอาจเขียนให้เข้าใจได้ดังนี้

ศรัทธา → สัมมาทิฐิ → สัมมาญาณะ → สัมมาวิมุตติ ”

“พระโศภิต วิสาลโย, “ความเห็นต่อบทความเรื่องศรัทธาในทัศนะของพระพุทธศาสนา,” วารสารธรรมศาสตร์, ปีที่๒๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๑๗.

“ กิตติ บุญเจือ, แก่นปรัชญาอุคกลาง , หน้า ๙๐.

“ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๑๔.

ตามกระบวนการนี้ ศรัทธาต้องเชื่อมโยงสู่ปัญญาเสมอ หมายความว่าศรัทธานั้นต้องมาคู่กับปัญญา หากไม่แล้วจะกลายเป็นความงมงายที่ต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง การกล่าวเช่นนี้ย่อมหมายความว่า เกณฑ์ความถูกต้องดำรงอยู่ในปัญญาแต่ฝ่ายเดียว แต่ในระยะแรก ปัญญามีอยู่ในรูปแฝง หรือตัวประกอบของศรัทธาก่อนแล้วเจริญขึ้นมาตามลำดับ จนเมื่อถึงขั้นสุดท้ายเป็นสัมมาญาณะ ปัญญาจะเด่นบริสุทธิ์เป็นตัวแทน เมื่อถึงขั้นนี้การหลุดพ้นจึงมีได้^{๙๙}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าศรัทธาไม่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง แต่ศรัทธาเป็นเพียงสิ่งที่ให้ความก้าวหน้าแก่การปฏิบัติธรรมให้ดำเนินต่อไปด้วยความเพียร ให้ถึงเป้าหมายคือวิมุตติหลุดพ้น หรือเกิดอริยภาพ ที่สำเร็จได้ด้วยปัญญาคือความรู้เข้าใจความจริง รู้เท่าทันกฎธรรมชาติซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถรู้ได้ด้วยตนเอง ตามหลักนี้จึงเป็นเหตุปัจจัยตามลำดับ กล่าวคือเป้าหมายของพุทธปรัชญาคือวิมุตติ หรือความเป็นอิสระ จะสำเร็จได้ด้วยปัญญา ส่วนปัญญานั้นต้องอาศัยศรัทธาเพื่อเป็นสื่อทำให้มีจุดเริ่มต้น จึงเป็นการบังคับอยู่ในตัวว่า วิมุตติเป็นจุดหมายบังคับให้ต้องมีปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงจุดหมายอาศัยศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้น ตามขั้นตอนนี้คือ^{๑๐๐} ศรัทธา ----> ปัญญา ----> วิมุตติ

เมื่อได้บรรลุจุดหมายจิตเป็นอิสระจากกิเลสก็จะได้รับความสุขอย่างนิรันดร์ ซึ่งถูกสถาปนาขึ้นโดยปัญญาอันเป้าหมายของศรัทธา

ข. เซนส์ออกัสติน

ออกัสตินได้กล่าวถึงเป้าหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาเป็นเครื่องหมายของความรู้ที่ยังคลุมเครืออยู่ ความเชื่อหรือความศรัทธาเป็นเพียงทางที่ก้าวไปข้างหน้า(belief or faith is the only way forward)^{๑๐๑} เพื่อพบกับความสุขที่แท้จริง ซึ่งที่แท้จริงนั้นมนุษย์ไม่อาจที่จะแสวงหาความสุขได้อย่างแท้จริง มนุษย์ต้องแสวงหาจุดหมายปลายทางที่เป็นต้นกำเนิด หรือที่มาของความสงบสุขอันแท้จริงสูงสุด และออกัสตินเชื่อว่าจุดหมายหรือต้นกำเนิดของความสุที่แท้จริงเป็นสิ่งที่มาจากเบื้องบนที่มีภาวะเหนือกว่าตัวมนุษย์และโลกมนุษย์ เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ไม่อาจให้คำอธิบายได้ ออกัสตินถือว่าภาวะดังกล่าวนี้ได้แก่พระเจ้าเท่านั้น

^{๙๙} สุวรรณา สถาอาณิก, ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา , หน้า ๓๐- ๓๑.

^{๑๐๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (เอกสารทางกรรมราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่จัดพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๔.

^{๑๐๑} Eleonore Stump, The Cambridge companion to Augustine , P. 29.

เพราะพระเจ้าทรงเป็นที่มาของความสุข ศรัทธาเป็นเพียงจุดเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ไปสู่วัตถุแห่งความสุข ถ้าปราศจากการเข้าถึงพระเจ้า ก็ไม่มีอะไรเลยสำหรับมนุษย์นอกจากอสุระ(unhappiness) ฉะนั้นเพื่อดำเนินชีวิตที่ดีงามมนุษย์ต้องพยายามเข้าถึงพระเจ้า^{๙๙}

สำหรับการดำเนินไปสู่เป้าหมายดังกล่าวนี้ มนุษย์ต้องกำจัดอวิชชาออกไป ออกัสตินถือว่าสิ่งที่เป็นอวิชชาคือการที่มนุษย์ไม่รู้จักพระเจ้า ผู้ที่ทรงนำมนุษย์ไปสู่ความรอดจากกองทุกข์ แล้วต้องปฏิบัติตามมรรคคือคุณธรรมพื้นฐาน๑ประการได้แก่ ความศรัทธา (faith) ความวางใจ (hope) และความรัก (love) และคุณธรรมขั้นสูงอันเป็นเครื่องประคองศรัทธาอีก ๔ประการ คือ (๑) ความสุ่มรอบครอบหรือปัญญา (๒) ความยุติธรรม(๓) ความอดทน (๔) ความรู้จักพอดีหรือการรู้จักประมาณ^{๑๐๐}

เมื่อบุคคลดำเนินชีวิตด้วยธรรมคุณดังกล่าวนี้แล้ว จะต้องตัดความโลภอันจะทำให้แยกห่างจากศรัทธาและห่างไกลจากพระเจ้าโดยพยายามฝึกฝนตนเองส่วนหนึ่ง^{๑๐๑} และอีกส่วนหนึ่งออกัสตินสอนให้ทิ้งพระเจ้า จึงสามารถพบความสุขที่แท้จริง ที่มีอยู่แต่ในอาณาจักรพระเจ้า (City of God) เท่านั้น ดังนั้นจุดหมายปลายทางของศรัทธาจึงได้แก่การกลับเข้าไปหาอาณาจักรพระเจ้าดังที่ออกัสตินกล่าวไว้ว่า “สำหรับข้าพเจ้าแล้วความดีสูงสุดของข้าพเจ้าก็คือต้องผูกพันอยู่กับพระเจ้า และเข้าถึงพระองค์”^{๑๐๒}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าระบบทั้ง๒มีเป้าหมายและวิธีการบรรลุมิที่ต่างกัน กล่าวคือพุทธปรัชญาเชื่อว่าบุคคลจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ ต้องอาศัยความเพียรของตนเอง เพราะหลักการสำคัญของพุทธปรัชญาดังอยู่บนพื้นฐานของความเป็นตัวของตัวเอง และคำสอนในพุทธปรัชญาจะไม่มีประสิทธิภาพ ถ้าไม่มีหลักการพึ่งตนเอง พุทธปรัชญาจึงมีคำสอนให้พึ่งตนเองเป็นแกนหลักว่า “อานนทฺ พกฺกเฮจฺจยิตฺเตตนฺเองเปณทํทํเกตฺตํ จมฺมิตฺตนฺเองเปณทํทํนํก อปฺปาเสณํภายนนฺกเปณทํทํเลเย เชนจฺจยิตฺตรรณเปณทํทํเกตฺตํ ยิตฺเตรณรณเปณทํทํนํกเกตฺตํ”^{๑๐๓} นอกจากนั้นในพระวินัยปิฎก เล่มที่๑ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่มิติภาคปฏิบัติ จนรู้แจ้งด้วยตนเอง มากกว่าความเชื่อประเพณีปรัมปรา^{๑๐๔} ส่วนออกัสตินเชื่อด้วย

^{๙๙} Etienne Gilson, *The christian philosophy of Saint Augustine* , p. 8.

^{๑๐๐} Ibid., P. 158.

^{๑๐๑} Saint Augustine, *The city of God*, (Book1), P. 17.

^{๑๐๒} Saint Augustine, *The city of God*, P. 159.

^{๑๐๓} ที. ป.า. (บาลี) ๑๑ / ๔๐ / ๔๗.

^{๑๐๔} วิ. มก. (บาลี) ๑ / ๑๑ - ๑๕ / ๔ - ๕.

ประสบการณ์ตรงของตนเองว่า การที่มนุษย์จะต่อสู้กับกิเลสโดยอาศัยความพยายามของตนเองเป็นไปได้ยาก เพราะมนุษย์อ่อนแอ ต้องอาศัยสิ่งอื่นเข้ามาช่วย เพราะไม่มีวิธีอื่นใดสำหรับมนุษย์ที่จะดีไปกว่าการรู้จักความอ่อนแอของตน ดังนั้นถ้ามนุษย์ขึ้นอยู่กับอำนาจของตนเอง ก็จะไม่อาจชนะกิเลสได้เลย จึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากพระเจ้า” ตามพระสนะของอภักดิน มนุษย์จะได้รับความสุขสูงสุดต้องอาศัยตนเอง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ และอาศัยพระกรุณาจากพระเจ้าอีก ๕๐ เปอร์เซ็นต์

๔.๕ พระสนะความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด

๔.๕.๑ พระนิพพานและพระเจ้า

ประเด็นที่เหมือนกัน

ในเรื่องนิพพานและพระเจ้ามีความเหมือนกันใน ๒ ด้าน คือคุณลักษณะและสาระ

ก.คุณลักษณะของนิพพานและพระเจ้า

พุทธปรัชญาเห็นว่านิพพานจะมีลักษณะอย่างไรนั้น เป็นการยากที่จะอธิบายให้เข้าใจ เพราะนิพพานเป็นภาวะที่มีความละเอียดลึกซึ้งเกินกว่าวิสัยที่ปุถุชนจะเข้าใจ บุคคลจะรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ด้วยการติดตามหลักเหตุผลหรือตรรกะไม่ได้ เป็นภาวะที่บัญญัติหรือสัญลักษณ์ใดๆ เข้าไม่ถึง เพราะนิพพานเป็นภาวะลักษณะที่มีอยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการณ์ อยู่เหนือเหตุผลทั้งปวง นอกจากนั้นนิพพานเป็นสภาวะธรรมอันไม่จำกัดด้วยกาลและเทศะ เมื่อเป็นสภาวะที่อยู่เหนือกาลและเทศะ การจำกัดขอบเขตของนิพพานจึงเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงระบุถึงคุณลักษณะของนิพพานให้เป็นนามธรรมทั้งสิ้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นคุณภาพจิตของพระอรหันต์ เช่น ความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ” ความสิ้นตัณหา “ เป็นต้น

เมื่อนิพพานเป็นภาวะอยู่เหนือความเข้าใจของปุถุชน เพราะไม่มีถ้อยคำที่อธิบายภาวะที่แท้จริงของนิพพาน ดังนั้นนักปราชญ์ในพุทธศาสนาจึงเสนอวิธีหลุดถึงนิพพานไว้ ๔ อย่างคือ

“ Saint Augustine, ซังโฆ ฟูมิโยะ มะสุดามิ, ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา, แปลโดย พระกวีวรญาณ . (กรุงเทพฯ:อมรินทร์ : โรงพิมพ์ป๊อปปูล่าร์, ๒๕๐๕), หน้า ๑๒๙.

“ คี. สฬา. (บาลี) ๑๔ / ๑๔๔ / ๒๓๑.

“ พ.ธ. (บาลี) ๒๕ / ๑๓๔ / ๗๕ .

๑. แบบปฏิเสธ คือการให้ความหมายอันแสดงถึงการละ การกำจัด การเพิกถอน ภาวะไม่มี ไม่งาม ไม่เกื้อกูล ไม่เป็นประโยชน์ต่างๆที่มีอยู่ในวิสัยของวิญญู เช่น นิพพานคือ ความสิ้นโรคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ เป็นต้น

๒. แบบไวพจน์ หรือเรียกตามคุณภาพ คือนำเอาคำพูดบางคำที่เข้าใจกันอยู่แล้ว อันมีความหมายเกี่ยวกับภาวะที่สมบูรณ์หรือดีงามสูงสุด มาใช้เป็นคำเรียกนิพพานเพื่อแสดง คุณลักษณะในบางแง่ เช่น สันตะ (สงบ) ปณีตะ (ประณีต) เรมะ (ความเกษม) เป็นต้น

๓. แบบอุปมา มักใช้บรรยายภาวะลักษณะของผู้บรรลุนิพพาน มากกว่าจะใช้ บรรยายภาวะของนิพพานโดยตรง เช่น เปรียบนิพพานเป็นเหมือนภูมิภาคอันราบเรียบน่า รื่นรมย์ เปรียบเหมือนฝั่งโน้นที่เกษมไม่มีภัย เป็นต้น

๔. แบบบรรยายภาวะโดยตรง แบบนี้มีน้อยแห่ง โดยมากมีการตีความไปต่างๆกัน^{๓๓}

ส่วนอภิสตินิยมพรรณาสรรค์คุณลักษณะของพระเจ้า (God) เหมือนกับพุทธ ประสงค์ว่า พระเจ้าทรงสมบูรณ์สูงสุด (The Absolute) ทรงอยู่เหนือธรรมชาติที่มีอยู่ในโลก แห่งประสบการณ์ (world of sense) ทรงเป็นที่มาของการมีอยู่และคุณค่าทั้งหลายในโลก^{๓๔} พระเจ้าอยู่พ้นขอบเขตของการรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ เราจึงไม่สามารถที่จะรู้ภาวะที่แท้ ของพระเจ้า เพราะใจของเรามีข้อจำกัด (Finite mind) ไม่สามารถเข้าใจอนันตภาวะได้ (Infinite being) พระเจ้าทรงอยู่เหนือภาวะที่มีข้อจำกัดทั้งหมดรวมทั้งในทัศน์ทุกอย่าง (Concept) ดังนั้นการรู้พระเจ้าไม่ได้เป็นอะไรเลย ง่ายกว่า ความพยายามจะรู้ว่าพระเจ้าเป็น อะไรบางอย่าง^{๓๕}

ดังนั้นปรัชญาทั้ง๒ระบบจึงเห็นเหมือนกันว่า เราไม่สามารถพูดถึงคุณลักษณะอัน แท้จริงของนิพพานและพระเจ้าได้อย่างถูกต้อง แต่เพื่อแสวงหาความเข้าใจในภาวะทั้ง ๒ เรา จึงควรระบุถึงภาวะดังกล่าวด้วยข้อความเชิงบวก (Positive) และเชิงลบ (Negative) เท่านั้น

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๐๒๖ - ๒๐๓๓.

^{๓๔} Saint Augustine, The city of God, (Book 1), P. 41 . (ข้อ 29)

^{๓๕} Patrick J. Aspell, Medieval Western Philosophy: the European Emergence, (Washington, D.C. : the Council for Research in Values and philosophy, 1999), P. 19.

พุทธปรัชญา

เชิงบวก		เชิงลบ	
ขณะ	เกษม,ปลอดภัย	อัจจุตะ	ไม่เปลี่ยนแปลง
ที่ปะ	เกาะ, ที่พึ่ง	อนัตตลักษณะ	มองเห็นไม่ได้
รูจะ	ยั่งยืน	อมตะ	ไม่ตาย
นิปุณะ	ละเลียดซ่อน	อภูตะ	ไม่กลายไปเป็นอื่น
ปรมสุข	บรมสุข,สุขอย่างยิ่ง	ต้นหักระยะ	ภาวะสิ้นต้นหา
สันติ	ความสงบ	นิโรธะ	ความดับทุกข์
๑๑๙		๑๒๙	

เขตนัยออกัสติน

เชิงบวก	เชิงลบ
เป็นเอกภาพ	ไม่มีขอบเขตจำกัด
ทรงนิรันดร์ภาพ	ปราศจากส่วนประกอบ
ทรงสมบูรณ์ภาพ	ไม่มีความเปลี่ยนแปลง
ทรงเป็นสัจจภาวะอันสมบูรณ์	ไม่ใช่สิ่งกินที่ ไม่ถูกจำกัดด้วยเวลา
๑๒๙	๑๓๙

ข. สारัตถะของนิพพานและพระเจ้า

ทั้งพุทธปรัชญาและออกัสตินมีความเห็นคล้ายคลึงกัน ในประเด็นเรื่องสารัตถะว่า นิพพานและพระเจ้ามียุทธะคือความมีอยู่จริง ไม่มีใครสร้าง ไม่ว่าจะผู้เข้าถึงหรือไม่ก็ตาม นิพพานและพระเจ้ามียุทธะอย่างปรมาณ โดยไม่ขึ้นต่อสิ่งใด เป็นภาวะบรมสัจจที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย^{๑๑}และการที่พระเจ้าทรงเป็นสิ่งที่มีความจริงนั้นมิมีลักษณะ ๒ ประการ คือ ๑)สารัตถะ (essence) ๒)ความมีอยู่ (existence) ทั้งสองอย่างนี้เป็นอย่างเดียวกันและรวมเข้าเป็นเอกภาพ การนึกเห็นสาระความเป็นพระเจ้าคือนึกเห็น Essence ของพระเจ้านั่นเอง เนื่องจาก essence

^{๑๑} ปิรคตุ พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต, “พุทธปรัชญาเถรวาท,” ใน มหาวชิราวุธวิชาการ: ปรัชญา
พุทธศาสตร์, : ๒๒.

กับ existence ของพระเจ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้นที่ใดมี essence ที่นั่นย่อมมี existence ด้วยแน่นอน^{๕๐} ดังนั้นสารัตถะของพระเจ้าก็คือความมีอยู่(His essence is to be)^{๕๑}

ประเด็นที่ต่างกัน

ในเรื่องนิพพานกับพระเจ้านั้นมีลักษณะที่ต่างกันอย่างมากในหลายประเด็น ดังนี้

นิพพานในพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นอนัตตา คือไม่มีอัตตา ไม่มีที่ยึดมั่นในตัวตน มีลักษณะปฏิเสธอัตตาหรืออาตมันที่ปรากฏอยู่ในฐานะเป็นแกนหลักของคำสอนของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอาตมันตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัตนั้นหมายถึง

๑) อัตตาหรืออาตมัน เป็นหลักการแห่งชีวิต เป็นวิญญาณอมตะ(Immortal Soul) ซึ่งแทรกสถิตอยู่ในร่างกาย แต่เป็นคนละอย่างกับร่างกาย เมื่อร่างกายดับสลาย อาตมันก็หาแตกทำลายไม่

๒) อาตมันมีคุณลักษณะถาวร ๑ ประการ คือ สัต หมายถึงความมีอยู่อย่างคงที่ ถาวร จิต หมายถึงความสำนึกตัว อานันพะ หมายถึงความสุข

๓) อาตมันไม่ใช่นามรูป หากแต่อยู่พ้นนามรูปไป อาตมันไม่เหมือนอะไรสักอย่างในโลกนี้ จึงไม่อาจพรรณนาว่าเป็นอย่างไร นอกจากบอกว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้

๔) อาตมันคือพรหม อาตมันเป็นสารหรือสัตที่แทรกสถิตอยู่ในปัจเจกบุคคล แต่พรหมมันเป็นสารหรือสัตที่สถิตอยู่ในสากลจักรวาล พรหมไม่ได้อยู่ไกลจากปัจเจกบุคคล หากแต่สถิตอยู่ภายในตัวเราในนามอาตมัน ดังนั้นพราหมณ์จึงสอนให้มองหาอาตมันในตน และให้ระลึกว่าอาตมันคือพรหม^{๕๒}

ข้อความดังกล่าวนี้เป็นอัตตาที่ปรากฏในปรัชญาฮินดู ที่นี้ลองมาพิจารณาอัตตาในความหมายของพุทธปรัชญาดูบ้างซึ่งเราจะเห็นได้จากคัมภีร์ในทางพุทธศาสนา ว่าอัตตาที่ประสงค์นั้นพอสรุปลักษณะได้ ๑ ประการคือ^{๕๓}

^{๕๐} อติคัท ทอญญ, คู่มือลัทธิปรัชญา, (กรุงเทพฯนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๕.

^{๕๑} Stumpf S. E., Philosophy : History & problems, P. 137.

^{๕๒} พระมหาประนูน ธมฺมจิตฺโต, "พุทธปรัชญาเถรวาท," ใน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : ปรัชญาพุทธ ศ.ศ. : ๑๓.

^{๕๓} วีระ งามกิจเจริญ, "นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อัตตาหรืออนัตตา", วิทยาลัยบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

๑) อัตตาคือตัวเรา (I หรือ Myself) อัตตาในความหมายนี้หมายถึงบุคคลซึ่งอยู่เบื้องหลังของความรู้สึกว่า“เรา หรือ ฉัน” ซึ่งอัตตาในแง่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า

เมื่ออัตตาและบริหารเนื่องด้วยอัตตาที่บุคคลถือเอาไม่ได้ โดยความเป็นของจริง โดยความเป็นของแท้ เหตุแห่งปฏิฐิว่า นั้นโลก นั้นอัตตา ในปรโลก เรานั้นจักเป็นผู้เที่ยงยั่งยืน คงที่ ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่ด้วยความเที่ยงอย่างนั้น ชื่อนี้เป็นธรรมของคนใจ***

พระพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นความหมายของตัวตน ซึ่งทรงปฏิเสธทฤษฏี อัตตาคือตัวตนที่เป็นอมตะเมื่อร่างกายแตกดับไปแล้วนั้น

๒) อัตตาคือผู้กระทำที่มีความคงเดิมตลอดเวลา อัตตาในความหมายนี้หมายถึงบุคคลผู้กระทำต่างๆ หรือผู้ทำกรรมและรับผลกรรม โดยมีความคงเดิม คือเป็นคนเดียวกันตลอดเวลา หมายความว่าอัตตาที่ทำการเป็นคนเดียวกันในขณะรับผลกรรม เช่นที่ทรงแสดงอัตตานิพพานี้ไว้ว่า “ปฏิฐิว่า ตนของเรานี้เป็นผู้เดียว ย่อมแสวงวิบากแห่งกรรมทั้งดีทั้งชั่วในอภรมณีนันท์ ก็ตนของเรานั้นนั้นเป็นของ แน่นอนยั่งยืนเที่ยงแท้ ไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่อย่างนั้นเสมอด้วยสิ่งยั่งยืนแท้ ชื่อนี้ เรากล่าวว่าปฏิฐิที่ผด***

๓) อัตตาคือตัวตน (Self) คืออัตตาที่เรียกว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้นเอง พุทธปรัชญาเห็นว่า ความคิดว่ามีสัตว์ หรือเรา นี้เกิดมาจากความคิดปรุงแต่งของมนุษย์ที่ยึดเอาขันธ ๕ จนเกิดความรู้สึกที่เรียกว่าอหังการ มมังการ และฮัสมีมานะ ดังที่วชิราภิกษุณีกล่าวไว้ว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะคุณส่วนทั้งหลายเข้า การเรียกว่ารตยอมี จันใดเมื่อขันธทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์อหังการ จันนั้น”**

อัตตาที่พูดถึงในปรัชญาอินเดียและในพุทธปรัชญานั้นหมายถึงตัวตน อันเป็นตัวของมนุษย์ ที่ต่างไปจากร่างกายนี้ อัตตาในปรัชญาดังกล่าวนั้นไม่ได้หมายถึงสิ่งที่ถาวรไม่แตกดับอื่นๆที่ไม่มีชีวิต เช่น สสาร (matter) เมื่อเราทราบความหมายของอัตตาแล้ว ความหมายของอนัตตาก็สามารถเข้าใจง่าย เพราะอนัตตาคือคำปฏิเสธอัตตานั่นเอง อนัตตาจึงหมายถึงไม่ใช่อัตตา (non-self) หรือไม่มีอัตตา (no-self) เมื่อใช้เป็นคุณศัพท์ของนิพพานจึงมีความหมายว่านิพพานไม่ใช่อัตตา หรือความดับอัตตา,การดับความสำคัญว่าเป็นอัตตา,

** ม.ญ. (บาลี) ๑๒ /๒๙๙ / ๒๐๖.

** ม.ญ. (บาลี) ๑๒ / ๑๙ / ๑๒.

** ส.ส. (ไทย) ๑๕ /๑๗๑ / ๒๒๔.

นั่นเอง คำว่าตัวตน(อัตตา)ในที่นี้อาจหมายถึงขั้นธัมมคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, และเมื่อเชื่อว่านิพพานปราศจากอัตตา นิพพานเป็นจึงสิ่งตรงข้ามกับขั้นธัมมนี้เอง

ในขณะที่พระเจ้าของอ็อกัสตินนั้น เมื่อเขาพิจารณาธรรมชาติของพระเจ้าแล้วเราจะพบว่า พระเจ้าของอ็อกัสตินทรงมีลักษณะเป็นอัตตา ดังจะเห็นได้จากธรรมชาติของพระเจ้า เช่น

๑) พระเจ้าทรงมีอัตตาที่สมบูรณ์หรือทรงเป็นพระบุคคล เพราะได้ทรงรับการกล่าวพระนามว่าพระองค์ (He) เสมอ และในพระคัมภีร์ทรงใช้สรรพนามแทนพระองค์ว่า “เรา”(I)

๒) พระเจ้าทรงมีความรัก ความเมตตา แก่ชนชาวอียิปต์ แสดงว่าการที่ทรงแสดงออกซึ่งความรักนั้นได้ พระองค์ต้องทรงมีตัวตน

๓) พระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า การที่อ็อกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกเช่นนี้แสดงว่า พระเจ้าทรงมีการกระทำ ทรงเคลื่อนไหวได้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของสิ่งมีชีวิต

๔) พระเจ้าทรงสวดสวดดูแล ซึ่งอ็อกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าทรงสวดสวดดูแลความทุกข์และความสุขของเขา ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าคลอจากกรรมมารดาตัวเปล่า และข้าพเจ้าจะกลับไปตัวเปล่าเช่นกัน พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานชีวิต และพระองค์นั้นแหละที่ทรงรับคืนไป มันเกิดขึ้นเพราะพระเจ้าดลบันดาล ทั้งในโลกนี้และโลกของพระองค์”^{๔๔}

ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าในพระคัมภีร์ของอ็อกัสติน ทรงเป็นพระบุคคล หรือทรงมีภาวะที่ทรงเป็นพระบุคคล ถึงแม้ว่าบ่อยครั้งที่อ็อกัสตินจะพยายามอธิบายพระเจ้าว่าหมายถึงธรรมชาติอันเป็นนามธรรมซึ่งเป็นต้นกำเนิดของจักรวาล แต่คำสอนหลักเรื่องพระตรีเอกานุภาพ (Trinity) ย่อมจะยืนยันว่าพระเจ้าทรงมีภาวะเป็นอัตตา ต่างจากนิพพานซึ่งเป็นอนัตตาแน่นอน

นอกจากนั้นนิพพานเป็นภาวะที่ต่างจากเบญจขันธ์ หรืออยู่คนละด้านของเบญจขันธ์ แต่พระเจ้าตามพระคัมภีร์ของอ็อกัสติน ยังมีขันธ์ ๕ บางประการอยู่ เช่น เวทนา และ วิญญาณ เพราะพระเจ้ายังมีการเสวยอารมณ์ เช่นยังทรงมีความรัก ความกรุณา เป็นต้น เปรียบได้กับอรูปพรหมในพุทธปรัชญา

๔.๕.๒ ความเชื่อเรื่องการเกิดของโลกและสรรพสิ่ง

สำหรับประเด็นความเชื่อเรื่องที่มาของโลกและสรรพสิ่งของระบบปรัชญาทั้งสองนั้น มีความต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ

^{๔๔} Saint Augustine, The city of God, P. 17.

(๑) การสร้างโลก

พุทธปรัชญาเป็นฝ่ายอเทวนิยม (Atheism) จึงปฏิเสธเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ปฏิเสธลัทธิที่มีพระเจ้าผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิดและความเป็นไปของโลกในรูปของการบันดาลโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ พุทธปรัชญามองสิ่งต่างๆ ว่ามิได้เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “แท้จริงในประวัติแห่งสสารนี้ ไม่มีใครสร้างสสาร ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าหรือพระพรหมก็ตาม ธรรมล้วนๆ ดำเนินไป เพราะการประชุมเข้าของเหตุปัจจัย”^{๙๕} และยืนยันว่าไม่มีผู้สร้างอย่างชัดเจนว่า “ร่างกายนี้ไม่มีใครสร้าง ตัวเรานี้ไม่มีใครบันดาล เพราะอาศัยเหตุมันก็มี เพราะเหตุดับ มันก็ดับ”^{๙๖} ดังนั้นเมื่อพูดถึงปัญหาเรื่องโลก ไม่จำเป็นที่จะเป็นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปเพราะพุทธศาสนาดังเดิมจึงให้ความสำคัญน้อยมาก เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่เป็นประโยชน์ต่อการดับทุกข์ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนไม่ให้สนใจโลกภายนอก แต่ให้มาสนใจโลกภายในคือร่างกายอันยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ซึ่งมีสติปัญญาและใจนี้แหละ”^{๙๗} ส่วนออกัสตินเป็นนักปรัชญาฝ่ายเทวนิยม (theism) จึงอธิบายแหล่งที่มาของโลกละสรรพสิ่งเช่นเดียวกับชาวคริสต์อื่นๆ ว่า พระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า การสร้างโลกของพระองค์เป็นการสร้างอย่างเสรี (the world is the product of God's free act)^{๙๘} ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกจากอภิวะ มีลักษณะตรงกันข้ามกับคำอธิบายของพลาโต ซึ่งพลาโตอธิบายว่าพระเจ้าสร้างโลกจากมโนคติและสสาร ซึ่งดำรงอยู่อย่างอิสระที่มีอยู่ก่อนแล้ว พระเจ้าเป็นเพียงสถาปนิกนำเอาสิ่งทั้งสองมาประกอบขึ้นเป็นโลก และตรงกันข้ามกับเพลโตติอุส (Plotinus) ที่อธิบายว่าโลกเป็นสิ่งที่สันมาจากพระเจ้า ออกัสตินไม่สามารถยอมรับแนวคิดทั้ง๒ นั้นได้จึงเสนอว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกจากความไม่มีอะไรเลย แม้แต่ เวลาหรือสสาร”^{๙๙}

(๒) การอธิบายโลก

พุทธปรัชญาอธิบายโลกรวมถึงสรรพสิ่งด้วยกฎปฏิจจสมุปบาท อันเป็นกฎสากล กฎดังกล่าวนี้ ไม่ขึ้นกับการปฏิบัติขึ้นของตถาคตทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ดำเนินไปตามธรรมชาติของมัน กฎดังกล่าวนี้แสดงหลักเป็นกลาง ทั่วๆ ไป “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึง

^{๙๕} วิสุทธิ, ๓/ ๒๒๑.

^{๙๖} ส. ส. (ไทย) ๑๕ / ๑๕๐ / ๒๒๒.

^{๙๗} อ. จตุก. (บาลี) ๒๑ / ๔๕ / ๕๔.

^{๙๘} Stumpf, S. E ., Philosophy : History & Problems, P. 138.

^{๙๙} Saint Augustine, the Confessions, (Chicago : Encyclopedia Britannica, INC., 1988),

เกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ”^{๑๙}หลักดังกล่าวนี้บ่งถึงหลักความจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุ หรือเป็นเรื่องจิตใจ ส่วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้ มองด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่ากฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า “นิยามา” แปลว่ากำหนดที่แน่นอนหรือแนวทางที่แน่นอนหรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน หรือปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ ก็จะเป็นความเป็นไปอย่างนั้นๆแน่นอน” หลักอิทัปปัจจยตา (conditionality) หรือหลักนิยามดังกล่าวครอบคลุมสภาวะแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติถึง ๕ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

๑) จุตินิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับลมฟ้า อากาศ ดุลูกาล ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอื่น ๆ ในอรรถกถาท่านยกตัวอย่างว่า ลมพัด ลมไม่พัด ดอกไม้กลางวันแย้ม กลางคืนหุบ เป็นต้น กฎนี้บ่งถึงการอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์ มีเอกลักษณ์คือความเป็นเหตุเป็นผลทางกายภาพของสิ่งต่างๆ

๒) พีรนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีประเด็นสำคัญอยู่ที่เป็นการอธิบายวิถีทางชีววิทยาของสัตว์และพืช และรวมไปถึงสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด รวมไปถึงกฎเกณฑ์ทางพันธุกรรม และปัจจัยหนุนของการดำรงชีวิต

๓) จิตินิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต บ่งถึงสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนเป็นปัจจัยให้แก่สิ่งที่เกิดในภายหลัง

๔) กรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์หรือกระบวนการที่ทำให้เกิดผลของการกระทำ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ความจงใจ ความพยายาม ผลของการกระทำ

๕) ธรรมนิยาม คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกันของสิ่งทั้งปวง เป็นนิยามร่วม เป็นวิถีและความเป็นไปพื้นฐานที่ครอบคลุมถึงนิยามอื่นทุกส่วน”

ส่วนออกัสตินยึดแนวคิดการสร้างสรรค์ตามพระคัมภีร์เป็นมูลบท สำหรับอธิบายโลกพร้อมทั้งอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆโดยมีพระเจ้าเป็นแกนหลัก เพราะพระคัมภีร์ไบเบิล (Bible) อันเป็นรากฐานปรัชญาของออกัสตินนั้นไม่ได้เริ่มต้นที่มนุษย์ แต่เริ่มต้นที่พลัง

^{๑๙} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๔๗ / ๗๖.

^{๒๐} พระมหาจุฬารัตน์ ญาณธโร, วิถีแห่งโลกแบบพุทธ อภิปรัชญาของพุทธศาสนา, (Bangkok : Buddha's Path Follower Bangkok Thailand, ๒๕๓๗), หน้า ๑๖๒.

^{๒๑} ที.ล.ธ. (บาลี) ๒ / ๑๔.

สร้างสรรพดีของพระเจ้า ด้วยการพยายามอธิบายว่า ทำไมจึงมีสรรพสิ่ง? หรือสรรพสิ่งมาแต่ใด? ในแง่มีมนุษย์ไม่ได้เริ่มต้น การเริ่มต้นมาจากพระเจ้านี่เป็นความชอบธรรมในระบบปรัชญาของอ็อกัสติน เพราะแม้แต่มนุษย์ก็ถือบังเกิดขึ้นในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสรรพดีของพระเจ้า ในเมื่อมนุษย์มีความสามารถจำกัด แหล่งที่มาของการสร้าง แหล่งที่มาของความรู้ และแหล่งที่มาของมาตรฐานทางคุณธรรมจึงมาจากแหล่งเดียวกันทั้งหมดคือพระเจ้า^{๖๖} ดังนั้นพระเจ้าและสรรพสิ่งจึงถูกอธิบายให้มีความสัมพันธ์ในฐานะผู้สร้างและสิ่งที่ถูกสร้าง ดังที่เรากล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าจะพิจารณาดูแผ่นดิน แผ่นดินก็ถูกสร้างสรรพดี ความงามแห่งส่วนต่าง ๆ ของแผ่นดินนั้นยิ่งใหญ่นัก แต่มันก็มีผู้สร้าง”^{๖๗} และอ็อกัสตินเชื่อว่าทุกสิ่งทั้งหมดอยู่ในภาวะ (Being) สัจจะ (Truth) ความดี (Goodness) และความงาม (Beauty) ไม่ได้เป็นเหตุ (Cause) ของตัวมันเอง แต่เป็นผล (Effect) ที่รวมอยู่ในภาวะสูงสุดคือพระเจ้า^{๖๘} ทิศเช่นนี้จึงถือได้ว่าพระเจ้าทรงเป็นปฐมเหตุ หรือเป็นสาเหตุแรก (First Cause) สิ่งต่างๆมีพระเจ้าเป็นปฐมเหตุ ถ้าปราศจากพระเจ้าก็จะไม่มีอะไรเกิดขึ้นได้ อ็อกัสตินจึงสรุปว่า “ปฐมเหตุซึ่งอยู่เบื้องหลังของสรรพสิ่งคือพระเจ้าผู้สร้าง”^{๖๙}

(๓) ทฤษฎีวิวัฒนาการ

พุทธปรัชญาเชื่อว่าโลกและจักรวาล มีวิวัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไปตามกฎธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการตอบคำถามเรื่องสิ่งอันเป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งมวล พุทธปรัชญาจะตอบคำถามเชิงกระบวนการหรือเชิงวิวัฒนาการแบบกระแสเหตุปัจจัยเท่านั้น กฎวิวัฒนาการดังกล่าวนี้เรียกว่าปัจจุสมุปบาท โดยกฎนี้อธิบายวิวัฒนาการในแง่ของเหตุปัจจัยหรือเหตุผล โดยเป็นผลจากการมองการมีอยู่ของสิ่งต่างๆว่าเป็นเพียงการมีอยู่ในฐานะเป็นปัจจัยที่สัมพันธ์กันให้เกิดสิ่งอื่นตามมา หรือตัวมันเองก็เป็นผลมาจากปัจจัยจากส่วนอื่นเป็นกฎที่ครอบคลุมกระบวนการธรรมชาติที่เจริญขึ้น และหลุดไทร้มเสื่อมสลายลงตามเหตุปัจจัยหมุนเวียนกันเรื่อยไป ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลาย ในการอธิบายแบบนี้พุทธปรัชญา

^{๖๖} สุวรรณ สกธานันท์, ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา , หน้า ๒๔.

^{๖๗} จานส์ ทองประเสริฐ , ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙.

^{๖๘} Patrick J. Aspell, *Medieval Western Philosophy: the European Emergence*, P. 20.

^{๖๙} Stumpf, S. E., *Socrates to Sartre: A History of Philosophy*, (Singapore : McGraw-Hill Companies, 1999), P. 132.

แบ่งปฏิจางสมุปบาทออกเป็น ๒ กลุ่มคือ (๑)กลุ่มที่เป็นหลักสากลใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติส่วนๆ (๒) กลุ่มที่มีเจตจำนงหรือเจตนาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย อันเป็นการนำหลักสากลมาอธิบายกระบวนการเกิดดับของสิ่งที่มีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์^{๓๓} ทั้งสองกลุ่มมุ่งแสดงวิวัฒนาการของสรรพสิ่งโดยมุ่งเน้นว่าเป็นกระบวนการที่เกิดดับโดยสภาวะของมันเอง ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติมาบงการหรือสร้างให้ เมื่อรับหลักอธิบายนี้จึงไม่อาจรับระบบอธิบายโลกที่ขึ้นกับพระผู้สร้างผู้บันดาลหรือเหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นอย่างลอย ๆ หรือโดยบังเอิญได้ ซึ่งหมายความว่า ผลที่ (มนุษย์) ต้องการจึงไม่อาจสำเร็จด้วยการช้อนวอนต่อพระผู้สร้าง หรืออำนาจเหนือธรรมชาติใดๆ แต่ต้องสำเร็จด้วยการลงมือกระทำโดยใช้ปัญญาจัดการกับสิ่งทั้งหลาย^{๓๔}

ส่วนออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกให้มีวิวัฒนาการแบบมีจุดหมาย หรือมีวัตถุประสงค์ เพราะออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าไม่ได้ทรงสร้างทุกสิ่งอย่างครบถ้วนในครั้งเดียว แต่ทรงสร้างสสาร (matter) ขึ้นมาทีเดียวพร้อมกัน และทรงกำหนดให้สสารมีพันธุเหตุ (seminal reasons)^{๓๕} คือสมรรถภาพที่จะทำให้สสารได้วิวัฒนาการไปเป็นสิ่งต่างๆ โดยที่พระเจ้าทรงประพาศศักยภาพแก่สสารในขณะเดียวกัน แต่อยู่ในรูปพลังงานศักยภาพ (potentiality) ยังไม่ปรากฏออกมาเป็นภาวะพร้อมกัน แต่จะกลายเป็นสิ่งต่างๆ ขึ้นมาภายหลัง ตามที่ทรงกำหนดไว้^{๓๖} ดังนั้นทฤษฎีวิวัฒนาการของออกัสตินจึงมีผู้ทรงดูแลให้ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์เพื่อการเข้าถึงจุดมุ่งหมายอันแน่นอน จักรวาลนี้จึงมีระเบียบ แบบแผน เอกภาพ ไม่ใช่เป็นผลิตผลของการรวมตัวโดยบังเอิญของวัตถุปรมาณูขนาด และหลักการที่ควบคุมความเป็นไปดังกล่าวนี้จะต้องเป็นความจริงขึ้นสมบูรณ์แน่นอน ซึ่งออกัสตินหมายถึงพระปรีชาญาณของพระเจ้าผู้ทรงคลบบันดาลให้โลกบรรลุจุดประสงค์ ตามนัยนี้ถือว่ากระบวนการต่างๆ ในจักรวาลอยู่ในพระเจ้า และพระเจ้าปรากฏอยู่ในสิ่งเหล่านั้น ดังที่ออกัสตินกล่าวไว้ว่า

พระเจ้าของฉันทรงสถิตย์อยู่ทุกที่ และปรากฏอยู่ทุกสถานที่ ไม่มีการกำหนดของเขตของพระองค์ พระองค์ทรงปรากฏอยู่โดยปราศจากการแสดงพระองค์เอง พระองค์

^{๓๓} พระมหาจุฬารัตน์ ญาณธโร, วิถีแห่งโลกแบบพุทธ อภิปริษญาของพุทธศาสนา, หน้า ๑๒๐.

^{๓๔} สุวรรณ สกอลนิค, ศัพทากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, หน้า ๔๖-๔๗.

^{๓๕} กิรีติ บุญเชื้อ, แก่นปรัชญาพุทธกลาง, หน้า ๘๘.

^{๓๖} Stumpf, S.E., Socrates to Sartre : A History of Philosophy, P. 133.

สามารถแบ่งแยกโดยไม่ทรงเคลือบไหว เมื่อข้าพเจ้าประสบเคราะห์กรรม พระองค์ทรงตรวจสอบคุณค่าทางจิตใจของเราและตัดสินความผิด

การอธิบายโลกด้วยทฤษฎีวิวัฒนาการของปรัชญาทั้ง๒ระบบเช่นนี้ ย่อมมีความสอดคล้องกับการกำหนดเป้าหมายสูงสุด ซึ่งพุทธปรัชญาอธิบายโลกด้วยหลักปฏิจางสมุปบาท แบบนี้มีความสัมพันธ์ต่อเป้าหมายสูงสุด เพราะพุทธปรัชญาให้ความสำคัญการบรรลุว่าจะต้องเกิดจากความรู้แจ้งภายในตน ด้วยสติปัญญาอันประกอบด้วยเหตุผลของตนเองไม่ใช่ด้วยอำนาจภายนอก และการอธิบายของอ็อกส์ตันก็สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุด เพราะการบรรลุธรรมสูงสุดมีความจำเป็นต้องโยงถึงพระเจ้า และมีได้ก็ด้วยพระกรุณาของพระเจ้า ดังนั้นทฤษฎีวิวัฒนาการจึงสอดคล้องกับเป้าหมายด้วย

จากที่ได้เปรียบเทียบความเชื่อเรื่องการเกิดของโลกร่างด้นนั้น ทำให้เห็นว่า แนวความคิดทั้งสองมีประเด็นที่แตกต่างกันอย่างมาก เนื่องจากพุทธปรัชญามีความเชื่อแบบอเทวนิยม (atheism) ส่วนอ็อกส์ตันมีความเชื่อแบบเทวนิยม (theism) ในเรื่องนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ถึงแม้ว่าตำราส่วนมากจะระบุไว้ว่าพุทธปรัชญามีทรรคนะแบบอเทวนิยมซึ่งปฏิเสธพระเจ้าก็ตาม แต่ถ้าเราพิจารณาข้อความในพระไตรปิฎก หรือปกรณ์อื่นๆในพุทธศาสนา เราก็จะพบว่าพุทธศาสนา ไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่ของเทวดา หรือพระพรหมในศาสนาพราหมณ์โดยตรงกันข้ามพระพุทธเจ้ากลับตรัสถึงเทวดาและพระพรหมอยู่เสมอ เช่น ทรงตรัสถึงเทวดา๑ จำพวกคือ (๑)สมมติเทพ หมายถึงเทวดาโดยสมมติ หรือโดยการยกย่อง เช่นพระบรมหากษัตริย์ (๒) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด หมายถึงชีวิตที่เกิดขึ้นด้วยผลแห่งกุศลกรรม เป็นเทวดาจริง ๆ ที่สถิตอยู่ในภพภูมิหนึ่งต่างหาก เป็นอทิสมานกาย ไม่ปรากฏแก่มังสจักษุ แต่บุคคลอาจจะพบเห็นท่านได้ โดยการที่ท่านสำแดงกายให้ปรากฏ หรือบุคคลนั้นได้ทิพยจักษุ จึงสามารถมองเห็นและติดต่อกับเทพเหล่านั้นได้ เทวดาประเภทนี้ได้แก่ ภูมเทวดา รุกเทวดา อากาศเทวดา และเทวดาในชั้นกามาพจร ๖ ชั้น รวมถึงรูปพรหม ๑๖ ชั้น และรูปพรหมอีก ๔ ชั้น (๓) วิสुทธิเทพ หมายถึงเทวดาโดยความบริสุทธิ์ เทวดาประเภทนี้คือนมนุษย์ที่มีความบริสุทธิ์ทางกายวาจาใจ ได้แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย ทางพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ที่ปฏิบัติชอบจนบรรลุความบริสุทธิ์อย่างสูง คือ เป็นพระอรหันต์นั้นสูงกว่าเทวดาทุกประเภท ข้อความในอัครคสูตรให้เหตุผลว่า เหตุไรพระพุทธเจ้าจึงสูงกว่าหรือเลิศกว่าเทวดา โดยชี้ไปว่า เทวดา

^{๓๓} Saint Augustine , The city of God, P. 40. (ข้อ 29)

ยังมีราคะ โทสะ และโมหะ” ดังนั้นวิสุทธิเทพจึงเป็นเทวดาชั้นสูงสุดกว่าเทวดาทุกประเภท นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังแสดงคุณธรรม ที่ทำคนให้เป็นเทวดา โดยมีคุณธรรมคือหิริ ความละอายต่อบาป โศดตปเป ความละดั่งกลัวต่อบาป เป็นต้น

ข้อความต่างๆ เหล่านี้ย่อมสนับสนุนว่าพุทธศาสนายอมรับความมีอยู่แห่งเทวดา ทั่วไป คล้ายประเภทของสัตว์มีชีวิตอย่างหนึ่ง แต่ว่ามีสภาพแวดล้อม ต่างออกไปจากมนุษย์ และเทวดาดังกล่าว ก็มีดีมีชั่ว มีเห็นถูก มีเห็นผิด พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเฉพาะเทวดาที่ประพฤติดี เพราะไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม ถ้าสมบูรณ์ด้วยความรู้และความประพฤติ ก็เป็นผู้ประเสริฐสุดในเทวดาและมนุษย์” ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับการมีอยู่ของเทวดาและพระพรหมและพระเจ้าอื่นๆ เช่นเดียว กับศาสนาพราหมณ์ จะต่างกันก็เพียงแต่ทรงเห็นว่าเทพเจ้ามีคุณภาพจิตต่ำกว่าพระอรหันต์ เพราะเทวดาบางพวก ไม่มีความสมบูรณ์ในทางจริยศาสตร์ กล่าวคือยังไม่สิ้นกิเลส และไม่ทรงยอมรับว่าเทพเจ้าเหล่านั้นได้สร้างโลกและสรรพสิ่ง ไม่ได้เป็นผู้ลิขิตชีวิตมนุษย์เท่านั้น

๔.๖ สัทธาญาณสัมปยุตกับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า

ในประเด็นสัทธาญาณสัมปยุตกับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้านั้น มีความต่างกันอย่างมาก กล่าวคือ

ก. พุทธปรัชญา

ศรัทธาญาณสัมปยุตในพุทธปรัชญา หมายถึงศรัทธาที่ประกอบด้วยญาณ หรือ เหตุผล เป็นศรัทธาที่มีปัญญาประกอบ มีหลักการที่สำคัญคือปฏิเสธการยอมรับสิ่งเหนือธรรมชาติ ปฏิเสธการอ้อนวอนสิ่งทั้งหลายภายนอก การปฏิเสธนั้นย่อมเป็นการยอมรับเป็นนัยว่า ศรัทธาญาณสัมปยุต ย่อมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง เพราะปรากฏคำสอนหลายแห่งที่บ่งชี้ว่าพุทธปรัชญาสอนไม่ให้พึ่งอำนาจลี้ลับภายนอก แต่ให้หันมาพึ่งตนเอง เช่น “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงมีตนเองเป็นที่พึ่ง เกิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย”^{๓๓}

^{๓๓} ส. ส. (ไทย) ๑๕ / ๒๔๗ / ๓๖๒.

^{๓๔} ที. ที. (ไทย) ๑๗ / ๒๔๗ / ๑๗.

^{๓๕} ที. ปา. (บาลี) ๑๑ / ๔๐ / ๔๗.

ศรัทธาญาณสัมปยุตนั้น จึงตั้งอยู่บนฐานแห่งการที่ตนโดยมีปัญญาคอยกำกับ และถูกกำหนดกรอบว่าต้องมีปัญญาเข้ามาเป็นองค์สำคัญ เพื่อการตรวจสอบ พิจารณา ไตร่ตรอง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุผล ในการตรวจสอบนั้นมีหลักที่รู้จักกันในนามว่า กาลามสูตร^{๙๙} ซึ่งเป็นหลักที่ช่วยลั่นกรอบว่าไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ ด้วยประสบการณ์ตรง ดังพระพุทธพจน์ว่า

ต่อเมื่อใด ได้รู้ได้เข้าใจด้วยตนเองว่า สิ่งนี้เป็นอกุศล สิ่งนี้มีโทษ สิ่งนี้ผู้รู้ดีเตือน สิ่งนี้ เมื่อปฏิบัติแล้วไม่สามารถให้ผลได้จริง ก็พึงถือว่าสิ่งนั้นผิด ควรละเสีย ต่อเมื่อใด ได้รู้ได้ เข้าใจด้วยตนเองว่า สิ่งที่อยู่แล้วและปฏิบัติจนถึงที่สุดแล้วปรากฏผลเป็นความสุข ความ เจริญ พึงถือว่าสิ่งนั้นถูก เป็นกุศล มีประโยชน์ ผู้รู้สรรเสริญ พึงปฏิบัติตาม^{๑๐๐}

ข้อความดังกล่าวยืนยันชัดว่าศรัทธาและเหตุผลต้องดำเนินควบคู่กันไป การ จะเชื่อสิ่งใดต้องเข้าใจสิ่งนั้นก่อน ศรัทธาในพุทธปรัชญาจึงเกิดจากความเข้าใจ (ปัญญา) ดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมหมวดใดก็ตามที่ขึ้นต้นด้วยศรัทธา ก็จะตรัสปัญญา กำกับไว้เสมอ เช่น สัมปรายิกัตถตปเปโยชนิ^{๑๐๑} สัมปทา ๔^{๑๐๒} พลละ ๕^{๑๐๓} อริยทรัพย์ ๘^{๑๐๔} เป็นต้น

ข. เซนต์ ออกัสติน

ศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า (Existence of god) ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าเป็นสิ่งที่มิภาวะเหนือธรรมชาติ พระเจ้าจึงทรงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจ (incomprehensible) อย่างที่ออกัสตินกล่าวไว้ว่า “พระองค์ทรงสร้างชีวิต(มนุษย์)ขึ้นมา และ ชีวิตเป็นแสงสว่างของมนุษย์ และแสงสว่างส่องในความมืด แต่ความมืดหาเข้าใจแสงสว่าง ไม่ พระองค์ทรงสร้างโลกแต่โลกไม่รู้จักพระองค์”^{๑๐๕} แต่มนุษย์ก็มีความปรารถนาและแสวงหา พระเจ้า เพราะมนุษย์ต้องการความสุข ความสุขทั้งหลายที่พบได้จากโลกแห่งประสบการณ์ ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง พระเจ้าทรงเป็นความสุขที่แท้จริง การที่มนุษย์สามารถรู้และเข้าใจถึง

^{๙๙} อจ. ดิก. (บาติ) ๒๐ / ๖๖ / ๑๔๑ - ๑๔๘. (พระสูตรนี้มีชื่ออื่นๆอีก เช่น เกสปุตตสูตร)

^{๑๐๐} อจ. ดิก. (บาติ) ๒๐ / ๖๖ / ๑๔๕.

^{๑๐๑} อจ. ธ. (ไทย) ๒๑ / ๗๖ / ๑๔๗.

^{๑๐๒} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๔๖ / ๗๕.

^{๑๐๓} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๑๑ / ๑๕.

^{๑๐๔} อจ. ศศศก. (ไทย) ๒๑ / ๖ / ๗.

^{๑๐๕} จามส์ ทอมปเรลวิญ. ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง , หน้า ๒๑.

การมีอยู่ของพระเจ้าจึงเป็นการเข้าถึงสิ่งที่เป็นความสุชยันแท้จริงสูงสุด ดังนั้นมนุษย์จึงต้องแสวงหาความรู้ในเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า สำหรับอ็อกัสตินเชื่อว่าจินตภาพแห่งพระเจ้า (Idea of God) เป็นความรู้ที่ทุกคนมีส่วนร่วม และไม่สามารถแยกออกจากจิตของมนุษย์ได้ มนุษย์ไม่สามารถจะละเลยการรับรู้ จะทำเป็นไม่รู้ไม่ได้^{๑๑} อ็อกัสตินได้ยืนยันจากประสบการณ์ (experience) ของท่านว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ (God exists) เพราะท่านเคยสัมผัสกับพระเจ้าหลายครั้ง ซึ่งท่านยืนยันว่า ข้าพเจ้าได้หลังดวงวิญญาณ ของข้าพเจ้าออกเหนือตัวข้าพเจ้า และบัดนี้ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่ข้าพเจ้าพอจะสัมผัสได้ นอกจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าเท่านั้น^{๑๒}

ถึงแม้ว่าอ็อกัสตินจะเชื่อว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ (God exists) แต่เพื่อจะเข้าใจว่าพระองค์ทรงมีอยู่ จึงต้องมีเหตุผลสนับสนุนพิสูจน์ให้เห็นจริงเพื่อที่จะเข้าใจเรื่องความมีอยู่ของพระเจ้ามาสู่เรา^{๑๓} และประสบการณ์ต่อพระเจ้าที่ท่านมีนั้นเป็นเรื่องส่วนบุคคล เป็นสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์หรือระบุได้อย่างเป็นสาธารณะ ซึ่งมีผลทำให้ความเชื่อใดๆ ก็ตามที่อยู่บนฐานของประสบการณ์เช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะทำให้ผู้ที่ไม่เชื่อและไม่เคยมีประสบการณ์ยอมรับได้^{๑๔}

ดังนั้นท่านจึงต้องมีเหตุผลมาสนับสนุนให้เห็นว่าพระเจ้าทรงมีอยู่ ในวิธีการพิสูจน์นั้นอ็อกัสตินใช้ความเชื่อ (belief) และความศรัทธา (faith) เป็นจุดเริ่มต้น อ็อกัสตินถือว่า “มีบางอย่างสามารถรู้ได้อย่างชัดเจน บางอย่างรู้ได้ไม่ชัดเจน และยังมีหลายอย่างยากที่จะรู้สำหรับเรื่องพระเจ้านั้น เราอาจให้หลักฐานที่ชัดเจนของการมีอยู่ของพระเจ้า แต่เราควรยอมรับพระองค์ก่อน โดยศรัทธา^{๑๕} ความเชื่อจึงต้องเกิดขึ้นก่อนในจิตใจมนุษย์ แล้วจึงแสวงหาข้อเท็จจริงของความเชื่อนั้น และอ็อกัสตินเรียกร้องว่าความเชื่อว่าจะเจ้านั้นมีความสำคัญ ความเชื่อเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีมาก่อนการพิสูจน์อย่างพิถีพิถัน^{๑๖} ในการที่อ็อกัสตินกำหนดกรอบอย่างชัดเจนว่า ความเชื่อเป็นสิ่งที่จะต้องมาก่อนความเข้าใจถึงข้อพิสูจน์ทางเทววิทยา

^{๑๑} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine . p.11.

^{๑๒} จำนวนคำของประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง, หน้า ๑๔.

^{๑๓} Saint Augustine, to quote in Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, P. 36, “we believe that God exists, but to understand that He exists we have to reason, argue, prove; only then will the understanding of God’s existence come to us”

^{๑๔} พรพท สหชัยรุ่งเรือง, บทความปรัชญาภาษา, [Online], Available from : <http://www.thaisdophilosophy.net> [2005,Fab 11]

^{๑๕} Etienne Gilson, The christian philosophy of Saint Augustine, p. 34.

^{๑๖} Eleonore Stump, The Cambridge companion to Augustine . P. 30.

(theological propositions) อย่างจริงจังนั้น สืบเนื่องมาจากข้อความอันเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้ ทั้งปวงของท่านว่า “ถ้าคุณยังไม่เชื่อ คุณจะไม่เข้าใจ” ดังนั้น สิ่งสำคัญที่สุดตามทรรศนะของ ออกัสติน ก็คือความเชื่อและความศรัทธา เป็นสิ่งที่จะขาดไม่ได้สำหรับจิตของมนุษย์ เพราะทั้งสองสิ่งนี้จะช่วยเตรียมจิตของมนุษย์ให้พร้อมที่จะแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนความเชื่อ ถ้าหากปราศจากความเชื่อแล้ว ก็ย่อมไม่อาจที่จะเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้าได้

จากทรรศนะดังกล่าวทำให้เห็นแนวคิดของออกัสตินว่า ลำพังการใช้เหตุผลของมนุษย์สามารถรับรู้ได้แต่ความจริงในระดับธรรมชาติ (natural truth) ซึ่งเป็นความจริงที่สามารถเข้าใจได้ด้วยสมภาวะการรับรู้อันจำกัดของมนุษย์ แต่หากมนุษย์ไม่ได้รับการเปิดเผยจากพระเจ้า มนุษย์ก็จะไม่สามารถรับรู้ความจริงในระดับที่สูง เช่น ความสุทธินิรันดร์หรือความจริงเกี่ยวกับการมีอยู่ของพระเจ้าได้ ศรัทธาจึงทำหน้าที่เป็นเหมือนกับ “เครื่องมือนำทาง” ให้กับการใช้เหตุผลของมนุษย์ ซึ่งมีสถานะที่จำกัดให้สามารถรับรู้ความจริงในระดับที่เหนือธรรมชาติ (Supernatural truth) ได้

ประเด็นเรื่องศรัทธาญาณสัมปยุต กับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้าดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถึงแม้ว่าศรัทธาญาณสัมปยุตจะเน้นว่าการจะปักใจเชื่อสิ่งใดต้องไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน โดยการใช้หลักกาลามสูตรเป็น “เกณฑ์” ในการตัดสินใจที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ เพราะสิ่งที่กาลามสูตรเสนอก็คือทฤษฎีความรอบคอบในการรับความรู้ที่ผู้อื่นเสนอมาให้เราพิจารณา ทั้งนี้เราสามารถพิจารณาที่มาของพระสูตรนี้จากบริบททางสังคมในสมัยพุทธกาล ก็จะพบข้อเท็จจริงในวรรณกรรมของพุทธศาสนาว่า ในช่วงนั้นสังคมอินเดีย เต็มไปด้วยเจ้าลัทธิที่แข่งขันกันเผยแพร่ความเชื่อของลัทธิตน ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพรมหาลงสูตร ว่ามีถึง ๖๒ ลัทธิ นอกจากนั้นยังมีลัทธิของครูทั้ง ๖ ที่ปรากฏเด่นชัดในสามัญญผลสูตร ซึ่งนั้นก็แสดงว่าการอยู่ในท่ามกลางความเชื่อที่หลากหลายและโดยส่วนใหญ่จะเสนอแนวคิดที่แตกต่างกันและขัดแย้งกัน ทั้งโดยส่วนตัวของเจ้าลัทธิหลักคำสอนและวิถีการปฏิบัติ และที่สำคัญก็คือมีการกล่าวโจมตีซึ่งกันและกันเพื่อช่วงชิงศาสนิก พระพุทธเจ้าไม่ทรงวิจารณ์คำสอนของเจ้าลัทธิเหล่านั้น แต่ทรงสอนให้คิดให้รอบคอบ ไตร่ตรองให้รอบด้านด้วยตนเองก่อนแล้วค่อยตัดสินใจว่าข่าวสารหรือความรู้ที่ผ่านมาจากประเพณี เสียงของคนส่วนใหญ่ คำรา ตลอคจนเหตุผลที่ถูกนำมาเสนอนั้นสมควรเชื่อหรือไม่ การเสนอหลักกาลามสูตรของพระองค์จึงเป็นการเตือนสติให้ใช้วิจารณ์ญาณของการรับรู้ข่าวสาร ในหน้าต่อมาของพระสูตรเดียวกันเป็นการเสนอวิธีการตรวจสอบ

ความรู้ต่างๆโดยการใช้ประสาทสัมผัส กับการหยั่งเห็น เสียก่อนจึงค่อยปฏิบัติตาม เนื้อความในพระสูตรดังกล่าวก็น่าจะใช้พิจารณาความรู้และความเห็นที่ว่าไม่มากกว่าที่จะนำมาใช้ใน เรื่องของการปฏิบัติธรรม เพราะพระพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกชี้ชัดว่าศรัทธาในระดับ ใช้งานได้จริงในพุทธศาสนาก็คือตถาคตโพธิศรัทธา หรือศรัทธาในพระรัตนตรัยที่ต้องเชื่อ อย่างสนิทใจเท่านั้น เพราะถ้าศาสนิกไม่มีความเชื่อมั่นในหลักการแห่งตถาคตโพธิศรัทธา เรา จะลงมือปฏิบัติธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนาจนเจริญก้าวหน้าได้อย่างไร และการเชื่อนั้นก็ ต้องเชื่ออย่างปสาทศรัทธา เพราะถ้าหากต้องสอบสวนหรือต้องนำคำสอนไปปฏิบัติจนเห็น ผลก่อนจึงค่อยเชื่อ การแสดงธรรมในแต่ละครั้งก็คงมีผู้เลื่อมใสไม่มากนัก แต่ในความเป็นจริง มักปรากฏว่าในการแสดงธรรมแต่ละครั้งมีผู้เลื่อมใสเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเชื่อมั่นในตัว ของพระองค์ว่าสิ่งทรงสั่งสอนนั้นเป็นความจริง มีเหตุผล ดังนั้นเราย่อมจะเห็นว่าในพุทธ ศาสนาก็เริ่มต้นด้วยศรัทธา และใช้ศรัทธานำหน้าเช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ หลังจากนั้นจึงมี การศึกษาปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ต่อไป

ในส่วนของศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ออกัสตินก็ใช้ศรัทธาเป็น จุดเริ่มต้นเหมือนกัน ซึ่งถ้าเรายอมรับว่า พระเจ้าเป็นเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาแล้ว เราย่อมไม่สามารถหาเหตุผลมาแสดงให้เห็นได้ว่าพระเจ้ามีอยู่ เพราะพระเจ้านั้นสิ่งที่อยู่ เหนือความรู้ของมนุษย์ ในการที่เราจะตัดสินความเชื่อในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ถ้าเรื่องนั้นอยู่ ภายใต้อขอบเขตของประสบการณ์ เราก็จะสามารถที่จะหาหลักเกณฑ์มาตัดสินประเมินคุณค่า ของความเชื่อนั้นได้ แต่สำหรับความเชื่อในสิ่งที่ยอยู่นอกเหนือประสบการณ์ เราไม่อาจที่จะ หาเกณฑ์มาตัดสินได้ ดังนั้นถึงแม้ว่านักปรัชญาจำนวนมากจะพยายามแสวงหาคำตอบว่า พระเจ้ามีอยู่หรือไม่ แต่ก็ยังไม่มียกปรัชญาคนใดที่สามารถพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนว่าพระเจ้า ทรงมีอยู่จริง ปัญหาที่นักปรัชญาประสบก็คือข้อมูลและความรู้ที่จะนำมาวิเคราะห์นั้นเป็น เพียงข้อเท็จจริงที่จำกัดอยู่ภายในประสบการณ์ และมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงไม่ สามารถพิสูจน์ถึงสิ่งที่ยอยู่นอกเหนือประสบการณ์ของตนได้ นอกจากนั้นสำหรับความรู้ทาง วิทยาศาสตร์ที่คนทั่วไปเชื่อว่าเป็นมาตรฐานในการพิสูจน์สิ่งต่างๆ ก็ไม่สามารถพิสูจน์ความมี อยู่ของพระเจ้าได้ เนื่องจากวิทยาศาสตร์ไม่อาจทดสอบสมมติฐานเกี่ยวกับความมีอยู่ของ พระเจ้าด้วยเกณฑ์เชิงประจักษ์ เพราะพระเจ้าไม่ทรงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ใดๆ จึงยากที่จะหา วิธีการใดมาพิสูจน์ได้

จะอย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าเราไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าพระเจ้าทรงมีอยู่หรือไม่ แต่เราก็ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าพระเจ้าไม่มี ปัญหานี้จึงเป็นปัญหาที่หาคำตอบแน่นอนไม่ได้ จึงเป็นเรื่องของความเชื่อ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ฉะนั้นในที่สุดแล้วเราก็ต้องกลับไปเริ่มต้นที่ความเชื่อ ความศรัทธา อย่างที่ออกัสตินใช้เป็นจุดเริ่มแรกของการพิสูจน์ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า ศรัทธาญาณสัมปยุตและศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ก็ต้องใช้ความเชื่อ ในองค์ศาสดา และในคำสอนของศาสดา เป็นพื้นฐานเหมือนกัน เพราะออกัสตินหรือใครก็ตามที่เชื่อพระเจ้า เขาก็ต้องเชื่อว่าสิ่งที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ในไบเบิลเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เจกเช่นเดียวกันกับชาวพุทธในยุคหลังพุทธกาลก็ต้องเชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎกว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้จริง และไม่ยอมให้ใครมาคัดค้านหรือเปลี่ยนแปลง แม้แต่การที่ความที่แตกต่างออกไปจากแนวความคิดเดิมก็จะเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั่วไปเช่นกัน

สรุป

การศึกษาวิจัยประเด็นดังกล่าว สามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างกันของศรัทธาในพุทธปรัชญากับเซนค็อกัสติน ได้ดังนี้

หลักศรัทธาของพุทธปรัชญาเถรวาท	หลักศรัทธาของเซนค็อกัสติน
๑.ความหมาย หมายถึงความเชื่อ ความเลื่อมใสในทางธรรม คือเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อนั้นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในความจริงมีปัญญาประกอบ เพื่อที่จะไม่ให้บุคคลลุ่มหลงไปตามลักษณะอาการที่เป็นไปในภายนอก และศรัทธาหมายถึงเจตสิก คือสิ่งที่เกิดดับพร้อม กับจิต (อยู่ในกลุ่มของโสภณเจตสิก) ศรัทธาเจตสิก คือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ยืนยันแก่ความเชื่อในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เชื่อเหตุผลในเรื่องกรรมและผลของกรรมตามความเป็นจริง	๑.ความหมาย หมายถึงความเชื่ออันเป็นบันไดขั้นแรก ที่จะนำพามนุษย์ไปสู่พระเจ้า พร้อมกับการยอมรับพระอำนาจ ของพระเจ้า เป็นเจ้าพร้อมกับการยอมอ่อนน้อมต่อตนเองต่อพระเจ้า ความเชื่อจัดเป็นพระพรที่พระเจ้าทรงเปิดเผยให้แก่มนุษย์ทุกคน เพื่อเป็นตัวเชื่อม แคนธรรมชาติกับแคนเหนือธรรมชาติ ความเชื่อจึงเป็นท่าทีที่ถาวร ที่มนุษย์เปิดใจรับพระเจ้า โดยทั่วไปออกัสตินหมายถึงความเชื่อในพระตรีเอกภาพ (Trinity)

๒.ความสำคัญ พุทธปรัชญาถือว่าศรัทธามีความสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑) เป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา ที่ขาดไม่ได้ ศรัทธาทำให้มันใจตนเองโดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริง และมีศรัทธาที่จะไปให้ถึง เราใจให้เกิดความเพียรศรัทธาอยู่ในฐานะที่เป็นตัวเหตุ ที่จะนำไปสู่การบรรลุสืบเนื่องเป็นผล, ๒) ศรัทธาเป็นที่มาของความรู้สูงสุดคือโลกุตตรปัญญา ซึ่งบุคคลจะได้มาด้วยประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติเอง	๒. ความสำคัญ ออกัสตินถือว่าศรัทธามีความสำคัญ ๒ ประการเช่นกันคือ ๑) ศรัทธาเป็นขั้นแรกที่จะนำพาเราไปสู่ความจริงและความสุขอย่างแท้จริง เป็นจุดเริ่มต้นของหนทางอันนำไปสู่พระเจ้า หรือเป็นสิ่งที่จะช่วยเราให้รับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้, ๒) ศรัทธาเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง หรือความรู้สิ่งอันเป็นจริง ที่มนุษย์จะเข้าถึงความจริงได้นั้น นอกจากจะอาศัยตนเองแล้ว มนุษย์ยังต้องอาศัยการเปิดเผยของพระเจ้าด้วย ออกัสตินเชื่อว่าการรู้ความจริงนั้นไม่ได้มาจากปัญญา ภาวปฏิบัติของมนุษย์เอง หากแต่มาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ
๓.ประเภทของศรัทธา พุทธปรัชญาแบ่งประเภทของศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อในกฎแห่งกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม ๓) สกัมมัสถกตาสัทธา เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระตถาคต ศรัทธา ๓ ประเภทข้างต้นเป็นความเชื่อในกฎธรรมชาติ เพราะพุทธปรัชญามองเรื่องกรรมเป็นกฎธรรมชาติ ส่วนข้อที่ ๔ เป็นความเชื่อในความสามารถส่วนพระองค์ที่ทรงเข้าถึงความจริงหรือกฎของธรรมชาติ	๓.ประเภทศรัทธา ออกัสตินไม่ได้แบ่งประเภท ศรัทธาไว้อย่างชัดเจนนัก แต่พอสรุปได้ว่ามี ๒ ประเภทคือ ๑) ศรัทธาพระเจ้า เป็นความเชื่อที่เป็นการแสดงท่าทีเชื่อ / ไม่เชื่อ / เชื่อมาก / เชื่อน้อย ๒) ศรัทธาในพระเจ้า เป็นยึดติดของจิตใจต่อพระบัญญัติของพระเจ้า และประกอบ ด้วยมิติการอุทิศตนแก่พระเจ้า มีสำนึกเชิงพันธกิจผูกพันกับสิ่งที่เชื่อนั้นตลอดเวลา

๔. เป้าหมายสูงสุด ทูทปรปรัชญาถือว่าศรัทธามีจุดหมายอยู่ที่การเกิดปัญญา (ญาณทัสสนะ) คือการเกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถพิจารณาสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง มีจิตใจสงบ สง่างาม ปราศจากกิเลส กรรม วนาภ มีชีวิตที่อิสระจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ทำจิตระคะ โทสะ และโมหะซึ่งคือพระนิพพานนั่นเอง ซึ่งบุคคลจะเข้าถึงได้ในชีวิตนี้	๔. เป้าหมายสูงสุด ออกัสตินถือว่าเป้าหมายสูงสุดของศรัทธา คือการการเข้าถึงอาณาจักรพระเจ้า (City of God) หรือเมืองแห่งสวรรค์อันเกิดจากความรักพระเจ้าถึงขนาดเหยียบย่ำตนเอง สันติภาพในอาณาจักรพระเจ้าหรืออาณาจักรสวรรค์เป็นสิ่งที่มิอยู่ชั่วนี้วันใด เป็นอาณาจักรลมบูรณ์สูงสุด และเป็นความสงบสุขชั่วนี้วันใด เป็นเมืองที่ไม่เหมือนอย่างเช่นที่มนุษย์ได้เคยประสบมา ซึ่งมันก็ผ่านไปโดยการเกิดและการตาย แต่มันเป็นความสงบสุขที่มีความเป็นอิสระจากสิ่งชั่วร้ายทั้งหมด
๕. ความเชื่อเรื่องนิพพาน นิพพานเป็นสภาพของจิตที่ไร้กิเลสค้นหาต้นเหตุทุกอย่าง สูญสิ้นความอยากทุกอย่างที่เราๆทุกคนเลือกกลัวอยู่ เป็นสภาพที่สงบ ไร้กังวล เกษม เป็นอิสระจากทุกข์โดยสิ้นเชิง เพราะการปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นในรูปาทานันธ์ ๕ เป็นสภาพที่ต่างจากันธ์๕ซึ่งอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ทั้งระบบ กล่าวคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในขณะที่นิพพานอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์เฉพาะข้อสุดท้าย คือ เป็นอนัตตา ได้แก่ไม่มีตัวตนที่เป็นแก่นเป็นแกนอยู่ ไม่มีตัวตนที่คงที่ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้สลาย ไม่มีอำนาจในตัวเอง บังคับให้เป็นไปในอำนาจไม่ได้ แยังต่ออัตตา	๕. ความเชื่อเรื่องพระเจ้า ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้ามียลักษณะเหมือนแบบในปรัชญาพลาโต คือมีความเป็นจริงสูงสุดแบบปรนัย (objective) ทรงเป็นสิ่งที่มิภาวะเป็นอยู่ด้วยตนเอง เป็นนิรันดร์ และไม่อาจเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่อนันต์ และด้วยภาวะเป็นอนันต์ มนุษย์จึงไม่อาจเข้าใจพระเจ้าได้ ว่าเป็นอย่างไร มนุษย์เพียงรับรู้การมีอยู่ได้เท่านั้น แต่พระเจ้าทรงมีการกระทำบางอย่างเกี่ยวกับโลกและมนุษย์ผ่านการเปิดเผย (revelation) พระเจ้าจึงทรงมีภาวะเป็นอัตตา

๖. ความเชื่อเรื่องการสร้างโลก พุทธปรัชญาไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก และปฏิเสธลัทธิที่มีพระผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิดและความเป็นไปของโลก ในรูปของการบังเกิดโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ พุทธปรัชญามองสิ่งต่างๆว่ามีได้เพราะการประชุมของเหตุปัจจัย และดำเนินไปตามเหตุปัจจัยในรูปของอิทัปปัจจยตา และแสดงการเกิด การดับของโลกที่ตัวเราเท่านั้น	๖. ความเชื่อการสร้างโลก ออกัสตินเชื่อว่าพระเจ้าทรงสร้างโลกจากความว่างเปล่า แหล่งที่มาของการสร้าง แหล่งที่มาของความรู้ และแหล่งที่มาของมาตรฐานทางคุณธรรม มาจากแหล่งเดียวกันทั้งหมดคือพระเจ้า พระเจ้าคือปฐมเหตุที่ทรงอยู่เบื้องหลังของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เกิดจากการวิวัฒนาการของสสารที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นแล้วให้ดำเนินไปตามวิถีทางของกฎที่ทรงวางไว้
๗. สัทธาญาณสัมปยุต ในพุทธปรัชญาเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยญาณ ประกอบด้วยปัญญา มีปริชาห์ยังรู้ ว่าสิ่งนั้นๆมีเหตุผลควรเชื่อหรือไม่ ศรัทธาญาณสัมปยุตมีจุดเน้นที่สำคัญคือต้องมีปัญญาเป็นสิ่งที่ช่วยกลั่นกรองตรวจสอบ พิจารณา ไตร่ตรอง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีความจริงและมีเหตุผล และสามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จริง	๗. ศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าของออกัสติน เป็นการให้ศรัทธาความเชื่อเป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ความเชื่อเป็นส่วนประกอบขั้นพื้นฐาน ที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในการมีอยู่ของพระเจ้า พระเจ้าทรงอยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์ จึงไม่อาจหามาตรการใดมาตัดสินการมีอยู่ได้ จึงต้องใช้ศรัทธานำหน้า แล้วมีเหตุผลมาสนับสนุนเพื่อเข้าถึงการมีอยู่ของพระเจ้า

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและเสนอแนะ

๕. ๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องหลักศรัทธาของพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนต์ออสติน (Saint Augustine) ในประเด็นที่ว่าด้วยคำนิยามความหมาย ความสำคัญ การแบ่งประเภท จุดหมายสูงสุดความเชื่อสิ่งสูงสุด และศรัทธาญาณสัมพันธ์กับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า มีทั้งลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ซึ่งพอสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ก. พุทธปรัชญา

สำหรับพุทธปรัชญา “ศรัทธา” หมายถึงความเชื่อ ความเชื่อมั่น ในความดี อันเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน ไม่ใช่เพียงอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียว เป็นศรัทธาที่มีปัญญากำกับ คือมีปัญญาประกอบให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากกาลามสูตรซึ่งชี้ชัดว่าจะเชื่ออะไรนั้นต้องมีปัญญากำกับเสมอ กระบวนการใช้ปัญญาสอดคล้องกับคำว่าเหตุผลหรือหลักโยนิโสมนสิการที่ไว้พิจารณาเพื่อเข้าถึงต้นเหตุ เพื่อมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ ในระบบของพุทธปรัชญาศรัทธาต้องมีการควบคุมด้วยปัญญาทุกชั้นตอน ลักษณะของศรัทธาในพุทธปรัชญานั้นจึงไม่ให้ด่วนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรง เพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุมีผล ผู้วิจัยได้พบว่า ศรัทธาในพระไตรปิฎกท่านประสงคฺ์เอาเฉพาะตถาคคโหิศรัทธา คือความศรัทธาในปัญญา การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะ ทรงเป็นตัวอย่างของมนุษย์ที่พัฒนาตนได้สูงสุด และใช้ปัญญาแก้ปัญหาเสร็จสิ้นแล้ว ในทางปฏิบัติตถาคคโหิศรัทธา หมายถึงความศรัทธาที่ครอบคลุมถึงศรัทธาในพระรัตนไตรทั้ง ๓ อย่างในเวลาเดียวกัน แต่ในชั้นอรรถกถาท่านกำหนดขอบเขตของศรัทธาไว้ ๔ ประเภทคือ

(๑) กรรมศรัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อกฎแห่งของการกระทำว่ากรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องกันไป เป็นการเชื่อในเหตุ

(๒) วิปากศรัทธา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าสิ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุ เมื่อบุคคลกระทำสิ่งใดแล้วย่อมมีผลติดตามมา เป็นการเชื่อผล

(๓) กับมัลลิกาศรัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือเชื่อว่าแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบผลของการกระทำ เป็นการเชื่อทั้งเหตุและผล

(๔) ตถาคตโหศศรัทธา เชื่อปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะทรงเป็นแม่แบบของมนุษย์ที่พัฒนามนุษย์จนกระทั่งบรรลุถึงความสมบูรณ์สูงสุดได้ ทำให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ เกิดความมั่นใจว่ามนุษย์แต่ละคนมีศักยภาพในตัวเอง ที่สามารถจะพัฒนาไปจนกระทั่งเป็นผู้สิ้นทุกข์ได้ด้วยตนเอง

ข. เซนต์ ออกัสติน

สำหรับออกัสติน “ศรัทธา”(faith)หรือความเชื่อ (believe)หมายถึงการยึดติดของใจกับความจริงเหนือธรรมชาติ และการมอบน้อมอย่างสุดชีวิตของมนุษย์ที่ชื่นชมต่อพระเจ้า เป็นจุด เริ่มต้นของหนทางอันจะนำไปมนุษย์สู่พระเจ้า หรือสิ่งที่เป็นเครื่องช่วยมนุษย์ให้รับรู้พระเจ้าได้โดยอาศัยสิ่งนี้เท่านั้น ความเชื่อจึงเป็นการกระโดดจากแดนธรรมชาติสู่แดนเหนือธรรมชาติ เป็นพระพรที่พระเจ้าทรงเสนอให้แก่มนุษย์ เป็นคุณธรรมพื้นฐานให้แก่คุณธรรมอื่นๆ และตัวศรัทธายังเป็นหลักตัดสินการกระทำอีกด้วย กล่าวคือ ถ้าการกระทำใดเป็นไปตามหลักศรัทธา การกระทำนั้นก็ถือว่ามีส่วนของความถูกต้องมากกว่าที่จะผิด ออกัสตินแบ่งศรัทธาออกเป็น ๒ ประเภทตามคุณภาพของเจตจำนงของผู้เชื่อ คือ

(๑)ความเชื่อพระเจ้า หมายถึงความเชื่อที่ยังไม่มั่นคง ไม่ประกอบด้วยมิตติการอุทิศตนแก่พระเจ้า ยังต้องหาเหตุผลไปพร้อมกับกำกับการเกิดขึ้นของความเชื่อ

(๒)ความเชื่อในพระเจ้า หมายถึงความเชื่อมั่นโดยไม่ต้องหาหลักฐานมาสนับสนุน และไม่มีความลังเลสงสัย จึงเป็นความเชื่อที่สูงส่งกว่าการพิจารณาด้วยเหตุผลของมนุษย์ ประกอบด้วยมิตติการอุทิศตนแก่พระเจ้า เป็นท่าทีถาวรที่มนุษย์เปิดใจรับพระเจ้าอย่างแท้จริง

อนึ่งด้านการแบ่งประเภทของศรัทธาดังกล่าวนั้น แนวคิดทั้งสองใช้เกณฑ์ต่างกัน ในการจำแนกศรัทธา กล่าวคือพุทธปรัชญาตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติเป็นสำคัญ จึงแบ่งศรัทธาออกเป็น ๔ ประเภท ทำให้มีขอบเขตกว้างขวาง ครอบคลุมทั้งในด้านธรรมชาติทั้งด้านศาสนาและศีลธรรม ส่วนออกัสตินตั้งอยู่บนฐานของศาสนา จึงแบ่งประเภทศรัทธาออกเป็น ๒ ประเภท ศรัทธาของออกัสตินจึงมีความหมายแคบกว่าพุทธปรัชญา

ด้านความสำคัญของศรัทธา แนวคิดทั้ง๒มีความมีความคล้ายกันเพราะต่างก็ถือว่า ศรัทธาเป็นบันไดขั้นต้นของการเข้าถึงความจริง และเป็นที่มาของความรู้อย่างสูงสุด จะต่างกันก็เพียงแค่ความรู้สูงสุดในระบบปรัชญาทั้ง๒นั้นต่างกันคือปัญญาและพระเจ้าเท่านั้น

ด้านจุดมุ่งหมายสูงสุดของศรัทธา ถือว่าทั้งพุทธปรัชญาและออกัสติน ต่างก็ปรารถนาสิ่งเดียวกันคือความสุข โดยการละกิเลสตัณหาที่ทำให้จิตของมนุษย์เศร้าหมองเพียงแต่ออกัสตินไม่ได้จะอย่างเด็ดขาด กล่าวคือมีคุณธรรมฝ่ายสูงคอยควบคุมกิเลสฝ่ายต่ำให้เป็นไปในทางที่ควรทำนั้น ส่วนพุทธปรัชญานำมาซึ่งการดับกิเลสตัณหาได้อย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้อาณัติกรของพระเจ้ายังเป็นผู้กำหนดจุดหมายสูงสุดของออกัสตินนั้น บุคคลสามารถบรรลุได้ก็ต่อเมื่อต้องตายลงเท่านั้น โดยวิญญาณอมตะจะได้รับการตัดสินให้ไปสู่อานาจิกพระเจ้า ซึ่งต่างกับพุทธปรัชญา ที่บุคคลสามารถบรรลุเป้าหมายได้ทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่เรียกว่า “สุอุปาทิเสสนิพพานและสภาวะนิพพานทั้งดับกิเลสและดับร่างกายเรียกว่า “อนุอุปาทิเสสนิพพาน” อีกประการหนึ่งออกัสตินยังถือว่า อานาจิกพระเจ้าเป็นโลกๆหนึ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ส่วนพุทธปรัชญาถือว่า นิพพานเป็นเพียงสภาวะเท่านั้น ไม่ใช่โลก ไม่ใช่สถานที่ และประการสุดท้ายแนวทางดำเนินสู่จุดหมายสูงสุดนั้น ก็แตกต่างกันตามหลักปรัชญาของตน กล่าวคือ พุทธปรัชญาถือว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นปฏิปทาเพื่อดำเนินสู่พระนิพพาน ได้แก่ ความเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ กระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ และองค์ประกอบทั้ง ๘ ประการนี้ จะต้องดำเนินไปร่วมกัน เนืองกัน พร้อมเพรียงกัน สอดประสานกันไป จึงจะสามารถเข้าถึงพระนิพพานได้ ส่วนออกัสตินถือว่า ผู้จะดำเนินสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าได้นั้นจะต้องดำเนินไปตามมรรคคือศรัทธา และพยายามกำจัดกิเลสด้วยตนเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งออกัสตินสอนให้ทิ้งพระเจ้า จึงจะสามารถเข้าถึงชีวิตนิรันดร์ในอานาจิกของพระเจ้าได้

ด้านความเชื่อเรื่องพระเจ้าและนิพพาน แนวคิดทั้งสองนั้นมีลักษณะที่คล้ายกันคือ นิพพานและพระเจ้าเป็นภาวะที่ไม่อาจรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือเป็นภาวะที่อยู่เหนือผัสสะของมนุษย์ทั่วไป เป็นสิ่งที่ล่วงเลยมลเหตุผล ไม่อาจเข้าถึงด้วยหลักตรรกวิทยา เราไม่อาจพูดถึงภาวะอันแท้จริงของนิพพานและพระเจ้าได้อย่างถูกต้อง เพราะภาษามีความจำกัด ทั้ง๒ ระบบจึงเห็นว่าควรพูดถึงภาวะทั้ง๒ ด้วยข้อความเชิงบวก (Positive) และเชิงลบ (Negative) และนิพพานกับพระเจ้าก็มีความแตกต่างกันตามพื้นฐานของความเชื่อ คือนิพพานเป็นอนัตตาส่วนพระเจ้าทรงเป็นอัตตา

ด้านความเชื่อเรื่องการสร้างโลกแนวคิดทั้งสอง มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือพุทธปรัชญาไม่ยอมรับเรื่องพระเจ้าสร้างโลก และปฏิเสธลัทธิที่มีผู้สร้าง ลัทธิที่แสดงกำเนิด และความเป็นไปของโลกในรูปของการบันดาลโดยอำนาจเหนือธรรมชาติทุกระบบ

พุทธปรัชญาพูดถึงการเกิดดับของโลกในกระแสแห่งปัจจัยสมุปบาทเท่านั้น ส่วนอภิสตินมีความเชื่อว่า โลกและสรรพสิ่งเกิดจากการสร้างของพระเจ้า พระเจ้าทรงเป็นปฐมเหตุ (first cause) ของสรรพสิ่ง

ส่วนหลักศรัทธาญาณสัมพันธ์กับศรัทธาเป็นเครื่องพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า ก็มีลักษณะที่ต่างกันตามหลักปรัชญาของตน กล่าวคือศรัทธาญาณสัมพันธ์ เป็นศรัทธาที่ต้องประกอบด้วยเหตุผลโดยมีจุดเน้นอยู่ที่ว่าไม่ควรด่วนเชื่อสิ่งใด จนกว่าจะได้รับการตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงเสียก่อน เป็นศรัทธาชนิดที่คิดเหตุผลเห็นสมควรแล้วจึงเชื่อ ส่วนศรัทธาพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เป็นการใช้ศรัทธาเป็นจุดเริ่มแรกของการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เหตุผลจะเป็นกระบวนการถัดมาจากนั้น อภิสตินเชื่อว่า ลำพังแต่การใช้เหตุผลของมนุษย์สามารถรับรู้ได้แต่ความจริงในระดับธรรมชาติ (natural truth) ซึ่งเป็นความจริงที่สามารถเข้าใจได้ด้วยสภาวะการรับรู้อันจำกัดของมนุษย์ แต่หากมนุษย์ไม่ได้รับการเปิดเผยจากพระเจ้า มนุษย์ก็จะไม่สามารถรับรู้ความจริงเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระเจ้าอันเป็นความจริงในระดับที่สูงได้ ศรัทธาจึงทำหน้าที่เป็น“เครื่องมือนำทาง” กับการใช้เหตุผลของมนุษย์ ซึ่งมีสภาวะที่จำกัดให้สามารถรับรู้ความจริงในระดับที่เหนือธรรมชาติ (Supernatural truth) ได้ เป็นศรัทธาชนิดเชื่อก่อนแล้วทำให้มีเหตุผล

ทฤษฎีของยูว์ริจีย

ความเชื่อของมนุษย์เกิดขึ้นมาจากความต้องการมูลฐานหลายอย่าง โดยเฉพาะความต้องการทางจิตวิญญาณ และศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณของมนุษย์ ศาสนาเป็นผลิตผลทางความเชื่อของมนุษย์อีกต่อหนึ่ง ที่เกิดจากศรัทธาอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ต้องการแสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิต เมื่อมนุษย์แสวงหาคำตอบมีจำนวนมาก คำตอบที่ได้จึงมีความหลากหลาย ลัทธิความเชื่อจึงมีมากเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการก็มีความเหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือความสุข และทุกๆ ศาสนาก็มีคำสอนที่นำไปสู่เป้าหมายปลายทางเดียวกันคือการนำชีวิตไปสู่ความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ถึงแม้ความเชื่อในเรื่องปลื้มของของแต่ละลัทธิศาสนาจะแตกต่างกัน ดังเช่นความเชื่อของพุทธปรัชญาและนักบุญอภิสตินที่มีความต่างกันในบางประเด็น แต่นั่นก็เนื่องมาจาก ความคิดเห็น ความเชื่อ ของมนุษย์นั้นเป็นสิทธิ์ส่วนตัวของแต่ละคนที่มีมนุษย์มีมาโดยธรรมชาติตั้งแต่เกิด มนุษย์ย่อมมีความแตกต่างกันทั้งในทางร่างกาย ความคิด และ

การตัดสินใจ การที่มนุษย์มีความเชื่อแตกต่างกันจึงเป็นเรื่องธรรมดา ความเชื่อในศาสนาของใคร ก็เป็นสิทธิและความพอใจของผู้นั้น จะให้เหมือนกันทั้งหมดย่อมเป็นไปไม่ได้ และเป็นความจริงที่เราต้องยอมรับ แต่หลักใหญ่แล้วความเชื่อของศาสนาในโลกนี้ย่อมไม่มีความต่างกัน และความเชื่อในทางศาสนาเป็นความเชื่อที่ไม่ต้องการการวิพากษ์วิจารณ์ว่าความเชื่อของใครถูกผิดควรค่าแก่การนับถือมากกว่ากัน เนื่องจากคำสอนในทุกศาสนาย่อมมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์คือความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

นอกจากนั้นความเชื่อทางศาสนาย่อมมีแต่ผลดีไม่ผลเสียเลย เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า คนที่ตัดสินใจเชื่อในเรื่องจริยธรรมของศาสนาย่อมจะได้ความอุ่นใจว่า หากเราทำความดีไว้ ถ้าชาติหน้ามีจริง ผลกรรมที่ทำได้มีจริง เราก็จะได้ไปสู่สุคติ ถ้าชาติหน้าไม่มี ผลกรรมที่ทำได้ก็ไม่มี เราก็จะอยู่โดยไม่มีทุกข์ ไม่มีเวรภัยในชาตินี้ เป็นต้น และวิลเลียม เจมส์ (William James) ได้กล่าวถึงข้อดีของความเชื่อไว้ว่า มนุษย์ต้องเลือกที่จะเชื่อ เพราะถ้ามิว่าเราไม่มีหลักฐานมนุษย์จะเสียประโยชน์ถ้าพระเจ้ามีจริงขึ้นมา การตั้งเลื่อยตัดโอกาสไปสู่ความรอด จะนั้นความเชื่อของทุกศาสนาย่อมมีแต่ผลดี ถึงแม้ว่าแต่ละศาสนาจะมีคำสอนแยกย่อยที่ต่างกัน แต่โดยองค์รวมแล้วความเชื่อเหล่านั้นย่อมจะอยู่ในระบบเดียวกันและมีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือความสงบสุข ซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ยังศรัทธา ยึดมั่น และประพฤติตามแนวทางความเชื่อของตนอยู่เสมอ สังคม ประเทศชาติ และโลกก็จะมีแต่ความสงบสุข

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องหลักศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาท กับเซนอักษิตินั้น ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจในการนำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมอีกหลายเรื่อง เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น กล่าวคือ

(๑) ศรัทธาของเซนอักษิติน มีองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งคือความรัก ดังนั้นควรมีการศึกษาต่อในประเด็น การศึกษาเปรียบเทียบความรักในพุทธปรัชญากับความรักในทรรคนะของเซนอักษิติน

(๒) ประเด็นเกี่ยวกับจริยศาสตร์ เช่น ศึกษาวิเคราะห์ทรรคนะเรื่องความดีความชั่วในทรรคนะของพุทธปรัชญากับเซนอักษิติน

(๓) เรื่องความสุขและความทุกข์ทั้งสองฝ่ายมีทรรคนะต่อเรื่องนี้อย่างไร ความสุขและความทุกข์เกิดจากอะไร ความสุขชนิดไหนเป็นความสุขที่แท้จริง เป็นต้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทยและบาลี :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

-----, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

-----, อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑)หนังสือ :

กัณฺธิ บุญเจือ. แก่นปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช จำกัด , ๒๕๒๔.

-----, แก่นปรัชญาชุกกลาง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช จำกัด , ๒๕๒๗.

-----, หลักปฏิบัติของชาวคริสต์คาทอลิก(ภาค๒). กรุงเทพมหานคร: บริษัท
สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด , ๒๕๓๐.

-----, ชูศาสนาศึกษาหลักความเชื่อของชาวคริสต์คาทอลิก.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด , ๒๕๒๗.

-----, ปรัชญาเบื้องต้นและตรรกวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: ฝูง
วิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖.

-----, ปรัชญาอินเดีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา) สำหรับนัก
ปรัชญาคริสต์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์,
๒๕๒๒.

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อารยธรรมสมัยโบราณ – สมัยกลาง (พิมพ์ครั้งที่ ๘).

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

คุณหญิงสุริยา รัตนกุล. อารยธรรมตะวันตก (ภาค ๑). จัดพิมพ์โดย วิทยาลัยศาสนศึกษา

มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

จินดา จันทร์แก้ว, พุทธวิภาษวิธี. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยพุทธวิทยาจัดพิมพ์,

๒๕๓๒.

จูเลียน อักซัสลีย์และคณะ. วัฒนาการแห่งความคิด: ภาคมนุษย์และโลก. แปลโดยจุฑาทิพย์

อุมะวสินี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง. (พิมพ์ครั้งที่ ๕) กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

-----, ศาสนาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔.

ชัยวัฒน์ อิตพัฒน. ญาณวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ ๒) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย

รามคำแหง, ๒๕๒๔.

ดัมบลิว ที สเตร. A critical History of Greek philosophy. แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน.

กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔.

เดียน คำดี. ปรัชญาตะวันตก (จากโบราณจนถึงปัจจุบัน). ภาควิชาปรัชญาและ

ศาสนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒.

-----, ศาสนศาสตร์. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,

๒๕๔๑.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.

ธนู แก้วโสภาส. ปรัชญาเอก. (ปรัชญาเพื่อชีวิต). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

บางกอกบลิ๊ก, ๒๕๓๖.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. ศาสนากับสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ ๒) กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๖.

นันทนา กปิลกาญจน์. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

บุญมี แผ่นแก้ว . พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์ , ๒๕๔๕.
 ปานทิพย์ ประเสริฐสุข. ปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยรามคำแหง , ๒๕๒๓ .

ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมหา.มนุษย์กับศาสนา. โครงการตำราคณะอักษร
 ศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต).พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. (พิมพ์ครั้งที่
 ๔) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒ .

----- พจนานุกรมพุทธศาสตร์ .(ฉบับประมวลศัพท์) กรุงเทพมหานคร: โรง
 พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘ .

----- พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. มหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัยฯ วิทยาเขตเชียงใหม่จัดพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระพุทธโฆษาจารย์. วิสุทธิมรรคปกรณ์(ตติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
 มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔ .

----- ธมฺมปทฎกถา (ปฐม ภาโค -จุตุตโต ภาโค). กรุงเทพมหานคร : โรง
 พิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พระมหาสุทัย ญาณธโร.วิถีแห่งกลไกแบบพุทธอภิปรัชญาของพุทธศาสนา.Bangkok:
 Buddha 's Path Follower, Bangkok Thailand , ๒๕๓๙.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). ปรัชญากรีก. (พิมพ์ครั้งที่ ๒) กรุงเทพมหานคร :
 บริษัทเคสิดไทย จำกัด, ๒๕๓๗ .

พิน คอกบัว. ปวงปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปรัชญาบุรพทิศ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์
 ในงานฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งการสถาปนา, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. เอกสารประกอบการสอนชุดมนุษย์กับสังคม. ห้าง
 หุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐ .

มูลนิธิปาวณี. มลทินปัญหา (เล่ม๑). กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิปาวณีตำราจารย์
 จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๓๘.

มูลนิธิมามกุฏราชวิทยาลัย.อภิธานนปฺปติปิคาและ อภิธานนปฺปติปิกุจ. กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย , ๒๕๓๕.

มูลนิธิภูมิพล.สพทนิติมาลาปกรณ สดุดมาลา. (ฉบับภูมิพล). (กรุงเทพมหานคร :

มูลนิธิภูมิพล, ๒๕๒๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย. (พิมพ์ครั้งที่๑)

กรุงเทพมหานคร: บริษัทเท็กซ์แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๓.

-----, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสากต อังกฤษ - ไทย. กรุงเทพมหานคร:

ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๒.

วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาทั่วไป. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๕) กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไทยร่มเกล้า

จำกัด(ฝ่ายการพิมพ์), ๒๕๔๒.

วิธาน สุวีริยา. อภิปรัชญา. (พิมพ์ครั้งที่ ๔) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

ศรันย์ วงศ์จันทร์. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์, ๒๕๓๔.

สนิท ศรีลำแดง. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพมหานคร: นิล

นารการพิมพ์, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาสมเด็จ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. สารานุกรมพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สายสุวรรณ. เวนคาตังกร กรีก-โรมัน. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยแพรวพิทยา,

๒๕๑๘.

สุจิตรา วรรณ. ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรภาพพัฒนา จำกัด,

๒๕๓๒.

สุวรรณา สถาปัตย์. ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุวัฒน์ จันทร์จำนง. ปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

เสรี พงศ์พิศ. ศาสนาคริสต์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๓๑.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

บรรณาการ, ๒๕๓๕.

เสฐียร พันธงชัย. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **คู่มืออภิปรัชญา**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๔๐.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์, ๒๕๒๕.

เอ็นวี แคลเรนซ์ ทีเช่น. **ศาสนศาสตร์ระบบ**. แปลโดย ชุมแสง - วรรณภา เรื่องเจริญสุข. ม.ป.ป., ๒๕๓๙.

(๒)บทความ :

นภาเดช กาญจนะ. "ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนา". **วารสารธรรมศาสตร์**. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๘๑ - ๙๘

วิทย์ วิศุทเวทย์. "ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา". **พุทธศาสน์ศึกษา**. (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๓๘), : ๔๐ - ๔๘.

(๓)วิทยานิพนธ์ :

บัญชา ศรีวัลลภานนท์ "ข้อจำกัดของญาณวิทยาแบบสังขนิยมทางวิทยาศาสตร์ในการพิสูจน์ความมีอยู่ของพระเจ้า." **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

ประโยชน์ ส่งกลิ่น. "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ศึกษาแนวความคิดในพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน". **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.

พระมหาปรม โอภาโส. "การศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน". **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาสมจินต์ สมุมาปัญญา. "นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท" **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วรเทพ ว่องสรรพการ. "การอ้างเหตุผลสนับสนุนการมีอยู่ของพระเจ้าตามทฤษฎีสันนิยมน".

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาปรัชญา บัณฑิต

วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วัชร งามจิตตจริญ. "นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อัสดาหรืออนัตตา" **วิทยานิพนธ์**

ดุษฎีบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔

สิวลี ศิริไล. "ปัญหาเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้า". **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.**

ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘ .

๒. ภาษาอังกฤษ

1. PRIMARY SOURCES :

Augustine, Saint . *The Confessions* . English. London : Everyman's Library, 2001.

_____. *The city of God* . London: This translation published in Penguin Books, 1972.

2. SECONDARY SOURCES :

Allen , R. E., *Plato's Euthyphro's and the Earlier theory of Forms.* London : Humanities Press, 1970.

Aspell, Patrick J. *Medieval Western Philosophy: the European Emergence.* the Council for Research in Values and philosophy, 1999.

Copleston, Frederick S. J. *A History of philosophy* ,(volume2) (Augustine to Scotus). United States : paulist press, 1950.

Fowler, James W. *Christian Perspectives on Faith Development.* Michigan : Eerdmans Publishing Company, 1992.

Frank Thilly. *A History of philosophy.* Delhi : INDIAN Universities press, 1965.

Gilson, Etienne. *The christian philosophy of Saint Augustine.* New York: Random House, 1967.

_____. *Reason and Revelation in the Middle Ages.* New York : Charles Scribner's Sons, 1938.

- Hazellton Roger. *Selected writing of Augustine*. New York : The world publishing Company, 1962.
- Hick , John . *Existence of God* . New York : Macmillan, 1964.
- Jones W. T. *The Medieval Mind*. New York : Harcourt, Brace & World, Inc.1969.
- Karl, Jaspers. *Plato and Augustine*. New York : Harcourt, Brace & World, 1957.
- Ramsey, Ian T. *Religious language*. London: SCM press, Ltd., 1969.
- Stumpf, S.E. *Philosophy : History & Problems*. (third Edition), Singapore : McGraw-Hill Book Company, 1989.
- , *Socrates to Sartre : A History of Philosophy*. Singapore : McGraw-Hill Companies, 1999.
- Stump Eleonore. *The Cambridge companion to Augustine*. (London: Cambridge University press, 2001.
- The encyclopedia of philosophy. (vol. 1- 2), New York: Cacmillan Company & the free press, 1972.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	:	พระมหาภาณุ ภาณุโก (กสินปราชญ์)
วัน เดือน ปี เกิด	:	วันศุกร์ที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๑๒
สถานที่เกิด	:	๑๔/๔ ต.ช้างทอง อ. เมือง จ. ราชบุรี
การศึกษา	:	จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค จากสำนักเรียนวัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๐, จบพุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาศรีปริญา) รุ่นที่ ๔๕ พ.ศ. ๒๕๔๓.
ปัจจุบัน	:	จำพรรษาอยู่ที่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร อ.จักรพงษ์ บางลำพู เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐.
เข้าศึกษาต่อเมื่อ	:	พ.ศ. ๒๕๔๓
วันสำเร็จการศึกษา	:	๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘